

**T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI UYGULAYAN
ÜLKELERİN FİNANSAL KRİZLERE OLAN DUYARLILIKLARI:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞEHAZ BEĞÜM ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR.ONUR SUNAL

ANKARA-2019

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 02/08/2019

Öğrencinin Adı, Soyadı : FENNAZ BEGÜM ŞAHİN

Öğrencinin Numarası : 2161018

Anabilim Dalı : BANKACILIK VE FİNANS

Programı : BANKACILIK VE FİNANS

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı : DOÇ. DR. ONUR SUNAL

Tez Başlığı : NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI UYGULAYAN
ÜLKELERİN FİNANSAL KRİZLERE DUYARLILIKLARI: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 113... sayfalık kısmına ilişkin, 22 / 07 / 2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından ...TUNEL... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası: ...F. Şahin...

Onay

29/07/2019

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

Doç. Dr. Onur Sunal
...Y. Yılmaz...

SEHNAZ BEGÜM SAHİN tarafından hazırlanan
NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI UYGULAYAN ÜLKELERİN
FİNANSAL KRİZLERE OLAN DUYARULUKLARI-TÜRKİYE ÖRNEĞİ
adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 22 / 07 / 2019

(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu ve İmzası):

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Onur Sunal (Başkent Üniversitesi).....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Burçhan Sakarya (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe
Başkanlığı).....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Nihat Dağıstan (Başkent
Üniversitesi).....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

...../...../20....

Prof. Dr. İpek KALEMCİ TÜZÜN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini bizlerle paylaşan saygı değer danışman hocam; Doç. Dr. Onur SUNAL'a, çalışmam boyunca bana destek olan canım kızım Bera Nil ŞAHİN'e, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen sevgili eşim Ragıp Deniz ŞAHİN'e ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli annem Ayşe Gönül TOKTAŞ ve kardeşim Nihan TOKTAŞ'a, beni bu günlere getiren rahmetli babam Mustafa TOKTAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ANKARA-2019

Şehnaz Begüm ŞAHİN

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin 1980 sonrası uyguladıkları neoliberal iktisat politikaları, 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizlerin nedeni olarak görülmüştür. Neoliberal politikalar neoklasik ekonomi kuramına dayalı, temelde kapitalist üretim ilişkilerinin tüm dünyaya yayılmasını hedefleyen yeni bir küreselleşme dalgasının politika aracıdır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası aracılığıyla, IMF yapısal uyum programları adı altında uygulama alanı bulan neoliberal politikalar, gelişmekte olan ülkeler açısından bir bakıma kapitalistleştirme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda kapitalizmin doğuşu ve gelişimi, bu güne kadar geçirmiş olduğu dönüşümün incelenmesi, içeride kendiliğinden gelişen bir kapitalizm ile dışarıdan enjekte edilen bir kapitalizmin kriz dinamiklerini oluşturan yapısını anlamada yararlı olmaktadır. Bu çalışmada finansal kriz olarak ortaya çıkan gelişmekte olan ülke krizlerinin, esas itibarıyla sermaye birikiminde neoliberal dönüşümle birlikte yaşanan çelişkilerin sürdürülemezlikten açığa çıkmasına neden olan kapitalist krizler olduğu üzerinde durulmaktadır.

Washington Uzlaşması ile başlayan neoliberal yeniden yapılanmanın serbestleşme politikaları tüm dünyada ve gelişmekte olan ülkelere makro ekonomik dengelerin bozulmasına yol açmıştır. Neoliberal iktisat politikaları, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan genişleyen yeniden üretim sürecini sektöre uğratarak, birikimdeki çelişkili yapının devamlılığını hassas dengeler üzerine kurmaktadır. Bu çalışmada Türkiye özelinde, neoliberal politikaların makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri ve kriz oluşumuna zemin hazırlayan çelişkileri yaratan sistemi anlatılmıştır.

Neoliberal politikaların küresel ekonomiye eklemlenme amacıyla belirledikleri serbestleşme hedefleri, gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikim sürecinde çelişkiler yaratmaktadır. Neoliberal politikalar, ülkeleri dışa bağımlı ve finansal sermaye girişlerine ihtiyaç duyan bir ekonomik yapıya dönüştürmüştür. Bu yapıdaki çelişkili birikim modeli, ülkelere kriz zemini hazırlamaktadır. Bu zeminden çıkış ancak ülke özgüllüklerine göre belirlenen iktisat politikaları aracılığıyla sağlanabilir.

Neoliberal politikalarla kapitalizmin ilişkilendirilmesinde, politikaların toplumsal dokunun bozulmasında ve çözülmesinde oynadığı önemli rol dikkate alınmıştır. Teorik açıklamalarda zaman zaman kapitalizmin eleştirisi açısından etkili bir kaynak olarak gördüğümüz Marksist İktisat teorisinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal politikalar, Kriz, Kapitalizm, Gelişmekte Olan Ülkeler, Sermaye Birikimi

ABSTRACT

After the 1980s, the Neoliberal Economic implemented Policies Developing Countries, was the cause of the financial crisis in the beginning of the 1990s. The Neoliberal policies based on neoclassical economic theory, was based on the capitalist relations of production targets which represents a new wave of globalization. Through the IMF and World Bank, the so called IMF structural adjustment programs these neoliberal policies, in terms of developing countries in a sense can be defined as the process of capitalization. That's why, the historical development of capitalism: the emergence and development of capitalism, focusing on the constant cycle it rotates through, understanding the structure of capitalism within a developing capitalism and the self-injected from the outside of the Dynamics of a crisis. In this study; as the financial crisis, developing countries with emerging crises, mainly in capital accumulation occurred with the neoliberal transformation of the conflict that results in continued disclosure that focuses on the capitalist crisis.

Neoliberal restructuring, starting with the Washington Consensus policies of liberalization and developing countries all over the world in corruption has led to macro-economic imbalances. By studying the macro and micro economic data, a comparison was made with Turkey. Neoliberal policies, capital accumulation will provide continuity of the controversial structure is built on sensitive balances. In this study, the contradictions experienced by Turkey and other developing countries are emphasized.

Neoliberal global economic policies that set forth the purpose of the joint liberalization goals create contradictions in the process of capital accumulation in developing countries. Neoliberal policies have evolved the countries into an economic structure that dependent on foreign capital inflows for financial need. This structure model of the accumulation of contradictory prepare the ground for crisis to countries. Exiting from this ground is through economic policy can be determined by the specificity of country.

Neoliberal policies associated with capitalism, policies to solve the deterioration of social fabric are taken into consideration. The Marxist Theory of Economics has been a very important source that aided this study and from time to time criticize capitalism.

Key Words: Neoliberal Politics, Crisis, Capitalism, Developing Countries, Capital Accumulation

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I. FİNANSAL KRİZLER VE TÜRLERİ.....	4
1.1. Finansal Krizin Tanımı.....	4
1.2. Finansal Kriz Ve Türleri.....	4
1.2.1. Para Krizi.....	4
1.2.2. Bankacılık Krizi.....	5
1.2.3. SistematiK Finansal Kriz.....	6
1.2.4. Dış Kaynaklı Finansal Krizler.....	7
1.3. Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller.....	7
1.3.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri.....	8
1.3.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri.....	8
1.3.3. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri.....	10
1.4. Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar.....	11
1.4.1. Monetarist Yaklaşım.....	11
1.4.2. Aşırı Borçlanma Ve Finansal Kırılganlık Yaklaşımı.....	11
1.4.3. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı.....	11
1.4.4. Belirsizlik Yaklaşımı.....	12
1.4.5. Kredi Tayınlama Yaklaşımı.....	12
1.4.6. Asimetrik Enformasyon ve Aracılık Giderleri Yaklaşımı.....	12
1.4.7. Aracı Piyasalar Dinamiği Yaklaşımı.....	13
1.5. Finansal Krizlerin Nedenleri Ve Göstergeleri.....	13
1.6. Finansal Krizlerin Yayılma Mekanizmaları.....	15
1.7. Finansal Krizlerin Sonuçları.....	16
1.8. Finansal Krizlere Karşı Önlemler.....	17
BÖLÜM II. KÜRESELLEŞME VE NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI.....	21
2.1. Ekonominin Küreselleşmesinin Tarihi Gelişimi.....	21
2.1.1. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş.....	21
2.1.2. Neoliberal Döneme Kadar Geçen Süreç.....	24
2.2. Neoliberal Küreselleşme Ve Unsurları.....	26
2.2.1. Devlet ve Piyasa.....	26
2.2.2. Emek ve Sermaye.....	27
2.3. Neoliberal İktisat Politikaları.....	28
2.3.1. Neoliberal İktisat Politikalarının Biçimlenişi: Washington Uzlaşması.....	30
2.3.1.1. Washington Uzlaşmasına İtirazlar.....	33
2.3.1.2. Mali Disiplin.....	33
2.3.1.3. Kamu Harcamalarının Yapılandırılması.....	34

2.3.1.4. Vergi Reformu.....	36
2.3.1.5. Faiz Oranlarının Serbestleştirilmesi.....	39
2.3.1.6. Serbest Döviz Kuru.....	41
2.3.1.7. Dış Ticaretin Serbestleşmesi.....	43
2.3.1.8. Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvik Edilmesi.....	44
2.3.1.9. Özelleştirme.....	45
2.3.1.10. Deregülasyon.....	47
2.3.1.11. Mülkiyet Hakkı.....	48
2.3.1.12. Kurumların İnşası.....	49
2.4. Post Washington Mutabakatı.....	49
2.5. Pittsburgh G20 Zirvesi ve IMF'nin Değişen Rolü.....	51
BÖLÜM III. 1980 SONRASINDA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER.....	52
3.1. 1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülke Krizleri.....	52
3.1.1. Latin Amerika Krizleri.....	53
3.1.1.1. Meksika Krizi(1994).....	54
3.1.1.2. Brezilya Krizi (1999).....	55
3.1.1.3. Arjantin Krizi (2001).....	58
3.1.2. Rusya Krizi (1998).....	59
3.1.3. Doğu Asya Krizi (1997).....	61
3.2. A.B.D Mortgage Krizi (2008-).....	62
3.3. Avrupa Borç Krizi(2009-).....	64
3.3.1. Yunanistan Borç Krizi.....	65
3.3.2. İrlanda Ekonomik Krizi.....	68
3.3.3. Portekiz Ekonomik Kriz.....	70
3.3.4. İspanya Ekonomik Krizi.....	71
3.3.5. İtalya Ekonomik Krizi.....	72
 BÖLÜM IV. TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM	 73
4.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Ekonomik Yapı.....	75
4.2. Türkiye'de Ekonomik Krizler (1994, 1998, 2001 ve 2008 Küresel Krizi).....	77
4.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları	82
4.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları.....	83
4.2.3. 1998 Yılı Yakın İzleme Anlaşması.....	85
4.2.4. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	86
4.3. Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye Ekonomisi Analizi.....	87
4.3.1. Bütçe Dengesi ve Mali Disiplin.....	87
4.3.2. Hükümet Harcamalarının Yeniden Yapılandırılması.....	88
4.3.3. Vergi Politikası.....	91
4.3.4. Faiz Oranlarının Serbestleştirilmesi.....	93
4.3.5. Serbest Döviz Kuru.....	94

4.3.6.Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi ve Dış Ticaret Dengesi.....	95
4.3.7.Doğrudan Yabancı Yatırımların Serbestleştirilmesi.....	97
4.3.8.Özelleştirme.....	99
4.3.9.Ekonomik Büyüme.....	100
4.3.10. Emek Piyasası Gelişmeleri.....	101
4.3.11.Yatırım ve Tasarruf.....	102
4.3.12.Finansal Sektörün Yapısı.....	104
4.3.13. Para Politikası ve Enflasyon Hedeflemesi.....	105
4.3.14. Gelir Dağılımı.....	107
SONUÇ.....	109
KAYNAKLAR.....	114
EKLER.....	123

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : OECD Ülkelerinin Vergi Yapısı

Tablo 2: Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı

Tablo 3: Meksika Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 4: Brezilya Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 5: Arjantin Kriz Öncesi Ekonomik Göstergeler

Tablo 6: Rusya Kriz Öncesi Ekonomik Göstergeler

Tablo 7: Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlara Oranı

Tablo 8: Türkiye ve Merkez Ülkelerin Sabit Sermaye Stok Değişimi

Tablo 9: Temel Makroekonomik Göstergeler-Yunanistan

Tablo 10: Banka Kredilerinin Toplam Varlıklara Oranı

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1990 Sonrası Bütçe Açığının Gelişimi

Şekil 2: Konsolide Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Dengenin Gsmh Oranı

Şekil 3: Genel Bütçe Harcamalarının Dağılımı

Şekil 4: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı

Şekil 5: Türkiye ve Gelişmiş Ülkeler Faiz Oranları Karşılaştırması

Şekil 6: Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi

Şekil 7: Uluslararası yabancı doğrudan yatırımların gsyih oranı

Şekil 8: 1990-2009 büyüme oranları

Şekil 9: Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH Oranları

Şekil 10: Yüzde 20’lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar , 2004-2005

Şekil 11: Türkiye’de Temel Ekonomik Göstergeler

Şekil 12 : Türkiye’nin Sermaye Hareketleri

Şekil 13: Türkiye, Meksika, Kore’nin Sabit Sermaye Stoğundaki Değişim (%)

GİRİŞ

Küreselleşme, çeşitli şekillerde tanımlanmakla birlikte, esas olarak, mal ve hizmetlerin, sermaye hareketlerinin serbestleşerek küresel ölçekte iş bölümüne dayalı, birbirine eklenmiş bir dünya ekonomisini amaçlamaktadır. Bu bakımdan klasik iktisat temeline dayanan, kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olduğu ekonomik yapıyı içeren küreselleşme aynı zamanda kapitalizmin tüm dünyaya yayılması anlamına gelmektedir.

Kapitalizm geçirdiği dönüşümlerle bugüne kadar gelmiştir. Kapitalizmin doğuşu ve kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşması, feodal sistemin çözülmesiyle tarımsal temele dayanan ilkel birikimden sanayileşmeye dayalı sermaye birikimine geçişi sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında feodalizmden kapitalizme geçiş süreci ve sanayi devrimini hazırlayan koşullar, günümüz geç kapitalistleşen ülkelerinin 1980 sonrası neoliberal iktisat politikaları ile başlayan kapitalist dönüşüm sürecine benzemektedir. Fakat en büyük fark, süreç dışarıdan uygulatılan politikalarla sağlanmaktan ziyade kendi içinde gelişen, sanayi devriminin bir uzantısı olmasıdır.

Kapitalizmin günümüze kadar gelen farklı tarihsel gelişim süreçlerinde, kronik hale gelen sayısız ekonomik krizler yaşanmıştır. Kar güdüsüyle hareket eden sermaye, piyasa ekonomisinin işleyişi içinde daha çok kar elde etmek amacıyla üretime yönelmiştir. Marx tarafından sermayenin genişleyen yeniden üretimi olarak tanımlanan bu döngü aynı zamanda sermaye birikimi sağlamaktadır. Sermaye birikiminin sekteye uğradığı dönemler kriz olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla krizler, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan sermaye birikiminin yapısal çelişkilerinin sürdürülememesiyle ortaya çıkmaktadır.

1929 yılında yaşanan büyük buhran dünya ekonomisi İkinci Dünya savaşına kadar süren derin bir bunalıma girmiştir. Kapitalist ekonomik yapı ikinci dünya savaşıyla yerini, devlet müdahalesine dayanan Keynesyen politikaların uygulandığı döneme bırakmıştır. Bu dönemde içe yönelik sermaye birikim rejimi uygulayan gelişmekte olan ülkelerde, birikimin sınırlarına gelinmesi ve ödemeler dengesi açıkları gibi yapısal sorunlarla karşılaşılması ile neoliberal yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler 1980 sonrası neoliberal iktisat politikaları ile kapitalist dönüşüme uğramışlardır. Gelişmiş ülkeler açısından sanayi devrimi ile başlayan bu dönüşüm, erken kapitalistleşmeyi sağlamıştır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından geç kapitalistleşme ve erken kapitalistleşme kavramı ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kapitalist dönüşümü ve kapitalist ekonomiye geç eklemelenmesi 1970’li yıllarda yaşanan krizle gerçekleşmiştir. 1970’li yıllarda stagflasyon adı verilen enflasyon ve işsizliğin aynı anda ortaya çıktığı bunalım, tüm dünya ekonomisini etkisi altına almıştır. Dönemin erken kapitalistleşen ülkeleri olan gelişmiş ülkelerde kar oranlarının düşmeye başlaması, sermayenin karlı yatırım alanları arayışını hızlandırmıştır. Artık tüm dünya ekonomisi için neoliberal küreselleşme

dönemi başlamış ve bu dönemde gelişmekte olan ülkeler kapitalist dönüşüm sürecine girmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde kapitalist dönüşümü sağlayan, Bretton Woods kuruluşları IMF ve Dünya Bankası tarafından, yapısal uyum programları olarak kredi karşılığı uygulatılan neoliberal politikalar olmuştur. Washington Uzlaşması adı altında on madde olarak belirlenen politikalar, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve yabancı yatırıma serbestlik tanımları, faiz oranlarının serbestliği ile dalgalı kur politikasına geçmelerini hedefleyerek küresel sermayenin önündeki engelleri kaldırmıştır. Politikalar toplu olarak değerlendirildiğinde içe yönelik sermaye birikim rejiminin sorunlarına çözüm bulamayarak, yapısal çelişkileri derinleştirdiği ve krize zemin hazırladığı görülmektedir. Ülkelerin temel ekonomik sorunlarına çözüm bulan, etkin politikaların yapılabilmesi için krizin temelindeki çelişkilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizler sermaye birikimindeki çelişkili yapının devam edemediğinin göstergesi olmaktadır. Krizin ortaya çıkış biçimi finansal olmakta fakat temelinde kapitalist neoliberal dönüşümün çelişkileri yatmaktadır.

Buradan hareketle Türkiye özelinde, gelişmekte olan ülkelerde neoliberal dönüşüm öncesi ekonomik yapı, dönüşümü sağlayan neoliberal politikaların makro ekonomik etkileri ve kriz oluşumundaki rolü tezin amacını oluşturmaktadır.

Birinci bölümde finansal kriz tanımlanarak, kriz teorilerine değinilmiştir. Finansal krizlerin oluşma sebepleri, yayılma mekanizmaları açıklanmıştır.

İkinci bölümde küreselleşmenin politika aracını oluşturan kapitalist temelli neoliberal politikalara değinilmiştir. Politikaların makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi tablo ve grafiklerle incelenmiştir. Bu şekilde politikaların sermaye birikimini sekteye uğratarak, krize zemin hazırlayan süreçte etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan açıklamalar ile politikaların neden olduğu sermaye birikimindeki çelişkili yapı ve bu yapının göstergeleri olan makro ekonomik değerlendirmelerle kriz zemininin oluştuğu vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde küresel ekonominin ve gelişmekte olan ülkelerin 1990'lı yıllarda yaşadığı krizlere teorik düzeyde açıklamalar getirilmiştir.

Dördüncü bölümde neoliberal politikaların makro ekonomik göstergeler ve krizler üzerindeki etkileri Türkiye özelinde daha net açıklanmıştır. Türkiye'de 1980 öncesi içe dönük sermaye birikim rejiminin yaşadığı dar boğazlar ve bu dar boğazların neoliberal dönüşüm sürecinde oynadığı rol incelenmiştir. Krizlere giden süreçte, neoliberal dönüşümün ülke ekonomisinde yarattığı aksaklıklara değinilmiştir.

Sonuç bölümünde neoliberal politikaların kapitalizmi finansal dengeler üzerinde inşa etmeye çalışmasının ve üretimden bağımsız finansal piyasalardan para kazanan kesimin varlığının, gelişmekte olan ülkelerde neoliberal yapılanma sürecinde krizlere neden olduğu

belirtilmiştir. Tasarruf eksikliğinin dış kaynak kullanımıyla giderilmesinin, üretimin ve tüketimin finansmanını istikrarsızlaştırarak krize zemin hazırladığı sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM I. FİNANSAL KRİZLER VE TÜRLERİ

1.1. Finansal Krizin Tanımı

1970’lerden bugüne emtia, kur, gayrimenkul ve hisse senetleri fiyatlarında benzeri görülmeyen oynaklıklar yaşandı. Pek çok ülkede çok sayıda büyük banka çöktü. Banka iflasları ve varlık fiyatlarındaki ani değişiklikler ve para değerindeki ani düşüşler finansal krizin yansımalarıydı. Çoğu zaman kurdan kaynaklanan kriz, bankacılık sektöründeki bozulmalardan kaynaklanan krizi tetikledi.

Kriz kelimesi, sözlük anlamı olarak “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım” şeklinde¹ tanımlanmaktadır. Terim olarak ise “Halkın satın alma gücünün azalması ya da durması, mal satış değerinin düşmesi gibi nedenlerle kendini gösteren tüketim ve üretim durgunluğu” dur.

Finansal anlamda kriz ise, ekonomide birdenbire ortaya çıkan ve öngörülemeyen hadiselerin makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise işletmeleri ciddi anlamda etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. (Aktan ve Şen; 2001:1225)

Diğer bir bakış açısına göre kriz, sistemin işleyişindeki aksaklıklar sonucunda herhangi bir varlık, faktör veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda meydana gelen aşırı oynaklık olarak tanımlanmıştır. Globalleşme ile birlikte bu aşırı oynaklık daha da belirginleşmiş ve finansal piyasalara yansımıştır. (Kibritçioğlu, 2000:5)

Mishkin (1994)’e göre kriz, asimetrik bilgi problemi sonucunda sermayenin verimli bir şekilde tahsis edilememesi ve finansal piyasalarda fonların verimli bir şekilde kanallara olamamasının finansal aktivitenin yavaşlamasına sebep olmasıdır.²(Şen, sf.2)

1.2. Finansal Kriz Ve Türleri

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler dört grupta toplanmaktadır:

1.2.1. Para Krizi

Bir krizi para krizi olarak adlandırabilmek için, döviz kurunda öngörülemeyen bir değişim, sermaye hareketlerinde bozulma gibi olaylar karakterize edilir. Para krizi, döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. (Yay ve diğ., 2001:20)

Para krizi, yerli paraya olan spekülasyon bir beklentinin devalüasyonla sonuçlanmasıyla ya da ülke otoritelerinin döviz rezervlerini arttırarak ve faiz oranlarını yükselterek ülke parasının değer kaybını önlemeye zorlandıkları durumda ortaya çıkar. (Yay ve diğ., 2001:4) Diğer deyişle, Merkez Bankasının aldığı önlemlere rağmen ülke parasına duyulan güvenin kaybolmasıyla beraber yabancı sermayenin kaçıışı ve yerli paranın devalüe

¹ <http://sozluk.gov.tr/> (Mart 2019)

²

edilmesi ya da dalgalı kur rejimine geçilmesi şeklinde ifade edilebilir. (Seyidoğlu, 1999:583)

Para krizinin bir diğer karakteristik özelliği, özellikle sabit döviz kuru uygulayan ülkelerde piyasa aktörlerinin taleplerini yerli paradan yabancı paraya kaydirmaları durumunda Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin erimesi şeklindedir. (Delice, 2003:59)

Para krizleri hem sabit hem de dalgalı kur uygulayan ülkelerde ortaya çıkabilir. Sabit döviz kuru uygulayan ülkelerde Merkez Bankası rezervlerinin tükenmesi önem arz ederken, esnek döviz kuru uygulayan ülkelerde ise kur hareketleri önem arz etmektedir.(Kibritçioğlu. 2001:175)

Aghion,Bacchetta ve Banerjee'ye göre (2000) krizlerin esas sebebi firmaların bilançolarındaki zayıflıktır.Para krizleri firmaların borçlanma maliyetlerini artırır ve sonrasında kredi kısıtıyla birlikte borçlanma olanaklarını sınırlandırır.Borçlanma olanaklarının daralmasıyla birlikte yatırım ve üretimdeki azalma finansal kırılganlığı artırır. Finansal kırılganlık ise krizi tetikler.(Şahin, 2011:18)

Bozulan makroekonomik göstergeler, kredi arzının artırılmasıyla tolere edilmeye çalışılan bütçe açıkları, rezervlerde azalma, reel kurda değerlenme, zayıf bankacılık sistemi, yüksek cari açıktan kaynaklanan faiz oranındaki değişimler para krizinin öncü göstergeleridir.

1.2.2.Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, bankaların sermaye yapısının bozulması hatta yokolması, ödenmeyen krediler toplamının bankanın toplam kredilerindeki payının %15 ile %20 civarında bir rakama ulaşması, bankacılık sektöründeki bozulmanın tolere edilebilmesi için gereken maliyetin GSYH'in %3'ü ile %5'ine tekabül etmesi olarak tanımlanmaktadır. (Caprio ve Klingebiel, 1996)

Bir diğer bankacılık krizi tanımlaması ise, bankaların kapatılması,birleşmesi veya devlet tarafından el konulması şeklinde olabileceği gibi bu durumlardan herhangi birinin olmayışı ancak devlet tarafından söz konusu bankanın veya bankaların kurtarılabilmesi için ciddi bir yardımın yapılması şeklinde de olabilir. (Kaminsky ve Reinhart, 1999)

Bankacılık krizleri makroekonomik ya da mikroekonomik nedenlerden kaynaklanabilir. Makroekonomik nedenler, varlık fiyatlarındaki aşırı değişimler, faiz oranlarındaki keskin yükselişler, döviz kurundaki değişimler olabilir.

Makroekonomik bozulmalar ülke ekonomisindeki genişleme dönemlerinde ortaya çıkabilir. Bankalar bu dönemde yeni projelere finansman sağlar ve bu iyimser havanın etkisi ile borçlanmaların artması gayrimenkul sahiplerinin varlıklarının fiyatlarını arttırmasına neden olur.

Krize yol açan mikroekonomik nedenler için ise hükümetin ve merkez bankasının sektöre direkt müdahalesi sayılabilir.

Yönetim, yetersiz altyapı, serbestleşme ve yeniden yapılanma, ekonomik olmayan projelere kaynak sağlanması, bankaların iflas etmeyeceğine, herhangi bir daralma söz konusu olduğu zaman devlet tarafından destekleneceğine dair genel bir beklentinin oluşu, ülkede yeterli ve kaliteli yasal düzenleme olmamasından ötürü sistemin şeffaf olmayışı da diğer mikro ekonomik nedenler arasında sayılabilir.

Bankacılık krizleri ile ilgili pek çok araştırma, özellikle negatif şoklardan sonra ekonomide kırılmalıya yol açan asimetrik bilgi, vade uyumsuzluğu ve kur değışimleri gibi bankaların iç işleyişinde yer alan ve bilanço bozukluğu olarak nitelenen faktörleri üzerinde durmuştur. Negatif şok olarak adlandırılan resesyon, enflasyon, bütçe açıkları, kredi daralması, küresel dengesizlik ve döviz kurunun aşırı değeri lenmesidir. Bankacılık krizleriyle karşılaşma olasılığını arttıran ekonomilerin yapısal problemlerinden kaynaklanan ve bankacılık sektörünü negatif yönde etkileyen varlık fiyatlarındaki düşüşler ve resesyon gibi makroiktisadi şoklardır.(Hutchison and Mcdill, 1998:3)

Bankacılık sektöründe yaşanan krizlere ilişkin IMF'in yapmış olduğu bir araştırmada, sürdürülemez makroekonomik politikalar, mali yapıdaki bozukluklar, küresel mali durum, döviz kuru yönetiminde yapılan hatalar ve istikrarsız politikalar finansal krizlere ilişkin sık sık karşılaşılan sorunlar olarak kategorize edilmiştir. Sektörün sorun yaşamasına sebep olan en önemli faktörlerse genişlemeci para ve maliye politikaları kapsamında kredi talebindeki artış ve varlık fiyatlarındaki yükselişlerdir. Dışsal dalgalanmalar da gelişmekte olan ekonomileri faiz oranları ve küresel ticaret hacmindeki dalgalanmalar bakımından etkilemektedir.

Bankacılık krizleri konusunda görüşler iki gruba ayrılır: birincisi krizlerin rassal bir olay olduğudur. Kendi kendini besleyen beklentilerden kaynaklanır. Bazı mevduat sahipleri likit fonları talep etmektedirler, diğerleri ise bankacılık krizi ile karşılaşacaklarını öngörmektedirler. Bu durum banka paniği yani mevduat sahiplerinin mevduatlarını aniden çekmek istemeleri şeklinde sonuçlanmaktadır ve bankaların likit fonlarının tükenmesine sebep olacaktır. Diğer seçenek ise bankalardan ani mevduat çekilişinin talepleri karşılamasında herhangi bir problem yaşatmayacağına bankaların fonlarının mevduat sahiplerinin taleplerini karşılayacak düzeyde olduğuna ve dolayısıyla da krize sebep olamayacağı şeklindedir. (Diamond ve Dybvig, 1983) Ancak bu seçenek geçmişte yaşanan kriz deneyimlerine bakıldığında oldukça zayıf bir senaryoyu içermektedir.

İkinci görüş ise krizin doğrudan reel ekonomideki hareketlerle ilintili olduğudur. Konjonktürdeki daralma adeta bir uyarıcı görevi görerek bankaların mevcut varlıklarının değerini azaltacak ve mevduat sahiplerinin mevduatlarını talep etmelerine neden olacaktır.

1.2.3.Sistematiik Finansal Krizler

Sistemik finansal kriz, finansal piyasaların temel fonksiyonlarının etkin bir şekilde işlemeyecek derecede bozulması dolayısıyla reel sektörün ciddi maliyetlere maruz kalmasıdır. Sistemik bir kriz, döviz krizini içerdiği halde ödemeler dengesine zarar vermeyebilir. Dolayısıyla döviz krizine doğrudan sistemik finansal kriz demek yanlış olur. (Oktar ve Dalyancı, 2010:5)

Sistemik finansal krizler, finansal piyasaların varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok olarak da tanımlanabilir. Ekonomik, sosyal ve politik yaşamın değişkenliği gibi unsurlardan dolayı potansiyel olarak finansal piyasaların bozulmasını ifade eder. (Delice, 2003:62)

Bu tür krizler mutlaka yayılcı bir karakter sergiler. Bir ülkedeki finansal problem başka bir ülkedeki ekonomik işleyişin aksamasına sebep olabilir. Örneğin, Asya krizinde başlangıçta şirket iflasları Kore ve Tayland'da gerçekleşirken kısa bir süre sonra bölge ülkelerin ekonomilerinde de gözlemlenmeye başlamıştır.

Merkez Bankası'nın son ödünç verme mercii olma fonksiyonunu sınırlandıran döviz çıpası uygulaması ve yerli paranın yabancı parayla değiştirilebilirliği taahhüdü ödemeler dengesiyle ilgili bir problemi bankacılık sektörü problemine çevirir. Sabit döviz kuru uygulaması dış ticaret açığının artmasıyla birlikte söz konusu yerli paraya spekülasyon saldırıların artmasına yol açar. Bunun sonucunda döviz rezervlerinde erime ve döviz kurunda düşüş yaşanır. (Feldstein, 1999:6) Yerli paranın değerindeki ani düşüşün en belirgin göstergesi yabancı para cinsinden borçlarının artmasıdır. (Feldstein, 1999:5) Bekleyişler döviz kurlarını etkilediği için para değerlerindeki dalgalanmalar büyük ve hızlı olabilir. Bir paranın değerindeki ani düşüşün ilk belirgin etkisi yabancı para cinsinden borçların değerindeki artıştır. (Feldstein, 1999:5) Gelişen piyasa ekonomilerinde borç piyasalarının kurumsal yapısı ile yerli paranın devalüasyonu birbirinden etkilenir ve ekonomi sistemik finansal krize sürüklenir. (Mishkin, 2001:11)

1.2.4. Dış Kaynaklı Finansal Krizler

Dış kaynaklı krizler ekonomide her şey yolunda giderken umulmadık bir anda harici bir şok nedeniyle oluşan likidite sıkışıklığı ve parasal daralma sonucu yatırımların azalması, hane halkının tüketim harcamalarını kısması ve ekonominin durgunluk sürecine girmesi olarak tanımlanabilir. Artan liberalizasyon ve sermaye mobilizasyonu neticesinde ülkeler tarihin hiçbir döneminde olmadıkları kadar yakın iktisadi ilişki içerisinde bulunmaktadır. Tüm göstergeler olumlu iken bir ülkenin krize girmesini açıklayan tek neden dış kaynaklı bir bozulmanın o ülkeye dolaylı etkisidir. Küresel ölçekli krizlerin her biri yayıldıkları diğer ülkeler için dış kaynaklı krizler sınıfına dahil edilebilir. Küresel krizlerden etkilenme farklı kanallarla mümkün olabilmektedir. Bu kanallar, dış ticaret kanalı, kredi

kanalı ve yatırım kanalıdır. Bir ülkenin ticari partnerlerinden birinde meydana gelen bir kriz, diğer ülkeleri olumsuz etkileyebilmektedir. (DARICAN, sf.41)³

1.3.Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller

Karşılaşılan Finansal krizlerin birbirinden farklı özelliklerle taşıyor olması nedeniyle finansal krizleri açıklamaya yönelik olarak modeller geliştirilmiştir.

1.3.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri

Bu modelin ortaya çıkış noktası Meksika ve Latin Amerika Krizleri olmuştur. Bu modele göre o ülkede uygulanmakta olan kur politikası ve para politikası uyumlu değildir. Burada eğer ülke sabit kur uyguluyorsa ekonomide gereğinden fazla para arzı olmamalı. Yani birinci kuşak kriz modelinde krizin ortaya çıkmasının birincil nedeni gevşek maliye politikası uygulanması. Piyasaya ekonomik birimlerin talep ettiklerinden daha fazla para sürülmesi enflasyona sebep olabiliyor ve bu durumda hanehalkı yerli paradan vazgeçerek yabancı paraya yöneliyor. Borçlanmalar da yabancı para cinsinden yapılıyor. Böylece yabancı paraya talebin artması kuru yükseltiyor. Böyle bir durumda sabit kur rejimi anlamını yitiriyor ve piyasaya sürülen “fazla” yerli para talep edilmiyor. Talebi artan yabancı paranın değeri de artıyor. Fakat uygulanan kur rejimi sabit kur rejimi olduğu için yabancı paranın değerinin artmasına izin verilmiyor. Bu durumda Merkez Bankası piyasaya döviz arz etmek zorunda. Merkez Bankasının piyasaya döviz sürebilmesi için yeterince döviz rezervi olması gerekiyor. Merkez Bankası’nın döviz rezervi piyasadaki döviz talebini karşılayamayacak durumdaysa yerli para cinsinden hazine tahvilini cazip kılmakla beraber döviz talebini azaltmak için fazileri yükseltecek.

Merkez Bankası’nın piyasaya gereğinden fazla para arzetmesinin temel sebebi bütçe açığını finanse edebilmektir. Sürdürülemez bütçe açığı olan ülkelerde dış borçlanma en son seçenek olarak görülüyor. Çünkü böyle bir borçlanmanın maliyeti oldukça yüksek. Diğer yandan iç borçlanma noktasına geldiğimizde, hanehalkına tahvil satması gerekli ki açığını finanse edecek miktarda para bulabilsin. Fakat bu durumda da risk faktörü devreye giriyor ki sabit kur rejimi uygulayan ve yüksek bütçe açığı veren bir pozisyon mevcut. Dolayısıyla hanehalkı kamunun tahvillerini riskli bulabiliyor.

Krugman (1998)’e göre birinci kuşak kriz modellerinde finansal krizlere yol açan temel etken ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler yani bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi ve sabit kur rejimi politikası uygularkenki tutarsızlıklardır. Bütçe açıklarının yüksek oranda para basılarak finanse edilmesi rezervlerin erimesiyle sonuçlanmakta ve makroekonomik verilerin kötüye gitmesine neden olmaktadır.

³ <https://dergipark.org.tr/download/article-file/319382>. DARICAN, Mehmet Fatih. “Ekonomik Krizler ve Türkiye”. (Nisan 2019)

Spekülasyon döviz rezervlerinde önemli azalmalara yol açar, bu da daha sonra merkez bankasını sabit tutulan pariteyi korumaktan vazgeçmeye zorlar (Krugman, 1998:2)

Krugman (1998)'in ekonominin çöküş zamanını matematiksel bir modelle anlattığı makalesinde sürdürülemez düzeydeki sabit kurun mutlaka terk edileceği öngörülüyor. Burada önemli olan başlangıçtaki rezerv düzeyi. Bir diğer önemli unsur da Merkez Bankası'nın bütçe açığını finanse etmek için ne hızda para bastığı. Para basma hızı ne denli düşükse diğer koşullar aynı kalmak üzere, çöküş zamanı o kadar erteleniyor. (Özatat, 2014:39)

1.3.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modellerinin genel olarak baktığımızda sebebi para basılarak finanse edilen kronikleşmiş bütçe açığıydı. Bu da bu modellerin önemli bir eksiğini ortaya çıkarıyor.

İkinci Nesil Kriz Modellerinin ortaya çıkmasının temel nedeni Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'nın (ERM) işleyişindeki aksaklık sonucu ortaya çıkan kriz sırasında yaşananlardır. Çünkü kriz çıkan ülkelerde ne kronikleşmiş bir bütçe açığı var ne de bunu finanse etmek amaçlı bir parasallaşma.

İkinci Nesil Kriz Modellerinin ana konusu gelişmiş Avrupa ülkeleri. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde yaşanan durgunluk ve bankacılık sorunları krize yol açan nedenler arasındadır. Durgunluk olan bir ülkede sıkı para politikası uygulamak tercih edilecek bir politika olmamakla beraber söz konusu ülkelerde işsizlik de arttığından faziler önemli ölçüde artarsa iç talebi olumsuz yönde etkileyecek ve bu da şirketlerin bankalara olan borçlarını ödemesini güç hale getirecek. Zaten sorunlu olan bankacılık sektörü şirketlere verdikleri kredilerin geri dönmemesi üzerine likidite ve sermaye yetersizliği sorununa düşecekler.

Söz konusu ülkelerde spekülasyon atakları yaşanmasa, bu ekonomilerdeki mevcut kur rejiminin bir sorun yaşanmadan sürmesi bekleniyor. Burada spekülasyon atak olarak adlandırılan kendi kendini doğrulayan bekleyişler. İkinci Kuşak modellerin Avrupa ülkelerinde yaşanan krize getirdikleri açıklama kendi kendini doğrulayan bekleyişlere dayanıyor. Spekülatörler ellerinde tuttıkları yerli para cinsinden mali varlıkları dövize çevirmek için hücum ettiklerinde, söz konusu ülkelerin merkez bankaları döviz satacak veya faizi yükseltmek zorunda kalacaklar. Spekülatörler bu çıkmazın farkındalar ve dövize hücum ediyorlar. Eğer o ülkenin merkez bankası kur rejimi politikasını korumaz ve savunmaya geçmezse spekülatörlerin bekleyişleri doğrulanmış oluyor. Kendi kendini doğrulayan bekleyişlerin öncüsü Maurice Obstfeld'dir.

İkinci nesil kriz modellerinin, üç ana bileşeni vardır: Birincisi hükümetin sabit kur rejiminden vazgeçmesinin bir nedeni olmalıdır. İkincisi hükümetin sabit kur rejimini korumak istemesinin (savunmasının) bir nedeni olmalıdır. Üçüncüsü ise krize yol açan dairesel mantığın meydana gelebilmesi, sabit kur rejiminin koruma maliyetinin bundan elde

edilebilecek faydaları aştığına olan inancın yaygınlaşmasına bağlıdır. ⁴Buradaki temel nokta, hükümetin sabit kuru korumanın faydasıyla maliyetini karşılaştırarak bir karar vermelidir (Obstfeld, 1996:1038).

1.3.3. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri

1997 yılında gerçekleşen Güney Doğu Asya finansal krizini açıklamada ne birinci nesil ne de ikinci nesil kriz modelleri yeterli olmuştur. Bu ülkelerin bazılarında kamu bütçesi fazla vermekte bazılarının ise bütçesi denk. Söz konusu ülkelerin maliye politikasında herhangi bir sorun teşkil edecek durum gözlemlenemiyor. Kriz yaşayan ülke hükümetleri 1997 yılının başında ekonomik açıdan oldukça iyi durumdalar. Gerçekleşen kriz çoğu gözlemciyi şaşkına uğratmıştı. İlginçtir ki krizden kısa bir süre önce IMF bile oldukça iyimser sayılabilecek büyüme tahminlerinde bulunmuştur. Krizden sonra bile, bu ülkelerin kriz riski taşıdığına veya kriz döneminde olağan dışı riskli olduğuna dair bir gösterge bulunamamıştır. Bu belirsizlik araştırmacıları yeni modeller geliştirmeye itmiştir.

Para krizlerinin nedeni ne olursa olsun, hem birinci nesil hem de ikinci nesil kriz modelleri, para ve bankacılık krizlerinin etkileşimine önem vermemiştir (Kaminsky ve Reinhart, 1999:1). Dolayısıyla, son zamanlarda ortaya çıkan krizlere bir anlam vermek ve gelecekte yaşanabilecek krizlerin önceden bilinmesine yardım etmesi düşüncesi ile üçüncü nesil kriz modeline duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu modeller, Asya krizinden hareketle, bankacılık ve finansal sistemin rolünü vurgulayarak, para ve bankacılık krizlerinin birbirini besleyen bir kısır döngü yarattığı fikrine dayanmaktadır (Işık ve Togay, 2002:33).

Üçüncü kuşak kriz modelleri temelde şirketler kesiminin ve bankacılık sektörünün bilanço yapısındaki bozukluklara dayanıyorlar. Burada ilk olarak açık döviz pozisyonundan kaynaklanan bozukluklar var. Açık döviz pozisyonu bankaların döviz varlıkları ve döviz borçları arasındaki farka deniliyor. Bu fark ne kadar fazlaysa döviz pozisyonu o kadar açık veriyor demektir. Açık pozisyon, özellikle yüksek enflasyon sorunu ile boğuşmuş ülkelerde daha fazla gözlemleniyor. Bunun sebebi yüksek enflasyonun olduğu gelişmekte olan ülkelerin yabancı para cinsinden borçlanıyor olmasıdır. Döviz cinsinden borçlanmanın cazip yanı faizlerinin yurtiçi faizlerden çok daha düşük düzeylerde olmasıdır. Fakat yine de bu şekilde borçlanan finansal kurumlar döviz kurundaki sıçramalara karşı aşırı duyarlı hale gelebiliyor. Finansal kurumlardaki etkili denetimler sonucunda açık pozisyonun hiç olmaması söz konusu kurumların şirketlerdeki açık pozisyondan etkilenmeyeceği anlamına ne yazık ki gelmiyor. Herhangi bir kur sıçraması sırasında açık pozisyon veren şirketlerin bir kısmı ödeme güçlüğüne düşecek bir kısmı da batacaktır. Bu şirketler bankalara olan borçlarını yerli veya yabancı para cinsinden olması fark etmez, ödeyemeyeceklerdir. Böylelikle bankalar yeni bir sorunla karşı karşıya kalacaklar. Likidite sorunu bankaların sermayelerinde aşınmaya yol açacaktır.

⁴ https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/sobedergi/file/005/4_0.pdf . DURMUŞ, Savaş.”Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”.(Nisan 2019)

Diğer bir finansal kesimi etkileyen bozukluk vade uyumsuzluğu sorunudur. Bankaların varlıkları genellikle borçlarına göre daha uzun vadeli olur. Bu durum da bankaların faizlere karşı aşırı duyarlı olmasına sebep olur. Faizlerin artmadığı bir durumda dahi eğer bankadaki fonlar aniden bankadan çekilmek istenirse bu durumda o banka yine likidite sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Vade uyumsuzluğunun en güzel örneği 2001 Türkiye krizi sırasında yaşandı.

Sorunlu krediler de bir diğer finansal kesim problemidir. Bankalar topladıkları fonları bu fonlara ihtiyacı olanlarla buluşturan bir aracı kurum görevi görmektedir. Bu fonların büyük bir kısmı kredi olarak kullanılıyor ve bir kısmı geri dönmüyor. Geri dönmeyen kredilerin (donuk krediler) toplam kredilere oranı yüzde 3-5 düzeyinde beklenirken 2001 krizi öncesi bu oranın yüzde 12 olduğu ve krizden sonra da yüzde 18,6'ya yükseldiği gözlemlenmiştir. Kredilerin geri dönmemesi yine bankaların sermayelerinde aşınmaya sebep olan bir durumdur.

Bankanın bilançosunda üç ana kalem yer almaktadır. Varlıklar, borçlar ve sermaye. Sermaye, varlıklar ve borçlar arasındaki farka eşittir. Yukarıda bahsettiğim bilanço duyarlılıkları bankaların sermaye yapılarının güçlü olmasını gerektiriyor. Yetersiz sermaye ve yüksek kaldıraç oranı aynı anlama gelmektedir. Kaldıraç oranı, bir bankanın toplam varlıklarının sermayeye oranı olarak tanımlanabilir. Bu durumda bir bankanın sermayesinin önemli ölçüde erimesi bankanın batacağının güçlü bir göstergesi olmaktadır.

Bilanço bozuklukları ve finansal kriz arasındaki ilişkiye değinmek gerekirse gelişmekte olan bir ülke ekonomisinde makro ekonomik göstergeler bozulmaya başladığı anda sermaye kaçıışı meydana gelir. Bu durumda kur değerlenir ve yerli paranın değeri düşer. Bu durumda bankaların sermayeleri erimeye başlar. Sermayeleri erimeye başlayan bankalar açtıkları kredileri geri çağırır ve kredi arzını yavaşlatır. Açtıkları krediler geri dönmeyen bankalar likidite sıkışıklığı yaşar. Nakit ihtiyacı artar ve fazılar yükselir. Kredilerde daralma yaşanır. Dolayısıyla tüketim ve yatırım azalır. Üretim düşüşünün ve kur artışının birlikte yaşanması ülke ekonomisini küçültür.

Burada spekülasyon bir atak yok. Yani ikinci nesil kriz modellerinde olduğu gibi sadece kendi kendini besleyen bekleyişlere dayanan bir kriz modeli söz konusu değil. Bu modelde dışsal şoklarla birleşmiş bilanço sorunları krizi tetikleyen temel etken olarak görülüyor.

1.4.Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Temel teoriler arasında şunlar bulunmaktadır:

1.4.1.Monetarist Yaklaşım

Monetaristler finansal krizleri bankacılık krizleri ile birlikte ele alırlar ve krizin nedenini para arzındaki daralmalara bağlarlar. Para arzındaki değişim oranı ve konjonktürel

dalgalanmalar arasında ciddi bir ilişki bulunmakta ve para arzındaki daralmalar bankacılık sisteminde paniklere yol açmaktadır.

1.4.2.Aşırı Borçlanma ve Finansal Kırılganlık Yaklaşımı

Finansal krizler, olumlu bir şok dalgası ile borçlanma miktarını arttırarak kredi döngüsünü tetikleyen bir varlık balonunun patlaması sonucu oluşur. (Fisher, 1933)

1.4.3.Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı temelinde bazı kriz modelleri geliştirilmiştir.Bu modeller arasında, rasyonel spekülative balonlar olarak kabul edilen, Cinnnet (manias) ve sabit fiyat rejimine spekülative atak şeklinde, hücumlar ve paniklerdir. Blanchard ve Watson (1982), spekülative balonların, finansal piyasalarda rasyonel davranışlarla yürütüldüğünün inkar edilemeyeceğine ve bu balonların reel ekonomi üzerinde etkileri olduğuna dikkat çekmiştir. Davis (1995), Blanchard ve Watson (1982) ‘un rasyonel balon tanımı olarak, balonun devam edeceği ya da patlayacağı olasılığı içerdiğini, balon devam ettikçe, ortalama getirinin bir kriz riskini telafi etmek için, risksiz getiri oranını aşacağını öngörmüştür. Rasyonel beklentiler temelli kriz yaklaşımı, Krugman(1979), Flood ve Garber (1984) ve Obstfeld (1986) modellerinde de görülür. Bu modellerde, zayıf iktisadi temellere dayalı bir ekonomide, sınırlı rezervle, sürdürülemeyecek döviz kuru rejimleri durumunda, spekülativeörler, rasyonellik çerçevesinde, kazançlarını maksimize etmek için uygun zamanı bekleyerek döviz kuruna spekülative atak yaparlar.(Kaya, 2018:21)

1.4.4. Belirsizlik Yaklaşımı

Knight, Frank H. (1921), iktisadi faaliyetlerde ve karlılık süreçlerinde risk ve belirsizliğin önemli rolü olduğuna işaret etmiştir. Riski ölçülebilir belirsizlik olarak tanımlarken belirsizliğin ise ölçülemediğini vurgulamıştır. Diğer yandan, Knight, belirsizliğin toplumsal ve ekonomik gelişim sürecinde çok büyük role sahip olduğunu belirtmiştir. Meltzer (1982), finansal krizleri anlamada belirsizliğin önemini vurgulamıştır. Belirsizliğin sadece objektif olasılıkların indirgenmesine duyarlı olmadığını, fakat aynı zamanda, rekabetçi piyasalarda, kar fırsatları da sunduğunu kaydetmiştir. Belirsizliğin durağan olasılık dağılımları ile temsil edilemeyecek rassal elementlerin olduğu değişen bir ekonomik çevreyi yansıttığını ifade etmiştir. Belirsizlik; savaşlar, ihtilaller, finansal krizler ve bunların iktisadi sonuçları gibi, etkileri tamamen objektif analize karşı olan durumlara uygulanır. Bu durumlar iktisadi çevreyi, tahmin edilip, gerekli önlemlerin alınamayacağı bir rejime sürükler. Davis (1995), bilgi eksikliği ve belirsizlik ortamında karların, fırsatlar ve inovasyonlar sayesinde elde edilebileceğini, Shafer (1986) ve Schumpeter (1942)’de yaratıcı yıkımlara yol açan inovasyonların, finansal piyasalarda da artan bir şekilde ortaya çıktığını vurgulamıştır. Belirsizlik ve finansal krizler arasındaki ilişki, Keynesyen iktisadi analizin odak noktalarından birisidir. Özellikle Post-keynesyen iktisatta belirsizlik, piyasa istikrarsızlıklarının temelinde yer alan en önemli faktörlerden biridir. Çünkü belirsizlik,

girişimcilerin kazanç beklentilerinin ve sermayenin marjinal verimliliğinin hesaplanmasında sorunlar yaratır. Bu sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan manipölasyonlar ve spekülasyonlar, oynaklıklara ve krizlere yol açabilir. (KAYA, 2018:22)

1.4.5. Kredi Tayınlama Yaklaşımı

Guttentag J.M. ve Herring R.J. (1984), mikroekonomi düzeyinde ödünç verme sürecinde rekebetçi bir piyasada, kredi şoklarının subjektif olasılıklarına bir tepki olarak risk primlerinin nasıl oluştuğunu modellemişlerdir. Ahlaki tehlikenin, kredi tayınlamasına ve minimum sermaye gereksinimine nasıl yol açtığını incelemiş ve finansal krizlerin ortaya çıkmasında, kredi tayınlaması yaklaşımını (Credit Rationing) geliştirmişlerdir. Buna göre, ekonomideki negatif bir şokun etkisi geride kaldıktan sonra, kredi koşullarının aşırı kolaylaştırılmasına bağlı olarak, subjektif risk olasılığı zamana göre azalmakta ancak, gerçek risk olasılığının sabit kaldığı ya da arttığı durumda, kredi tayınlama derecesindeki ani sıçramaya bağlı olarak tekrar bir negatif şokla subjektif risk olasılıklarının sıçrama göstermesi, sistemin finansal krize girmesine yol açmaktadır. (KAYA, 2018:23)

1.4.6. Asimetrik Enformasyon/Aracılık Giderleri Yaklaşımı

Bordo, M. (1998), finansal krize yol açacak sistemik risklerden birisinin Mishkin (1990)'de vurgulanan asimetrik enformasyon olduğunu belirtmiştir. Mishkin (1991) asimetrik enformasyon literatürünün, Akerlof (1970)'a kadar uzandığının altını çizmiştir. Buna göre bir sözleşmeye konu olan taraflar arasında bilginin eşit olmayan dağılımını olumsuz etkileyerek, refah kaybına neden olacaktır. Eğer bu yapılar, ekonomi geneline yayılırsa, ekonomi genelinde krizler ortaya çıkabilecektir. Mishkin (2001), finansal sistemin işlevinin, verimli yatırımlar için iktisadi birimlere finansman sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ancak Mishkin, finansal sistem içerisinde tarafların birbirlerinin kredi değerini bilmelerinin kaynakların etkin dağılımında önemli bir faktör olduğunu belirtmekle birlikte, taraflar arasındaki asimetrik enformasyon ya da ahlaki tehlike durumu söz konusu olursa bu durumda, tarafların ters seçim yaparak, kaynakların etkin dağılımını sağlayamayacaklarını, bu durumun finansal sistem içerisinde önemli bir ölçeğe ulaşması durumunda da finansal istikrarsızlığa ve finansal krizlere yol açabileceğine dikkat çekmiştir.

Mishkin (2001) 'e göre, finansal krize yol açan asimetrik enformasyon sorunlarını arttıran dört faktör söz konusudur:

- 1.Finansal Sektör Bilançolarında Bozulma,
- 2.Faiz Oranlarında Artış,
- 3.Belirsizlikte Artış,
- 4.Varlık Fiyatlarındaki Değişime Bağlı Olarak Reel Sektör Bilançolarında Bozulma,

Şeklinde dir. Bu bağlamda, finansal sistemde bankacılar ve finansal aracıl arın önemi, finansal kaynakların doğru dağılımını sağlamaktır. Eğer finansal sistemde, finansal

kaynakların dağılımı yanlış olursa bu defa, kaynak dağılımındaki etkinsizlik, verimli yatırımlara gidecek kaynakları azaltarak, verimsiz kaynaklara daha fazla kaynak gitmesine yol açar. Bu durumda, yanlış finansal kaynak dağılımı bir süre sonra kredi dönüşlerini ve dağılımını daha da olumsuz etkileyerek, asimetrik enformasyon, ahlaki tehlike ve ters seçim faktörlerine bağlı olarak güvensizliği, devamında belirsizliği arttıracak, bu koşullar altında faizler artacak, artan faiz oranları, borçlanma maliyetlerindeki artış bir süre sonra reel sektör bilançolarında bozulmayı arttırarak, finansal krizlerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

1.4.7.Aracı Piyasalar Dinamiği Yaklaşımı

Finansal istikrarsızlığın çekirdeği genellikle likidite krizleri olmuştur ve likidite krizlerinin bankacılık teorileri bağlamında en iyi ifade edilişi Diamond ve Dybvig (198'e göre likidite sigortasıdır. Bu teorelin önemli bir yönü, likit olmayan varlıklarla birleştirilen risk paylaşım mevduat sözleşmesinin, banka çözücü olsa bile, bankanın varlıklarıyla ilgili eksik bilgilerden dolayı, panikler için teşvik edici olmasıdır. Likit olmayan varlıkların aynı anda satılması veya nakde çevrilmemesi

1.5. Finansal Krizlerin Nedenleri Ve Göstergeleri

Finansal krizlerin oluşmasına sebep olan pek çok faktör vardır. Genelde finansal krizler ekonomideki yapısal problemlerden kaynaklanır. Yapılan çalışmalarda finansal krizlerin oluşma sebepleri dört unsura dayanmaktadır: faiz oranlarındaki istikrarsızlıklar, ekonomik belirsizlikler, mali dengesizlikler, banka bilançolarındaki bozulmalar.(Mishkin 2004:189-190)

Piyasalarda fon talep ve arzı hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması asimetrik bilgi problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda belirsizlik riski getirmekte ve bankalar faiz oranlarını risk faktörünü göz önünde bulundurarak üst seviyeden belirlemektedir. Bunun sonucunda bu faiz oranlarını kabul eden riskli yatırımcılar kredi talep ederken, güvenilir yatırımcılar bu üst seviyelerdeki faiz oranından arzedilen krediyi kabul etmeyeceklerdir. Literatürde buna ters seçim teorisi adı verilmektedir. Doğal olarak bu döngü verilen kredilerin geri dönmemesi sonucunu doğuracaktır. (Eren ve Süslü, 2001:665) Geri dönmeyen krediler bankaların bilançolarında bozulmaya sebep olmaktadır. Aktif-Pasif dengesi alacakların artması ve özkaynakların azalması şeklinde negatif bir tablo sergilemektedir. (Demirgüç, Kunt ve Detragiache, 1998:45)

1990'lı yıllardan beri gelişmekte olan ülkeler büyümelerini dış kaynağa endekslemişlerdir. Dolayısıyla bağımsız para ve maliye politikası uygulanamamaktadır. Sermaye hareketliliğinin serbest olduğu durumda, ya faiz oranlarına ya da döviz kuruna müdahale edilecektir. Genellikle sabit döviz kuru politikası uygulanarak serbest faiz politikası uygulanmaktadır. Çünkü esnek döviz kuru uygulanmasının finansal krizleri tolere etme yeteneğinin olmasına karşılık finansal istikrarsızlık yaratma olasılığı da yüksektir. İyi bir sabit döviz kuru politikasında merkez bankası tarafından hedeflenen net döviz pozisyonunun gerçekleştiği ve bu konuda en üst noktaya ulaşıldığının algılandığı anda sabit kurdan çıkmaktır.

Bütün iktisadi birimlerin aynı anda aynı bilgiye sahip olmasının imkansız olması, iktisadi aktörlerin davranışlarının izlenmesine sebep olur. Örneğin bir spekülâtör otoritelerin veya bankaların önemli finansal kararları ile ilgili bir bilgiye sahip olsun. Buna bağlı olarak da portföyünde bu yönde bir değişime gitsin. Bu durumda diğer yatırımcılar bu spekülâtörün bu değişimi yapmasının arkasında önemli bir neden olduğunu varsayarak aynı eğilimi gösterebilirler. Bu etki bir süre sonra katlanarak devam eder. Buna sürü psikolojisi adı verilir.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısına bakıldığında spekülâtif ataklardan kaynaklanan belirsizlik ön plandadır. Söz konusu ülkelerde finansal istikrar, sermaye hareketlerinin hızlandırılmasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun için de kur sabit tutularak piyasalar manipule edilmektedir. Bu şekilde spekülâtif müdahalelere maruz kalan bir piyasada fiyatlar aşırı derecede yükselmekte ve ülke ekonomisi yabancı yatırımcılar için cazibesini yitirmektedir. Sermaye hareketlerindeki bu aşırı dalgalanmalar ekonomiyi enkaza çevirmektedir.

Burada bahsettiğimiz belirsizliğin en önemli nedeni uzun vadeli ve büyümeyi hedefleyen makroekonomik planlamalar yerine kısa vadede günü kurtarmayı hedefleyen politikaların ortaya konulmasıdır. (Turgut, 2006: 15-45)

Finansal kırılganlıklardan kaynaklanan yukarıda da bahsetmiş olduğumuz banka bilançolarındaki bozulmalar banka iflaslarına yol açacak ve bu iflaslar piyasalara ve bankalara duyulan güvenin yitirilmesine neden olacaktır. (Mishkin, 2004:190-192)

Ülkelerin makroekonomik politikalarının etkinliğini yitirmesi de krize neden olan diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomideki herhangi bir olumsuzluğun devlet tarafından kontrol altına alınamaması, halk tarafında paniğe neden olmakta ve bu da mali aksaklıklara yol açmaktadır. Büyüme ve enflasyon gibi makroekonomik göstergeler mali dengesizliklerden negatif yönde etkilenmekte ve özel sektör yatırımlarını daraltmaktadır.

Finansal kırılganlığa sahip ekonomilerde kamu borç yükümlülüklerini yerine getirememekte ve bu finansal risk faktörünü devreye sokarak yatırımcıların fonlarını daha verimli değerlendirebilecekleri piyasalara kaçırmaları sonucu yerli paranın değeri adeta çakılacak ve bu da para krizini doğuracaktır. (Bensaid ve Jeanne, 1997:1463)

Hiçbir ekonomik gösterge krizin yaşanacağına dair tek başına sağlıklı bir tahminde bulunmaya yetmez. Krizin yaşanacağına dair öncü göstergeler ve yaşandığını gösteren temel göstergeler vardır. Erken uyarı sinyali olarak adlandırılan 4 temel gösterge vardır: döviz hesaplarındaki göstergeler, sermaye hesaplarındaki göstergeler, reel sektör göstergeleri ve finansal göstergeler. (Eren ve Süslü 2001, Ekşi 2007)

Yaşanan krizin hacmi konusunda ise döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar, gecelik faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler, döviz rezervlerindeki aşırı azalmalar, dış ticaret

açıklarının büyümesi, bankaların açık pozisyonunun aşırı artması gibi temel göstergeler bilgi verir.

Krizin somut göstergeleri olarak nitelendirilen bazı ekonomik veriler de cari açıkların ve kısa vadeli dış borçların, bankalar açık pozisyonları toplamının ve cari açığın döviz rezervlerine oranı, sermaye hareketlerinde ve iç/dış borç faiz oranlarındaki ve risk primlerindeki dalgalanmalardır.

1.6. Finansal Krizlerin Yayılma Mekanizmaları

Gelişmekte olan ülkelerde yayılma mekanizması domestik yayılma ve uluslararası yayılma olarak ikiye ayrılmaktadır. Domestik yayılma, şirket döviz borcu kanalıyla şirketler üzerinde artan faiz yükü çekişiyle bankalara sirayet etme durumudur. Sistem sermaye piyasası ve banka dışı finansman merkezli olmaktan ziyade banka merkezli. Finansal krizin ülke ekonomisinden diğer bölge ekonomilerine yayılması ise uluslararası yayılma olarak adlandırılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, finansal krizlerin yayılma mekanizmalarındaki farklılıklar; “Gelişmekte olan ülkelerde banka bilançolarının bozulması, yabancı ülke faiz oranlarındaki artışlar ve politik belirsizlikler parasal bir krize neden olabilir Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sonraki aşamada bankacılık krizi yaşanır. Ekonomik aktivitedeki düşme, firmaların nakit akışının yavaşlamasına ve bilançolarının kötüleşmesine neden olur. Bu da bankaların önemli zararlara maruz kalması ile sonuçlanır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki parasal kriz de banka bilançolarını olumsuz etkiler. Yine gelişmekte olan ülke bankalarının döviz borçlarının çoğu kısa vadeli olduğu için devalüasyon, likidite problemlerine yol açar. Bankaların verdiği kredi miktarının düşmesi ile sonuçlanan bir bankacılık krizi, ters seçim ve ahlaki riziko problemlerini artırır.” (Şen, 2006) şeklinde ortaya konulmaktadır.

1.7. Küresel Finansal Krizlerin Sonuçları

Finansal krizin başlıca dört etkisi bulunmaktadır:

- Konut fiyatlarındaki düşüş,
- Büyüme oranlarında düşüşler,
- İşsizlik oranlarında artışlar,
- Enflasyonist etki.
- Regülasyonlar ve müdahaleci yaklaşımlar

Konut fiyatlarındaki artış finansal krizin nedenleri arasında gösterilirken, konut fiyatlarındaki düşüş ise finansal krize bir sonuç teşkil etmektedir. ABD Mortgage krizinde konut kredilerinin geri dönmeyişi sonucu konut piyasası bir kısır döngüye girmiş ve ABD’de 2007 yılının başından itibaren konut fiyatları düşmeye başlamıştır.

Finansal krizin reel ekonomiye yansımaları sebebiyle ABD, Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranlarında düşüş gözlemlenmiştir.

Kriz işsizlik oranlarında da önemli ölçüde artışa sebep olmuştur. ABD ve gelişmiş ekonomilerde işsizlik oranları krizlerden sonra yukarı yönlü bir trend izlemiştir. Türkiye’de 2006 ve 2007 yıllarında yüzde 10’un altına inen işsizlik oranları tekrar yükselmiştir.

ABD’deki küresel krizin etkisi Türkiye’de kredi politikasında daha temkinli adımlar atılması gibi yatırımlar ve istihdam üzerinde baskı olarak ortaya çıkmıştır.

2007 ve 2008 yılında enflasyondaki yükselmenin sebebi sadece finansal kriz kaynaklı değildir. Yükselen petrol ve gıda fiyatları da bunun önemli bir sebebidir. Özellikle enerjiyi ithal eden ülkelerde talebin yükselmesinden dolayı enerji fiyatları hızla yükselmiştir.

Finansal krizin yapıcı olarak değerlendirebileceğimiz en önemli etkisi regülasyon taleplerinin artmasıdır. Bankacılık sektörü başta olmak üzere tüm finans alanında, özellikle de hedge fonlar gibi riskli araçlar regülasyona tabi tutulmuştur. ⁵(Alantar, 2008)

1.8. Finansal Krizlere Karşı Önlemler

Krizlere karşı önlem alınması bir nevi krizi tetikleyen unsurların ortadan kaldırılmasıdır. Bu yaklaşıma göre, krizlerin tetikleyicilerinin kapitalist sistemin unsurları olarak görülmesi durumunda önlenmesine yönelik radikal politikaların da bu sisteme karşı olması yadsınamaz bir gerçektir. Devletin, büyük firmalara destek vermesi, piyasaya para arz ederek finansal aktivitenin aksamamasını sağlaması ve finansal işlemleri kontrol altına alarak para alışverişinin ülkeler arasında aşırı derecede hızlanmasını önlemesi, krizin finansal alanda tutulmasına ve reel alana sıçramasını önlemeye yöneliktir.

Krize karşı alınan önlemlerin etkili olabilmesi, önlemin krizin nedeni ile tutarlı olmasına bağlı olduğundan, eğer günümüzde yaşanan krizin, finansal sektörün reel sektörün alanı ve desteği dışına çıkmış olmasından, yani sektörler arası dengesizlikten kaynaklandığı düşünülüyor, bunun temel nedeni de kapitalist kar ve birikim hırsına bağlanıyor ise, asıl olarak yapılması gereken sisteme müdahaledir. Zira, ancak bu yolla sistemin işleyiş dinamikleri ve kriz tetikleyicileri ortadan kaldırılabilir. Böyle radikal çözümler ancak sosyal dönüşüm dönemlerinde gerçekleştirilebilir. Sistemsel olarak yapılması gerekenler ise ya reel sektörü büyütmek ya da finansal sektörü daraltmaktır. Eğer olanaklar elverişliyse her ikisini birden gerçekleştirmek de olasılıklar dahilindedir. Reel sektörle finansal sektörün ayrışmasının arka planına baktığımızda, her iki alandaki sermaye kesiminin üretim ve birikim hırsı yanında, gelir dağılımı bozukluğunun da mevcut olduğunu görmekteyiz. Reel sektörün aşırı derecede sermaye yoğun olması tüketim alanının da artık doyum noktasına ulaşmış olması reel sektörün büyümesi üzerinde büyük bir engeldir. Finansal sektörün

daraltılması ise güçlü finans kuruluş ve ajanlarının çıkarlarına uygun düşmeyeceği gibi, reel sektörün piyasasını da daraltacağından uygulanması olanaksızdır. Bu durumda devletin elinde tek bir araç kalmaktadır: bazı finans kuruluşlarını desteklemek ve/veya kamulaştırarak finans köpüğünü (asit fonlar ya da bir kısım hedge fonlar) eritme, böylece toplumsal sorun yaratabilecek sermaye kesiminin aşırı çöküşünü önlemek, marjinal kesimlerin piyasadaki silinmesine göz yummaktır. Bunun anlamı şudur ki, devlet kriz esnasında toplumsal riskleri ve bazı sermaye maliyetlerini kamulaştırarak, toplumsal güç dengeleri oranında topluma yaymaya çalışmaktadır. Böylece krizin olumsuz etkisi zaman içinde ağırlıklı olarak toplumdaki güçsüz kesimler üzerine oturtulmuş olacaktır. Ancak bu politika, sermayenin kısa dönemli çıkarına uygun olduğu halde, bizzat kapitalist sistem mantığı ile uyuşmamaktadır. Zira, kapitalist krizlerin bir ve en önemli nedeni piyasaların sıkışması ise, tüketici piyasaları genişletmenin yolu tüketici gelirini yükseltmektir. Tüketici gelirinin yükseltilmesi ise, asgarî ücretin yükseltilmesi, ücret ve düşük gelirliiler üzerindeki verginin hafifletilmesi vb gibi önlemlerle olanaklıdır. Ulus ekonomiler içinde geçerli olan bu görüş, günümüz küreselleşme koşulunda geçerliliğini yitirmektedir. (Önder, 2008:17-18)⁶

Üçüncü nesil kriz modellerinde bahsettiğimiz üzere krizler dört farklı kanaldan ortaya çıkmaktadır: Dış kaynak, İç kredi, dış ticaret ve güven kanalı. Bu dört kaynaktan gelen etkiler ekonominin küçülmesine ve işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Artan işsizlik, daralan krediler ve güven iç talebi daraltarak mevcut sorunları daha da ağırlaştıracaktır. Bu olumsuz tablonun daha da kötüye gitmesini önlemek adına bir takım önlemler alınması gerekmektedir:

- Mevcut ortamda şirketlerin bilançolarındaki bozulmaların ilk aşamada likiditeyi, akabinde ise iflas riskini arttırdığı görülmektedir. Dolayısıyla şirketlerin mevcut kredi portföylerinin korunması veya genişletilmesi önem arz etmektedir.
- Bankacılık sektörünün ve bankacılık dışı reel sektörün uluslararası fon akımlarının daralması dolayısıyla dış borcunun sürdürülebilirliği azalmıştır. Türkiye’de de gelişmiş ülkelerde alınan tedbirlere benzer riskin en aza indirgenmesine yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- Para politikasıyla etkin sonuçlar elde edilebilmesi için kredi mekanizmasındaki tıkanıklık giderilmelidir.
- İç ve dış krediler mekanizmalarının işlerlik kazanması için kredilere kamu garantisi sağlanması en önemli politika aracı olmalıdır. Bu sisteme bankaların da katılımının sağlanması için, döviz ve TL likiditesini arttırıcı önlemler gibi, özendirici ve güven verici ek önlemler alınmalıdır.
- Ahlaki riski en aza indirmek çok büyük önem taşımaktadır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz mekanizmaların şeffaf, hesap verilebilir olmasına özen gösterilmelidir.

⁶ <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/238/2.pdf>. ÖNDER, İzzettin. "Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi". (Nisan 2019)

- Sadece şirket veya bankalar bazında mekanizmalara işlerlik kazandırmak krizleri önlemede yeterli olmayacaktır. Düşük gelirli hanehalklarının gelirlerini arttırıcı tedbirleri almak da bütüncül ve dengeli bir sistem kurabilmek açısından oldukça önemlidir.
- Ekonomik faaliyeti genişletmek, durgunluğu sınırlamak önemli getiriler sağlamakla birlikte zamanla kamu bütçesinin açık vermesine sebep olacaktır. Bütçe dengesindeki bozulmayı telafi edebilmek için orta vadeli, bir “mali kural” benimsenmelidir. Kısa dönemdeki mali gevşemenin orta vadeli mali kural çerçevesinde ileride tolere edilebilmesi garanti altına alındığından iç talebi arttırıcı politikaların manevra alanı da genişletilmiş olacaktır.⁷

BÖLÜM II. KÜRESELLEŞME VE NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI

2.1. Küreselleşmenin Tarihi Gelişimi

Sermayenin kar amaçlı olarak, sürekli kendini genişletme isteği, kapitalizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmeden söz etmek, iktisadi bir sistem olan kapitalizmin dünyaya yayıldığını söylemektedir. Bu yaklaşımdan hareketle ekonominin küreselleşmesinin tarihi gelişimi ve neoliberal küreselleşmeye kadar geçen dönem kapitalist gelişme ile açıklanacaktır.

2.1.1.Feodalizmden Kapitalizme Geçiş

Kapitalizm ve neoliberalizm iç içe geçmiş kavramlardır. Serbest piyasalar, özelleştirmeler, fiyat düzenlemelerinin azaltılması, devletin küçültülmesi ve esnek işgücü piyasalarını içeren kısacası piyasayı özel teşebbüsün yönetmesi gerektiğini savunan bir akımdır. Kapitalizmin tanımının önemli olması yanında tarihi de önem arz etmektedir.

Marx'a göre (1986) kapitalist üretim tarzı ile sermaye birikimi arasında önemli bir etkileşim vardır. Marx'a göre, her birikim, yeni bir birikimin aracı olur ve zamanla birçok bireysel sermayenin büyümesi de, toplumsal sermayenin büyümesini sağlamaktadır. "Sermayenin birikimi ile özgül kapitalist üretim tarzı geliyor ve bu üretim tarzı ile de sermaye birikimi hızlanıyor. Bu her iki ekonomik etken, karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları dürtülerin bileşik oranında, sermayenin teknik bileşiminde, değişmeyen kısma göre değişen kısmı gitgide küçülten bir değişikliğin olmasına yol açmaktadır."

Marx, mal piyasasındaki kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşullarının sağlanacağını belirtmektedir: "Üretim ve geçim araçları kendiliklerinden nasıl sermaye değilse, para ve mallar da kendiliklerinden sermaye değildir. Bunların sermayeye dönüşmeleri gerekir... iki meta sahibinin, yüz yüze ve temas haline gelmesi gerekir; bir yanda, başkalarına ait emek-gücünü satın alarak, ellerindeki değerler toplamını artırmak isteğinde bulunan, para, üretim aracı ve geçim aracı sahipleri; öte yanda, kendi emek güçlerini ve dolayısıyla emeklerini satan özgür emekçiler... Meta pazarındaki bu kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşulları sağlanmış olur."

Meta kutuplaşmasını kapitalist sistemin yavaş yavaş ayağa kalkması takip edecektir. "Kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden üretir de. Bu nedenle kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür."

Marx'a göre ilkel birikim "üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İlkel olarak görünür, çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim

tarzının tarih öncesi aşamasını oluşturur.”Marx’a göre, ilkel birikim ilk defa İngiltere’de klasik şekli ile ortaya çıkmıştır.”Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar. Yalnız örnek aldığımız İngiltere’de klasik biçimde görülür.”

Marx, Batı Avrupa ülkelerinde feodal üretimin ortak özelliğinin, “Toprağın mümkün olduğu kadar çok sayıda alt-feodaller arasında bölünmesi” olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Marx’a göre, kapitalist üretim tarzının temelini atan ilk değişimler, 15. Yüzyılın sonları ile 16. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Feodal üretim ilişkilerinin çözülmeye başlamasıyla ‘özgür’ ve yasa-dışı proletaryanın sağlanmasının da önü açılmış oldu.

Marx’a göre, ne feodal ne de kapitalist olarak nitelendirilebilecek bu süreç, kendi topraklarını işleyen özgür köylüler tarafından gerçekleştirilmiştir: “İngiltere’de serflik, 14. Yüzyılın sonuna doğru hemen tamamen ortadan kalkmıştı. Nüfusun büyük bir çoğunluğu o zamanlar ve daha büyük ölçüde olmak üzere, 15. Yüzyılda, mülkiyet hakları hangi feodal ad altında gizlenirse gizlensin, kendi topraklarını işleyen özgür köylülerden oluşuyordu.”

Marx’a göre, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişin iki yolla olacağını belirtmektedir. Bunlardan ilki gerçek anlamda devrimci olan yoldur ve ilk kez İngiltere’de saf haliyle ortaya çıkmıştır: “Feodal üretim tarzından geçiş iki farklı biçimde olur. Üretici, doğal tarımsal ekonomi ve ortaçağların kent sanayilerinin loncaya bağlı el zanaatlarının tersine, tüccar ve kapitalist halini alır. Bu, gerçekten devrim yapan bir yoldur. Ya da tüccar, üretim üzerinde doğrudan bir egemenlik kurar. Tarihsel yönden bir basamak taşı olarak ne denli fazla hizmet ederse de... kendiliğinden, eski üretim tarzının alaşağı edilmesine yardımcı olmaz, ancak kendi önkoşulu olarak onu koruma ve sürdürme eğilimini taşır. Örneğin, Fransız ipek sanayinde ve İngiliz çorap ve dantela sanayilerinde, yapımçı, 19. Yüzyılın ortasına kadar çoğu kez ancak ad bakımından yapımçıydı. Gerçekte ise, dokumacıları eski örgütlenmemiş düzende çalıştıran ve ancak, bunların gerçekten kendisi için çalıştıkları bir tüccarın denetim gücüne sahip düpedüz bir tüccardı. Bu sistem, her yerde, gerçek kapitalist üretim tarzı için bir engel olmuş ve onun gelişmesiyle yok olup gitmiştir. Üretim tarzında köklü bir değişiklik yapmaksızın, yalnızca doğrudan üreticilerin durumunu daha da kötüleştirir ve bunları, sermayenin yakın denetimi altındakinden daha beter koşullar altında çalışan düpedüz ücretli işçiler ve proleterler haline getirir ve artı- emeklerine, eski üretim tarzı esasına göre el koyar.... Tüccar, artı-değerden aslan payını cebe indiren gerçek kapitalisttir.”⁸ (Yayla, 2019:108-119)

Dobb feodalizmin çöküşüne, ticaretin gelişmesi sonucu para ekonomisine geçişin neden olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Sweezy bu görüşü basit bularak, ticaretin gelişmesi sonucu tüketim için üretimden değişim için üretime geçilmesi yani kullanım ekonomisinden, değişim ekonomisine geçilmesinin kapitalizme zemin hazırladığını

⁸ <https://dergipark.org.tr/download/article-file/631866> . YAYLA, Yavuz.

“Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim”. (Nisan 2019)

belirtmiştir. Takahaşi'ye göre ise feodalizmden kapitalizme geçişin belirleyicisi sadece toplumsal ve ekonomik kurumlardaki değişim değil temel sorun işgücünün toplumsal varlık biçimindeki değişiktir. (Takahaşi, 1951;128-146)

Tek zenginlik kaynağının toprak olduğu, toplumsal ilişkilerin toprak sahibi olanlarla olmayanlar arasında şekillendiği bir ortamda, ticaret sermayesinin ortaya çıkması, ticaret hayatının gelişmesiyle ihtiyaçların durmadan çoğalması, kurulu düzenin toplumsal yapısını değiştirmiştir (Göze, 2000:75). Eaton'a göre feodalizmin çöküşünü zorunlu kılan; sürekli artık ürünü arttırmak isteyen feodal bey ile serf arasındaki çelişki, feodal beyler arasındaki iç çelişkiler ve tüccarlar, güçlenen kent ve köy kapitalistleri ile feodal beyler arasındaki çelişkilerdir (Eaton, 1990:61)

Dobb feodal toplumun erimesine nende olan iki temel aşama belirlemiştir. Bu aşamalardan birincisinde küçük üretici kendini feodal yükümlülüklerden kısmen ya da tamamen kurtarmıştır. İkincisinde ise üretim araçları üzerindeki mülkiyetinden ayrılmak ve geçinmek için emeğini ücret karşılığı satmak zorunda kalmıştır (Dobb, 2001:24)

Sweezy (1974)'e göre feodalizm esas olarak, “hakim ekonomik ilişkinin serflik olduğu ve üretimin feodal beyin malikanesinde ve çevresinde örgütlendiği” bir üretim ilişkileri çerçevesinde tanımlamaktadır. Sweezy'nin feodalizm tanımlamasının bağımsız olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü Genel olarak Dobb'a yönelttiği eleştirilerden çıkarım yapılmaktadır. Tekrar Sweezy'nin feodalizm tanımlamasına gelecek olursak Sweezy, ticaretin olmamasını veya eksikliğini göz önüne almaktadır ve bir sistem olarak feodalizm kullanım-değer ilişkisi olarak örgütlenmiştir ve ancak bu noktadan bakılarak çözümlenebilir. Yani Sweezy kapitalizmi Pazar olarak tanımlarken feodalizm yerel toplumların kullanımı için üretim olarak tanımlanabilir. Sweezy (1974), kentlerin gelişmesine uzun mesafeli ticaret ve yerel bölgeler arası ticaretin neden olduğunu vurgularken “Dobb'un kent yaşantısının gelişmesinin içsel feodal nedenlerin bir ürünü olduğunu “ ileri sürmesini de eleştirmektedir.”⁹ (Yayla, 2019:108-119)

Feodalizmin yıkılışı ile Sanayi devrimi arasındaki dönem, siyasi alanda ulusal ve merkezi devletlerin kurulduğu, ekonomik alanda ise sermaye birikimi ve piyasa ekonomisi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizmin geliştiği dönemdir. (Kazgan, 1978:26)

Merkantilizm olarak da adlandırılan bu dönemde ticaret, sömürge faaliyetlerinin yaygınlaşması sonucu oluşan pazarlara üretim yapılmasıyla gelişmiştir. Amerika'nın keşfi ve sömürgelerden getirilen altın ve değerli madenlerle ülke içinde dış ticaret fazlası vererek sermaye birikimi sağlamak nihai amaç olmuştur. Merkantilizm, devlet tarafından düzenlenen ticaret yoluyla gerçekleşen bir sömürü sistemi olmuş ve sanayi kapitalizmin ilk aşamasında önemli bir rol oynamıştır (Dobb, 2000:189). Bu dönemde değerli madenleri

⁹ <https://dergipark.org.tr/download/article-file/631866> . Yayla, Yavuz.

“Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim”. (Nisan 2019)

biriktirmek her şeyden önce; devlet kredisi sağlamanın, savaşı finanse etmenin ve aynı zamanda yüksek düzeyde para dolaşımını sağlamanın ve bu şekilde, fiyatların düşmesini ve faiz oranlarının artmasını önleme yoluydu (Adda, 2007:40).

Devlet harcamalarının vergilerle karşılanamaması, devletin özel bankalardan borçlanmasını arttırmıştır. Bu durum devletin hakimiyetini giderek azaltmıştır.

Merkantilizm dönemi esas itibariyle kapitalizmin ve feodalizmin birlikte bulunduğu bir dönem olup, ticari kapitalizmin getirdiği meta üretimindeki artışın etkisiyle sanayi kapitalizminin gerçekleştirilmesiyle feodalizmi tasfiye etmiştir. Dobb bu dönemi ileri bir çözülme aşamasındaki feodal bir toplum olarak görürken, Sweezy bu döneme, kapitalizm öncesi mal üretimi adını vermiştir. Marx bu dönemi ilkel birikim olarak tanımlamaktadır. (Yayla, 2019:108-119)

Merkantilist dönemde sömürgelerden gelen değerli madenler 16. Yüzyılda enflasyona sebep olarak fabrika üretimini ve üretim artışını tetiklemiştir. Pierre Deyon'a göre uluslararası ticarete değerli madenlerle alışveriş yapılmasına bu kadar önem verilmesinin nedeni, altın ve gümüşün hala tam oluşmamış bir kredi sisteminin temelini oluşturmasıydı. Bu aynı zamanda yüksek düzeyde para dolaşımını sağlama ve bu şekilde, fiyatların düşmesini, faiz oranlarının artmasını öneme yoluydu (Adda, 2007:40)

2.1.2. Neoliberal Döneme Kadar Geçen Süreç

Neoliberal iktisat politikalarının uygulandığı döneme kadar geçen ve küreselleşmenin hızlandığı süreçte dünya ekonomisi farklı iktisadi dönemlerden geçmiştir. Her dönemin ekonomik ve siyasi koşulları, emek ve sermaye arasındaki denge ve sınıflar arası güç ilişkileri, dönemlerin ayırt edici özelliklerini belirlemektedir.

Neoliberal küreselleşme kavramının temeli neo-klasik iktisada dayanmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde klasik iktisadın doğuşundan, neo-klasik iktisada geçiş ve neoliberal döneme kadar geçen süre,devrin ekonomik ve siyasi özellikleriyle incelenerek, klasik iktisat eşliğinde kapitalizmin evrimi ve bugün geldiği nokta açıklanmaya çalışılacaktır. Çünkü Marx'ın belirttiği gibi belli koşullar altında yer alan üretim sürecini açıklamak için bu koşulları ortaya çıkaran tarihsel devrimin karanlıkta kalmaması gerekmektedir. (Baran, 1974:15)

Kapitalizmin evreleri savaş ve kriz öncesi ve kriz sonrası uygulanan teorik altyapılı ekonomi politikalarına göre dönemlere ayrılmıştır. Buna göre sanayi devrimiyle başlayan klasik iktisat ve kapitalizm, 1873 kriziyle yerini neoklasik iktisada bırakmıştır. 1929 yılında yaşanan büyük bunalım ve neoklasik iktisat teorisi ve politikaları devlet müdahalelerinin arttığı bir ekonomik dönüşüme uğramıştır. Krizin etkilerinin giderek derinleşmesi ve ardından yaşanan İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen para ve maliye politikaları uygulanmaya başlamıştır. 1970 yılında başlayan stagflasyonla ve kar oranlarındaki düşüşle Keynesyen teorik ve politik uygulamalar rafa kalkarak neoliberal iktisadi dönüşümü sağlayacak politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Kapitalizm ve kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel gelişimi farklı evrelerde incelenmiştir. Marx kapitalizm öncesi feodal dönemi ilkel birikim, kapitalist sermaye birikiminin oluşmasını sağlayan feodal düzenin çözüldüğü dönemdir. Bu dönemin temel özelliği üreticinin üretim araçlarından ayrılmasıdır. İlkel birikimin Marx tarafından verilen aşamaları; tarımsal nüfusun topraksızlaştırılması, mülksüzleştirilen nüfusun çeşitli yasalarla ücretlerinin düşürülmesi ve iş gücü orduları yaratılması, kapitalist bir işçi toplumunun doğması, tarımsal devrimin sanayi üzerindeki etkisi ve sanayi sermayesi için iç pazarın yaratılması, sanayici kapitalist doğuşu ve sermaye birikimidir (Marx, Kapital Cilt 1, 611-656). Sermaye birikimi 1910 ve 1914 arasında tekelleşme eğilimi göstermekte ve bu eğilim sermayenin temerküzü ve merkezileşmesiyle açıklanmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin temeli sermayenin kendini sürekli genişletme eğilimine dayanan sermaye birikimidir. Sermaye birikiminin çeşitli nedenlerle sekteye uğramasıyla kriz meydana gelmekte ve kriz sonrası sermayenin temerküzü ve yoğunlaşması dediğimiz tekelleşme süreci başlamaktadır. Krizden etkilenen sermayeler değer kaybederken birleşme ve satın almalarla sermayenin yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Wright (2009)'a göre ise kapitalist gelişmenin farklı aşamalarında, birikim süreci farklı çelişkilerle karşılaşmıştır. Kapitalist gelişmenin devamını sağlamak için sermaye birikimi önündeki engeller kaldırılmak durumundadır. Bu engelleri kaldırmak için bulunan çözümler birikim sürecinin bir sonraki aşamasının yeni engellerini yaratmaktadır. Bu anlamda birikimin önündeki engellere birikimin çelişkileri gözüyle bakılmaktadır.

Minsky (1992)'e göre ekonomide sorunları çözebilecek ve kaynak dağılımının etkinliğini sağlayacak verimli ekonomi politikaları yapılabilmesi için kapitalist birikim dinamiklerini anlamak gerekmektedir. Ekonomi zaman içinde gelişen bir süreçtir ve kapitalist dinamikler bu süreçte farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu dinamikler kısa dönemli makro ekonomik dalgalanmalar ile uzun dönemli değişimleri içermektedir. Minsky kısa dönemli dalgalanmaları gidermek ve uzun dönemde dengeyi sağlamak için finansal sistem ve ekonominin genelinde kurumsal reformların gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca kısa dönemli dalgalanmalar yerine uzun dönemli kapitalist gelişmenin temeline odaklanmıştır. Minsky'nin neoklasik teoriye alternatif olarak ileriye sürdüğü düşüncelerin temelinde düzensiz makro ekonomik aktivitelerden kaynaklanan istikrarsızlığın neden olduğu dalgalanmalar yatmaktadır.

Minsky analizinde Yeni Anlaşma (New Deal) öncesine ve sonrasına odaklanarak, serbest piyasanın doğası gereği istikrarsız olduğunu ve dengesiz bir gelir dağılımına neden olduğunu belirtmektedir. Minsky'e göre kapitalist ekonominin temel belirleyicisi finansal yapıdır. Kredi ve finans kapitalist gelişmenin merkezinde yer almaktadır (Whalen, 2012). Ekonomik düşüncenin tarihi farklı kapitalist gelişim teorileri içermektedir. Bazı teoriler teknolojik gelişme, ürün geliştirme, sınıf çatışmalarını merkez alırken Minsky'nin teorisi finans merkezli olup, reel kesimle arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Neoliberal küreselleşme ve bu küreselleşmeyi sağlayan neoliberal iktisat politikalarının, kapitalizmin son dönemde finansallaşmasını sağlayarak, finansal kapitalizm olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bu yüzden, kapitalizmin finansallaşmış günümüzdeki aşamasını da

kapsayan bir gelişim teorisini sunan Minsky'nin yaklaşımına değinilecektir. Finans merkezli bir yaklaşım ileri süren Minsky'nin sınıflandırması aşağıda inceleneceği üzere kapitalizmin diğer gelişim ayrımlarıyla dönemler itibariyle benzerlik göstermektedir.

Minsky (1992) kapitalist gelişim sürecini Amerika'daki gelişimi dikkate alarak 5 aşamaya ayırmıştır. İlk aşama ticari kapitalizm (1607 – 1813) olarak adlandırılmış ve pamuklu tekstil fabrikalarının kurulmasıyla ticaretin ekonomideki hakimiyeti yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu dönemdeki finansal yapı, malların üretimi, stoklanması ve taşınması için kaynak sağlama görevini üstlenmiştir.

İkinci aşama sanayi kapitalizmi, makineleşmenin gerçekleşmesi ve fabrika üretiminin yaygınlaşması ile finansal yapıda yatırım bankalarının gelişmesini ortaya çıkarmıştır.

Üçüncü aşama bankacı kapitalizm olarak tanımlanmış ve bu aşamada reel kesimde rekabet sonucu şirket birleşmeleri gerçekleşmiş, yatırım bankaları arasındaki kıyasıya rekabet ise şirketlere ve bireysel tüketicilere finansman kolaylığı sağlamıştır. Bu dönem finansman bunalımıyla son bulmuş ve yerini kontrollü kapitalizme bırakmıştır.

1980 yılına kadar devam eden bu dönemde devlet müdahalelerinin para politikaları ve finansal yapıda etkisi olmuş, bankacılık kesiminde yeniden yapılandırma amaçlı düzenlemeler yapılmıştır. Minsky, 1980 sonrası dönemi para güdümlü kapitalizm olarak tanımlamıştır. Kapitalizmin finansallaşması olarak tanımlanan bu süreçte teknolojik gelişmelerin etkisiyle para fonlarının uluslararası alışkanlığının sağlanması küresel ekonomik bütünleşmeyi hızlandırmıştır.

2.2. Neoliberal Küreselleşme Ve Unsurları

1970 yılının ortalarında ekonomi politikalarının değişimi ile başlamıştır. Ekonomi politikalarında gerçekleşen değişim sosyal politikaları ve toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Neoliberalizm olarak adlandırılan bu dönüşüm süreci sosyal ve ekonomik değişimin piyasa ekonomisi kapsamında şekillenmesini amaçlamıştır. Bu süreçte neoliberal düşüncenin özünü ve iki kavramsal unsur ve bu unsurlar arasındaki çatışma oluşturmaktadır. Bu unsurlar; devlete karşı piyasa ekonomisinin gelişimi ve emeğe karşı sermayenin kazanımları olarak belirlenmektedir.

2.2.1. Devlet ve Piyasa

Neoliberal küreselleşme, neoliberal politikalar aracılığıyla gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almaktadır. Bu ülkelerde 1980 öncesi ekonomik yapı içe dönük sermaye birikim rejimine dayalı devlet müdahalesinin yoğun olarak görüldüğü korumacı bir özellik göstermektedir. 1980 sonrası yaşanan neoliberal dönüşüm devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltarak piyasa ekonomisine geçişi amaçlamıştır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde neoliberal dönüşüm, devletin küçültülmesi ve özel sektörün büyümesiyle ekonomik dengelerin devlet kontrolünden çıkarak piyasa mekanizmasına bırakılması sürecidir. Piyasa mekanizmasının, fiyat unsuru aracılığıyla kaynak dağılımını

etkin şekilde gerçekleştireceği temel varsayım olmuştur. Bu varsayım bilindiği üzere klasik iktisat kuramının teorik altyapısını içermektedir. Klasik iktisat kuramında, piyasada arz ve talebe göre oluşacak dengede belirlenen piyasa fiyatı, ekonomide kaynakların etkin ve verimli dağılımını sağlayacaktır. Klasik ve neoklasik kuramı kapsayan ekonomik sistem kapitalizmdir. Kapitalist üretim ilişkileri, piyasa ekonomisine dayalı, devletin ekonomideki müdahalesini azaltan serbestleşme politikalarını içermektedir. Klasik iktisat kuramında, piyasada arz ve talebe göre oluşacak dengede belirlenen piyasa fiyatı, ekonomide kaynakların etkin ve verimli dağılımını sağlayacaktır. Klasik ve neoklasik kuramı kapsayan ekonomik sistem kapitalizmdir. Kapitalist üretim ilişkileri, piyasa ekonomisine dayalı, devletin ekonomideki müdahalesini azaltan serbestleşme politikalarını içermektedir. Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere neoliberalizm politika aleti olan neoliberal politikalar, neoklasik iktisat kuramına dayalı kapitalist üretim ilişkilerini kapsamaktadır. Bu bakımdan neoliberal dönüşüm aynı zamanda kapitalist dönüşümdür.

Neoliberal dönüşüm ile devletin ekonomi üzerindeki rolü yeniden tanımlanmıştır. Devlet, ekonomik faaliyetlerden uzak duran, sosyal devlet anlayışı içinde altyapı yatırımları yapan ve temel sağlık, eğitim hizmetleri sağlayan bir görev üstlenmiştir. Buna karşın neoliberal dönemle birlikte devletin küçülmesi, piyasanın giderek daha çok alana hakim olmasıyla sosyal devlet anlayışı çerçevesinde eğitim ve sağlık hizmetlerinin piyasalaştırılmasına geçiş başlamıştır. Bu bakımdan sosyal devlet anlayışı piyasa mekanizması çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır. Devlet küçülürken kalan boşluklar piyasa ekonomisi üzerinden özel sektörle doldurulmuştur.

2.2.2. Emek ve Sermaye

1980'e kadar geçen sürede uygulanan devletçi Keynesyen politikalar ile emek ve sermaye arasında uzlaşma sağlanmış ve kazanımlar bir bakıma dengelenmiştir. Bu dönemde emeğe tanınan sosyal haklar ve sendikal faaliyetlerin serbest bırakılması pazarlık gücü sağlayarak işgücü ücretlerinde daha adil bir dağılım sağlamıştır. 1980 sonrası neoliberal dönüşümle birlikte temel hedef olan piyasalaştırma mantığı çerçevesinde emek piyasasında dönüşüm başlamıştır. Buna göre sendikal faaliyetlerin azaltılarak pazarlık gücünün ortadan kaldırılması, ücretlerin düşük tutularak maliyetlerin azaltılması amaçlanmıştır.

Neoliberal görüşlere göre ücretlerin düşürülmesi ekonomide istihdam sorununu çözecektir. Fakat gerçek amaç istihdam sorunundan çok sermayenin ve yatırımın karlılığını arttırmak olmuştur. Neoliberal dönemle birlikte emek, tüm insani tanımlardan soyutlanarak üretim faktörü olarak tanımlanmış ve maliyet unsuru olarak görülmüştür. Dolayısıyla ücretlerin düşürülmesi maliyetleri azaltarak karları arttıracaktır.

Kapitalist üretim ilişkileri emek ve sermaye arasındaki kazanımların emek aleyhine gerçekleşmesine neden olmuştur. Maliyeti düşürmek için ücretlerin azaltılması sermayenin karlılığını arttırmaktadır. Yani sermayenin karlılığındaki artış emek ücretlerinde azalmayla sağlanmaktadır. Emekten sermayeye doğru bir transfer gerçekleşmektedir. Transferin gerçekleşmesi üretim sürecinde yaşanan çelişkili yapının sonucudur. Buna göre emek üretim sürecinde iki farklı zaman harcayarak değer yaratmaktadır. Emeğin yaşamsal faaliyetlerini

devam ettirebilmek için üretimde harcadığı zaman gerekli emek zamanı ve toplam çalışma süresinden gerekli zamanın çıkarılması ile bulunan artı emek zamanı ve toplam çalışma süresinden gerekli zamanın çıkarılması ile bulunan artı emek zamanı olarak tanımlanmaktadır. Artı emek zamanı sermayenin karlılığını sağlayan ve emeğin fazla çalışmasıyla elde edilen artık değer üretimini sağlamaktadır. Artık değerın bölüşümü sermaye lehine gerçekleşmektedir. Emek ürettiği değerden gereken payı alamamakta dahası yaşamsal faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde neoliberal dönüşümde bölüşüm emek aleyhine gerçekleşmekte ve ücretlerdeki düşüşler yoksulluk sorununa neden olmaktadır. Sermayenin kazanımları giderek artarken, emek gelirlerinin giderek düşmesi gelir dağılımını bozmuştur.

2.3. Neoliberal İktisat Politikaları

1980 sonrası sanayileşmiş ülkelerde uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, Keynesyen politikalar sonrası ortaya çıkan enflasyon ve işsizliğin aynı anda görüldüğü stagflasyon ve 1979 yılında kar oranlarındaki düşüşle devam eden ekonomik bunalıma çözüm olarak uygulanmıştır. Neoliberal ideolojinin altında yatan kapitalist üretim ilişkileri çeşitli kurumlar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerde uygulama alanı bulmuştur. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla IMF stabilizasyon politikaları adı altında uygulama alanı bulan neoliberal politikalar, gelişmekte olan ülkeler açısından bir bakıma kapitalistleştirme süreci olarak tanımlanabilir. Neoliberal politikalarla kapitalizmin ilişkilendirilmesinde, politikaların toplumsal dokunun bozulmasında ve çözülmesinde oynadığı önemli rol dikkate alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası uygulanmaya başlayan devlet müdahalesinin Keynesyen politikalarla bütünleşmesi sonucu gelişmekte olan ülkelerde içe yönelik sermaye birikimi rejiminin sınırlarına ulaşılması artan döviz ihtiyacıyla dışa açılma ve serbestleşme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Birinci kuşak kalkınma ekonomisi olarak adlandırılan bu dönemde kaynak dağılımı, büyüme ve gelir dağılımında iyileştirme kamu harcamalarının artmasıyla açık bütçe ve gevşek para politikasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Toplam talep yönlü makro politikaların uygulandığı dönemde devletin kaynak dağılımındaki etkin rolü refah devleti olarak tanımlanmıştır. Erken kapitalistleşen ülkelerde refah devleti uygulaması ve geç kapitalistleşen ülkelerdeki içe dönük sermaye birikimi rejimi 1970 stagflasyon kriziyle yerini arz yönlü ve monetarist kuram eşliğinde neoliberal politikalarla bırakmıştır.

Neoliberal politikaların kökeninde, neoklasik iktisat teorisi ve özellikle de Avusturya Ekolü olarak adlandırılan iktisat akımı yatmaktadır. Neoliberal politikaların gerisinde yatan iktisat teorisi şu varsayımlara dayanır:

- Ekonomiler tam istihdamda çalışmaktadır.
- Tüm öznel karar alırken, bu kararları ve bu kararların sonuçları hakkında tam bilgiye sahiptir.

- Tüm piyasalar tam rekabet içinde işlemektedir. (Orhangazi, 2007:402)

Bu varsayımlara dayanan neoliberal iktisat politikaları; arz yönlü iktisat, parasalcılık, yeni klasik iktisat ve yapısal uyum gibi iktisat teorileri ve kavramları ile ifade edilmektedir (Orhangazi, 2007:402)

Neoliberal politikaların temel olarak piyasa mekanizmasına dayanan mal ve hizmet piyasalarında, sermaye piyaalarında serbestleşme girişimleri 1970’de yaşanan krizden çıkışı amaçlamıştır. Krize getirilen açıklamalarda enflasyon ve işsizliğe rağmen kar oranlarında düşme eğilimi ağır bastığı görülmüştür. Daha önce açıklandığı gibi, kar oranlarındaki düşmenin altında yatan sebep sermayenin aşırı birikimi olarak tanımlanmıştır.

Aşırı birikimin getirdiği karlardaki düşme, sermayenin ulusal piyasalardan uluslararası karlı coğrafyalara genişlemesi için engellerin kaldırılmasını gerektirmiştir. Amerikan sermayesinin çözümü, karlılığın gerilediği sanayi alanından finansal alana, üretim alanından dolaşım alanına geçişi sağlamak olmuştur. (BSB, 2007:32)

Sermayenin yeni karlı alanlar arayışı sermayenin serbestçe hareket edebilme ihtiyacını doğurmuştur. Kar oranlarındaki düşmenin önüne geçebilmek için dünyanın farklı yerlerinde daha düşük maliyetle üretim olanakları aranmaya başlanmıştır. Geç kapitalistleşen ülkelerin neoliberal politikalar aracılığıyla piyasa mekanizmasına geçerek serbestleşmesi sonucu sanayi sermayesi ve ticari sermaye bu ülkelere yönelmiştir. Geç kapitalistleşme kavramı bu açıdan küresel ekonomiye geç eklemlenme olarak tanımlanabilmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımları karlılık açısından önem kazanmıştır. Sermaye giderek artan oranda portföy yatırımlarına yönelmiştir. Sermayenin artan oranda akışkanlığı ve yüksek getiri elde etmesi, gelişmekte olan ülkelerin sermaye denetimlerini kaldırmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Sabit sermaye yatırımları yerine sermaye piyasalarından ve türev araçlardan gelir elde eden finansal sermaye, mali sermaye birikimini oluşturmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin finansal sermayeyi çekebilmek amacıyla uyguladığı sıkı para politikaları ile devlet harcamalarının kısılması enflasyonun düşürülmesini sağlayarak finansal sermayenin güvenliğini artırma ve yatırımlarının getiri oranını düşmesini önleme üzerine inşa edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında neoliberal politikalar finansal sermayenin işleyişini arttırmış ve sermaye birikiminin mali alana kaymasına neden olmuştur. Sermayenin artan hareketliliği ileride inceleneceği üzere birçok gelişmekte olan ülkede finansal krizler yaratmıştır.

Temelde finansal kriz olarak değerlendirilen bu süreçte reel sektörle finansal sektör arasındaki bağın kopmasıyla, kapitalizmi kar elde etme güdüsünün aldığı son şekil olarak değerlendirmek daha doğru olmaktadır. Bir meta olarak para doğrudan üretimde yaratılan değerlerle ilişkili iken, zaman içinde artan ölçüde aşırı üretim ve birikimin açığa çıkardığı değersizleşme tehdidi ile karşılaşmakta ve parasal varlıkların değerlendirilmesi bir dizi

mekanizmayı harekete geçirmektedir.(Ercan, 2009:27) Para-sermaye, finansal piyasalara yönelik spekülâtif faaliyetlere yoğunlaşmaktadır. Paranın değerden kopması ve bir meta şeklinde para kazanma aracı haline gelmesi üretimden bağımsız bir yapı oluşturmaktadır.

1980 sonrasında, IMF ve Dünya Bankası'na verilen İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin yeniden yapılandırılması ve ekonomik istikrarın sağlanması görevi, gelişmekte olan ülkelerin neoliberal yapısal dönüşümünün sağlanması şeklinde değişime uğramıştır. Bu değişim, Latin Amerika ülkelerinde gevşek para ve maliye politikaları sonucu yaşanan enflasyon ile başa çıkmak amacıyla Washington Uzlaşması adı altında somutlaştırılmış ve diğer gelişmekte olan ülkelere istikrara kavuşmanın anahtarı olarak sunulmuştur.

Bretton Woods sisteminin yıkılmasından günümüze kadar geçen neoliberal yeniden yapılandırma, Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı borç krizinden sonra hazırlanan Washington Uzlaşması ile başlamış, 1999 Köln Zirvesiyle tasarlanan yeni uluslararası finansal mimari ve onun üzerine şekillenen ve Bretton Woods II olarak adlandırılan süreç içinde gelişmiştir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler paralarını dolara bağlayarak, sabit kur ya da döviz kuru çıpasına dayalı para kurulu sistemi uygulayarak, rezervlerinin değer kaybını önlemeye çalışmışlardır.

1990'ların sonlarında Washington Uzlaşması'nın politika reformları beklenen sonuçlara ulaşmayarak sosyal çözülmeyi ve yoksulluğu giderek arttırdığı için eleştirilmeye başlanmıştır. 1999 Köln Zirvesinde Yeni Uluslararası Finansal Mimari oluşturularak, gelişmekte olan ülkeler için yükselen piyasalar tanımı yapılmıştır (BSB, 2007:7). Bu eleştirilerden hareketle Rodrik (2002) ve Frenchn- Davis (1995) Latin Amerika ve geç kapitalistleşen ülkeler uygulamalarında reform gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Rodrik politikaları, kurumsal yönetim ile aile şirketlerinin ve kamu kurumlarının şeffaf ve hesap verebilir duruma getirilerek profesyoneller tarafından verimliliği arttıracak şekilde yönetilmesi, yolsuzlukların önüne geçilmesi, emek piyasasının esnekleştirilmesi, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları çerçevesinde dış ticarete serbestleşme, finansal kurallar ve standartların belirlenmesi, sermaye hareketlerinin uluslararası piyasalara ölçülü olarak açılması, ara kur rejimlerinden kaçılması, bağımsız bir merkez bankası ve enflasyon hedeflemesinin makro istikrar bakımından önemi, sosyal güvenlik ağlarının oluşturulması, gelir dağılımına odaklanması olarak ekonomik kalkınmayı da içeren bir şekilde yeniden tanımlanmıştır (Rodrik, 2002).

Çalışmanın bu kısmında Washington Uzlaşması ana hatlarıyla incelenecektir:

2.3.1.Neoliberal İktisat Politikalarının Biçimlenişi: Washington Uzlaşması

Dış yardımların öncelikli hedefi yardım edilen ülkelerin büyüme oranlarını artırmaktı. Büyümenin getirilerinden toplumun her kesiminin faydalanacağı ve yaratılan istihdamdan, mal ve hizmet üretimindeki artıştan yoksullar da dahil olmak üzere eşit şekilde pay alınacağı zannedilmekteydi. Bu doğrudan bir etkiyi kapsamıyordu. Fakat ekonomik büyümenin yan etkisi olacağı bekleniyordu. Buradan hareketle kalkınma için, ilk yirmi yılı (1950'ler ve 1960'lar) kapsayan dönemde özellikle altyapı yatırımları için kredi verilmesi

öngörülüyordu. Geri kalan sosyal sektörler (eğitim, nüfus, beslenme, su arzı, kentleşme) için yüzde beşlik bir pay ve yüzde kırkılık bir payı ise üretici sektörler için ayrılmıştı.

1973 yılında kırsal kalkınma ana hedef haline gelerek, tarımda küçük üreticilere kredi vermek tarımda yoksulluğu önlemede temel araç olarak ele alındı. Büyümeyle yeniden dağıtım (Redisribution with Growth) Banka'nın yoksulluk yaklaşımının dayanak noktası oldu ve yoksul şöyle tanımlandı: Çoğunlukla kır kökenli, tarımla uğraşan, kendi hesabına çalışan, üretim araçlarının mülkiyeti temelinde yeterli sermayeye sahip olmayan insanlar. Yoksulluğu azaltma odaklı yaklaşımın temel unsurları emek yoğun süreçlerin ve ürünlerin daha fazla teşvik edilmesi, küçük üreticilere karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, Kamu yatırım ve kredilerinin küçük üreticilere kaydırılmasıydı.

Böylece Dünya Bankası yoksul olarak tanımladığı insanların verimliliğinin artırılmasına yöneldi. 1970'lerin sonunda Banka'nın hedefleri “temel ihtiyaçlar” ı da içerecek şekilde genişletildi. Ancak bu hedef sınırlı ölçüde gerçekleştirilebildi. Temel eğitim ya da temel sağlık anlayışı , Dünya Bankasını ancak sonradan etkisi altına alabildi.

1970'lerin sonuna gelindiğinde Banka'nın altyapı yatırımları için verdiği kredilerin payı toplam krediler içinde oldukça gerilemişti.

Dünya Bankası'nda McNamara dönemi yeni yaklaşımları simgeliyordu. Ancak bu yeni yaklaşımlar Berg Raporu'nda (World Bank, 1981) piyasa ve özel mülkiyet arasındaki ilişki yüzünden yok sayıldı. Bankadaki yaygın kanı başarılı bir piyasanın genellikle özel şirketlerce işletileceğiydi. Piyasa yapısı ve esnekliğin yanı sıra özel mülkiyet de her zaman için büyük önem taşıyordu. Bu sebeple Banka kamu sektörü işletmelerini sadece tekel oldukları zaman finanse etmeyi amaçlamıştı. Buna karşın, kamuya ait kalkınma finansmanı şirketleri ve kamu sanayi girişimleri Banka kredilerinden önemli büyüklükte yararlananlar arasındaydılar (World Bank, 1980:6).

1970'lerin sonunda kalkınma olgusu çeşitli olaylar bakımından oldukça etkilendi: İkinci bir petrol şoku petrol fiyatlarında sıçramaya sebep oldu ve bunu faizlerdeki artış takip etti (Volcker Şoku). Başlıca OECD ülkelerinde iktidarlar değişti. Bu gelişme yardıma karşı siyasi bir düşmanlığa ve gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarında ciddi artışa sebep oldu.

1980 yılında, Dünya Bankası yardım stratejisini “yapısal uyum” odaklı olarak değiştirdi. Bu programda kredi, kalkınma ve ekonomi politikalarının reformu alanında borçlanan ülke ile borç veren kurum arasındaki diyalogu belirli alanlardaki politika reformlarının doğrudan desteklenmesi doğrultusunda geliştirerek uzun dönemli finansman sağlanması ve bu finansmanın belirli bir yatırım programına bağlı olmaması şeklinde verilmeye başlandı.

Yapısal uyum kredileri Banka'nın ana hissedarı olan ülkelerdeki (özellikle ABD) sağ kanat iktidarlara yakın ideolojik ilişkiler kurulmasına yol açtı.

Berg Raporu'nun ilk düzenlemesi döviz kurları bakımından tarım üretici fiyatlarının piyasa seviyesine getirilmesini; mal piyasasının ve girdi arzının –teşviklerin ve fiyat kontrollerine ilaveten mal ihracatı yapan kamu işletmelerinin kaldırılmasını da içerecek şekilde- özel setöre açılmasını; tarımsal kredi ve araştırma hizmetlerinin regüle edilmesini kapsamaktaydı.

1980'lerin ortasına gelindiğinde, Bretton Woods kuruluşlarınca ortaya konan yapısal uyum ve istikrar programlarının temelini oluşturan görüşler onaylanmış doğrular halini aldı. Dünya Bankası ve IMF tarafından iktisat politikalarına ilişkin olarak belirlenen koşullar büyüme için en uygun yol olarak görülen “mükemmel piyasa” önündeki engelleri kaldırmayı amaçladı. “Washington Mutabakatı” olarak adlandırılan bu yaklaşım, para arzını kontrol ederek istikrarı sağlamayı ve özel sektör etkinliklerini artırmaya yönelik arz yönlü önlemler yoluyla büyümeyi hızlandırmayı önerdi, daha doğrusu dayattı.

Latin Amerika'da yaşanan enflasyon ve ekonomik sorunlarla birlikte artan borç krizine karşı çözüm olabilmesi için hazırlanan Washington Uzlaşması serbestleşme politikalarını temel almaktadır. Bu uzlaşma IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazine Bakanlığı'nın, neoliberal iktisat teorisi ile yoksul ülkelere yönelik neoliberal politika reçeteleri etrafında birbirlerine yaklaşımlarını ifade etmektedir (Saad- Filho, 2008:191)

1989 yılında John Williamson tarafından 10 madde olarak belirlenen neoklasik teoriye dayalı politikalar, mikro düzeyde devletin etkin olmadığı, verimli kaynak dağılımının açık ve rekabetçi piyasalara bırakıldığı, makro düzeyde ise küreselleşmenin hakim olduğu bir yapı üzerinde kurgulanmıştır. Devletin sermaye birikimdeki rolünün tanımlandığı bu yapıda, piyasaların düzgün işlemesi için devletin gerekli önlemleri alması ve kamusal mal üretime yoğunlaşması amaçlanmıştır.

1970'lere kadar uygulanan Keynesyen ekonomi politikalarının sermaye birikimde yaşanan çelişkilere çözüm bulamaması devletin çözümden ziyade sorun yarattığı düşüncesini hakim kılmıştır. Friedman ve Hayek tarafından ortaya konan serbest piyasa yaklaşımlarının yeniden doğuşu bir çıkış yolu gibi görünmüştür.

Washington Uzlaşması politikaları Latin Amerika ülkeleri için hazırlanmış olmasına rağmen, döviz krizi ve borçlanma sonucu ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkelere borç karşılığı yapısal uyum ve istikrar politikaları adı altında genişletilmiş olarak uygulanmıştır.

Washington Uzlaşması; mali disiplin, hükümet harcamalarının yapılandırılması, vergi reformu, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, serbest döviz kuru, dış ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme, deregülasyon ve mülkiyet hakkının güvence altına alınması gibi başlıklara dayanmaktadır.

1990'ların ortalarından beri, resmi yardımlar hem mutlak olarak hem de yardım veren ülkelerin gelirene oranla sürekli olarak düşüş gösterdi (World Bank, 2003). Bu arada

Dünya Bankası “kötü” devletlerin daha az yardım aldığı ya da hiç almadığı seçici tahsisini başarılı bir şekilde teşvik etti; 1980’lerin başından beri devam eden ve programları şekillendiren önyargı sürdü. Özel sektörün geliştirilmesi kurumun en önemli etkinliği haline geldi. Dünya Bankası’nın bu strateji kapsamındaki faaliyetleri düşük gelirli ülkelerde son yirmi yılda ikiye katlandı. Bu strateji, özel (genellikle yabancı) sektörün rolünü altyapıdan temel hizmetlerin sağlanmasına kadar geniş bir alanda artırmak için bir araç haline geldi.

2.3.1.1.Washington Uzlaşmasına İtirazlar

Washington Uzlaşmasına yönelik dünyadaki ekonomik gelişmeler de dikkate alındığında Post Keynesyenlerin geliştirdiği -tartışmalı dahi olsa- alternatif politika önerileri mevcuttur. Post Keynesyenlerin ana ekonomi politikası ilkeleri (Şenses, 2013:351):

i.Sürdürülebilir bir büyüme için sabit işgücü mevcudunun tam istihdamının sağlanması

ii.Enflasyonla ilgili bir hedef benimsemek yerine, çıktının büyüme hızıyla paralel sabit bir enflasyon hızının belirlenmesi (araştırma sonuçları bu oranın %10-15 civarında olduğunu göstermektedir)

iii. Finansal istikrarın sağlanması şeklindedir.

Post Keynesyenlerin ekonomi politikası ilkelerine baktıktan sonra politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullandıkları araçlara da bakılmasında fayda vardır:

i.Maliye Politikası temel politika aracıdır.

ii.Faiz oranı politikası ise reel faiz oranının, trend büyüme oranının mümkün olduğunca altında kalmasını hedeflemelidir. Trend büyüme oranı altında kalan bir reel faiz oranı hedeflemesi merkez bankasına nominal faiz oranını belirlerken hedeflenen faiz oranına uygun ve beklenen enflasyona da uyumlu bir nominal oranı belirleme imkanı tanıyacaktır.

iii.Döviz kuru politikası da son derece önemli bir araç olmaktadır. Döviz kurundaki değişiklikler iç ekonomiyi ve enflasyon oranını etkiler. Bu nedenle merkez bankası kuru kontrol etmeli ve gerektiğinde müdahale etmelidir.

Post Keynesyenlerin benimsedikleri temel politika araçlarını irdeledikten sonra alternatif politika önerilerini (itirazları) inceleyebiliriz.

2.3.1.2.Mali Disiplin

Washington ve Post Washington Uzlaşısındaki mali disipline yönelik önermeleri Post-Keynesyenler kesin bir dille reddetmektedirler. Mali disiplinden kastedilen, bütçe açıklarının enflasyon ve ödemeler dengesi açıkları gibi makro ekonomik istikrarsızlıklara

sebeplerden biridir. Bu nedenle mümkün olduğunca bütçe açıklarının yok edilmesi veya en aza indirilmesi desteklenilmektedir. Kamu harcamalarının gerekliliği yadsınamaz. Post Keynesyenler için maliye politikası temel araç olduğundan bu anlamda bir bütçe düzenlemesini desteklememektedirler. Kamu harcamaları ve özel kesim yatırımları birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. Merkez bankası para politikası aracı olarak kredileri benimseyeceğinden kamu harcamalarının faizler üzerinde herhangi bir yükseltici etkiye sahip olduğuna dair ampirik bulgular zayıf kalmıştır.¹⁰

Neoliberal İktisat Teorisyenleri göre ekonomide istikrarı sağlamak, fiyat artışlarının (enflasyonun) önüne geçilmesi ile mümkün olmaktadır. Hükümet harcamalarının neden olduğu bütçe açıkları, toplam talebi arttırarak fiyatlarda artışa neden olmaktadır. Geç kapitalistleşen ülkelerde fiyatlardaki artış, paranın değişim aracı olarak satın alma gücünü düşürerek dış alımı ucuz hale getirmekte ve dış ticaret dengesini bozarak, ödemeler dengesi açığını arttırmaktadır. Enflasyonun yaşandığı ülke parasına göre yabancı paraların değer kazanması, ülke içinde yabancı paraya yapılan yatırımı arttırmaktadır. Finansal Serbestleşme ile artan sermaye akımları enflasyon nedeniyle değeri düşen yerli paradan kaçışı hızlandırır. Williamson'a göre bu durum fakir halkı etkilemektedir, çünkü zengin olan parasını yurt dışına çıkarabilmektedir. Bu görüşe göre enflasyonun önlenmesi, asıl fakir halkın lehine olacaktır.

Neoliberal politikalar, enflasyonun toplam talepteki artıştan kaynaklandığı varsayımıyla hareket ederek, kamu harcamalarının azaltılması üzerinde durmuştur. Bütçe açıklarının tek başına toplam talebi arttırıcı olduğu konusundaki yaygın görüşün aksine talep artışının toplam talebin diğer unsurları olan yatırım ve net ihracattaki değişimle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Neoliberalizmde devletin geri çekilmesine yapılan vurgu gelişmiş kapitalist ülkelerde kamu harcamalarının artış oranına bakılarak yanlışlaşabilmektedir. Erken kapitalistleşmiş gelişmiş ülkelerde devletin ekonomideki payı 1920 yılında yüzde 8,3, 1960'da yüzde 28, 1980'de yüzde 42,6, 1990'larda ise yüzde 50'lere kadar yükselmiştir. Geç kapitalistleşen ülkelerde ise bu oran yüzde 20 civarındadır (OECD Economic Outlook No. 68-86). Krizlerle birlikte devletin ekonomideki rolü ve kamu harcamaları giderek artmıştır. Mali disiplin 2009 kriziyle rafa kalkarak krizin ortaya çıktığı Amerika'da 2009 itibarıyla bütçe açığı 1 trilyon doları geçmiştir.

2.3.1.3.Kamu Harcamalarının Yeniden Yapılandırılması

Kamu harcamaları eğitim, sağlık ve alt yapı harcamaları gibi toplumun refahını artıran alanlara öncelikli olarak yapılmalıdır. Harcamalar aynı zamanda verimliliği artırarak özel kesim yatırımlarına ve büyümeye olumlu bir etki yapar. İşsizlerin yeniden eğitimi için

¹⁰ <http://www.avekon.org/papers/1107.pdf> TEKGÜL, Yelda ve CİN, Fatih. "Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynesyen Alternatif Yaklaşım". (Mayıs 2019)

oluşturulacak kamu fonları, nitelikli işgücünün oluşmasına ve dolayısıyla verimliliğin artmasına yol açar. Toplumsal eğitim alanına yapılacak yatırımlar toplumsal maliyetleri (suçluların azalması gibi) azaltıcı bir etki yapar. Gelir dağılımını düzeltici harcamalar toplam talebin de istikrarlı olmasına neden olur.¹¹ (Tekgül, Y.B. ve Cin, F.)

Neoliberal politikalar, piyasaların serbestleşmesini hedeflerken bu hedefleri gerçekleştirmek için devletin ekonomideki rolünü yeniden tanımlamıştır. Devlet, 1980 öncesi içe dönük sermaye birikim rejiminde olduğu gibi ekonomide doğrudan müdahalede bulunmayacak ve ekonomik alandan çekilecektir. Buna göre piyasaların verimli şekilde işleyebilmesi için kamu sektörü daralacak ve piyasaların işleyiş mekanizması serbest bırakılacaktır.

1980 öncesi içe dönük sermaye birikim rejimi dönemi ve ardından yaşanan stagflasyon, ekonomi politikalarını değiştirmiştir. Stagflasyon krizinin ortaya çıkış nedeni, bu dönemde yapılan devlet harcamaları olarak gösterilmişti. Buna göre kamunun ekonomiye doğrudan müdahale amaçlı yaptığı harcamalar, enflasyona neden olmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması için devlet harcamalarının kısılması gerekmektedir. Ayrıca neoriberallere göre, kaynakların verimli dağılımını sağlayan piyasa mekanizmasının işleyişi için devletin ekonomik alandan çekilmesi gerekmektedir.

Geç kapitalistleşen ülkelerde devletin harcamaları mali disiplini tehlikeye soktuğu gibi piyasa ekonomisinin işleyişini de etkilemektedir. Hükümet harcamalarının yeniden yapılmasında devletin sübvansiyon harcamalarını, ücret ödemelerini ve yatırım harcamalarını azaltması üzerinde durulmuştur.

1980 sonrası neoliberal dönemde erken kapitalistleşen ülkelerde refah devleti uygulamasının ön planda olmasına rağmen, geç kapitalistleşen ülkelerde hükümet harcamalarının azaltılması temel sağlık hizmetleri, eğitim ve altyapı yatırımlarında azalma ile sağlanmaktadır. Fakat neoliberal yeniden yapılanma ile birlikte başlangıçta bu ülkelerin devletin, üretken olan sektörler yerine sağlık ve eğitim gibi kamusal malların sağlanmasına yönelik harcamalarda bulunulması hedeflenirken, bütçe açıklarının azaltılması için kamu harcamalarının kısılması amacıyla bu harcamaların payında da azalmaya gidilmiştir.

Neoliberal yeniden yapılanmayla birlikte süreç içinde, hükümet harcamalarının yeniden yapılandırılması kapsamında, devletin yapmış olduğu sağlık ve eğitim harcamalarının azaltılması üzerinde durulmuştur. Hükümet harcamalarının kısıtlanması neoliberal politikaların toplumsal yapıda olumsuz etkilerine neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yapılan kişi başı sağlık harcamalarının 2700 doları bulduğu bir küresel ekonomide en geri beş ülkede kişi başına sağlık harcamaları 3 ile 5 dolar arasındadır. Aynı şekilde kişi başına eğitim harcamaları gelişmiş ülkelerde 10 bin ile 15 bin dolar arasındayken, en geri beş ülkede bu oran 30 ile 60 dolar arasında kalmıştır.

¹¹ <http://www.avekon.org/papers/1107.pdf> TEKGÜL, Yelda ve CİN, Fatih. “Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynesyen Alternatif Yaklaşım”. (Mayıs 2019)

Eğitim ve sağlık harcamalarının yeniden yapılandırılmasında özelleştirmeler araç olarak görölmüştür. Devlet harcamaların azaltılmasında, eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha etkin işleyen ve kaynakların verimli dağılımını sağlanan piyasa ekonomisine bırakılması üzerinde durulmuştur. Dünya Bankası, OECD uzmanlarının özellikle son zamanlarda üzerinde durdukları eğitimin sermaye için yeni yatırım alanı olması yönündeki vurgular, böylelikle eğitim-sermaye ilişkisi yönündeki tartişmalar, sermayenin yeniden üretim krizine karşı yeni değerlenme alanı olarak eğitimin metalaşması yönüne kaymıştır (Sav Almanak 2009). Yapısal uyum programları ile uygulama alanı bulan neoliberal politikalar devletin eğitim ve sağlık hizmetlerinden çekilerek bu sektörlerin özel kesime bırakılmasını amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda hükümet harcamalarının yeniden yapılandırılması bir araç işlevi görmüştür.

2.3.1.4.Vergi Reformu

Post Keynesyenler'e göre vergi sistemi sadece vergi gelirleri yönüyle değil toplumun kültürel ve sosyal altyapısıyla ilgili de öneme sahiptir. Toplumsal açıdan vergi kaçağının önüne geçilmesi, bütçe açıklarının kapatılması için harcamaları azaltmak kadar önemlidir. Polonyalı iktisatçı Kalecki bunu formölize etmiştir.

Kalecki kısa dönem modelinde Milli Gelirin elde edilmesi ve yeniden dağılımı, malların, sermayenin ve gelir gibi değişkenlerin vergilendirilmesinin etkileri üzerinde durmuştur. Kısa dönemde ücret ve karın vergilendirilmesinin karlar üzerine etkisinin uzun dönemde yatırımlar üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Ücret ve karların vergilendirilmesi iş çevrimlerinin genişliğini ve yatırım oranlarının trendini etkileyebilecektir. Vergi sisteminin etkilediği amortisman ve kar düzeyi gibi iki kanal bulunmaktadır. Vergilendirme teknolojik gelişmeler sonucunda fiziksel ve finansal olarak eskimiş sermaye mallarının daha üretken, daha karlı sermaye mallarıyla değişimini hızlandıracaktır. Karların vergilendirilmesi karların seviyesi üzerinde doğrudan bir etkide bulunurken, milli gelir içinde ücretin payı üzerinde dolaylı bir etkide bulunarak toplam karlılığı belirleyen harcamaları etkileyebilecektir. Bu durum maliye politikasının bir istikrar unsuru olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir. Yerel yönetimlerde politik nedenlerden dolayı farklı bir vergilendirme sistemi tercih edilebilir. Ancak kamu gelir ve harcamaları bir bütün olarak bu farklı tercihlerin makro ekonomik etkisinden bağımsız kalamaz.

Kaleckici'nin bu analizi Washington/Post-Washington önermelerinin arz yanlısı iktisat anlayışına karşılık, dikkate değer bir alternatif bakış açısını temsil etmektedir. Arz yanlısı iktisat gelir dağılımını marjinal verimliliğe bağlarken ekonominin arz yönlü olarak belirli sınırlandırmalar altında olduğunu ifade etmektedir. Ortodoks arz yanlı iktisada göre ücretler emek piyasasında belirlenirken, Post-Keynesyenler reel ücretin mal piyasasında belirlendiğini ileri sürmektedirler. Vergileri değiştirmenin (ücretler ve karlardan alınan vergiler) makroekonomik etkisi iş dünyasının mark-up oranlarına vereceği tepkiye bağlı

olarak belirlenir. Bu tepkide monopol derecesine bağılı olarak ücretin ve karın milli gelir içerisindeki payını belirler.¹²

Washington Uzlaşması'na göre mali disiplinin sağlanması için vergi oranlarında artış yerine hükümet harcamalarının azaltılması ve marjinal vergi oranlarının düşürülmesiyle vergi tabanının artırılması gerektiğı belirtilmiştir. Temel amaç mali disiplinin sağlanması olup, önerilen vergi reformunun gerçekleştirilmesidir.

Vergi reformu tanım olarak, vergi dağılımının vatandaşlar arasında vergi yükünün bir grubun aleyhine olacak şekilde ağırlaştırmadan iyileştirilmesidir. Vergilerin GSMH içindeki payı vergi reformuna ilişkin önemli bir gösterge olmaktadır. Yapısal uyumun gerektirdiğı, neoliberal politikalar vergi reformu kapsamında dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergiler içindeki payını değıştirmiştir. Bu değışim dolaylı vergiler aleyhine gelişen bir süreç izlemiştir.

Neoliberal küreselleşme ülkeler arasında yabancı ticari ve finansal sermayeyi çekme rekabetini arttırarak kurumsal vergilerin düzenlenmesi ve gümrük ve ticaret vergilerinin azaltılmasına yönelik uygulamaların artmasıyla dolaylı vergilerin artmasına neden olmuştur. Dolaylı vergiler tüketim harcamaları üzerinden alınan vergilerdir. Bu açıdan bakıldığında toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin payının fazla olması gelir dağılımında bozukluğun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla neoliberal politikalar gereğı vergi tabanının arttırılarak, vergi dağılımında adaletin sağlanması amacı bu noktada tartışılır hale gelmiştir.

OECD ülkelerinin vergi gelirlerinin dağılımına bakıldığında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergiler olarak adlandırdığımız gelir vergisi, kurumlar vergisi ve mülkiyet üzerinden alınan vergilerin toplam vergi içindeki payının 2006 itibariyle yüzde 42, dolaylı vergiler olarak adlandırdığımız tüketim vergilerinin payının yüzde 30 olduğu görülmektedir (OECD Tax Bases, 2008). Dolaylı vergilerin oranının dolaysız vergilere göre düşük olması vergi dağılımında adil bir paylaşımın sağlandığını göstermektedir.

Ücretler üzerinden alınan vergiler değışim göstermeden yüzde 1 düzeyini korumuştur. Sosyal güvenlik kesintilerinin 1965 yılında yüzde 18 olan vergilerdeki payı, 2006 yılında yüzde 25 yükselmiştir. Neoliberal politikalar devletin sosyal güvenlik harcamalarının ekonomide cari açık, enflasyon ve bütçe açığı gibi makro dengesizliklere neden olduğu gerekçesiyle sosyal güvenlik reformunun gerekliliğı üzerinde durmuştur. Gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik harcamalarındaki artışın devlete getirdiğı mali yükün bütçe açıkları üzerinde etkisi olduğu yönündeki yaygın görüşle birlikte, artan tüketim harcamalarında sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla topluma aktarılan kaynağın etkisi büyük olmuştur.

¹² <http://www.avekon.org/papers/1107.pdf> TEKGÜL, Yelda ve CİN, Fatih. “Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükseliş ve Düşüşü: Post-Keynesyen Alternatif Yaklaşım”. (Mayıs 2019)

Tablo 1: OECD Ülkelerinin Vergi Yapısı: Vergilerin Toplam Vergi İçindeki Payları (%)

Vergi Türü	1965	1975	1985	1995	2006
Gelir Vergisi	26	30	30	27	25
Kurumlar Vergisi	9	8	8	8	11
Sosyal güvenlik kesintileri	18	23	22	25	25
(İşveren)	(10)	(14)	(13)	(14)	(15)
(İşçi)	(6)	(7)	(7)	(8)	(9)
Ücretlerden Alınan Vergiler	1	1	1	1	1
Emlak Vergileri	8	6	5	5	6
Genel Tüketim Vergileri	14	15	16	18	19
Özel Tüketim Vergileri	24	18	16	13	11
Diğer Vergiler	1	0	1	3	3

Kaynak: OECD Tax Database 2008

Tabloya göre yapılan değerlendirmelerde, sanıldığı gibi aksine erken kapitalistleşen birçok ülkede sosyal güvenlik kesintilerinin payındaki artışın refah devleti anlayışının rafa kalkmadığını göstermektedir.

Seçilmiş bazı ülkelerin¹³ vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre erken kapitalistleşen ülkelerde vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı geç kapitalistleşen ülkelere göre yüksektir. Vergi toplama performanslarından kaynaklanan bu durum geç kapitalistleşen ülkelerde vergi toplama sorununu göstermektedir. Bu oran düşük gelirli ülkelerde GSYİH'nın yüzde 17'si, orta gelirli ülkelerde yüzde 22'si, yüksek gelirli ülkelerde yüzde 27'si civarındadır (Fox, McIntyre, 2004). Bu aynı zamanda vergi toplama zorluğu yaşayan geç kapitalistleşen ülkelerin, bütçe açıklarının borçlanmayla sağlanmasına neden olmaktadır. Neoliberal politikalar, daha adil bir vergi dağılımı ile vergi gelirlerinin artmasını amaçlamıştır. Kamu harcamalarının finansmanı, vergi gelirleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde devletin kamu harcamaları sonucu oluşan bütçe açıklarının; iç borçlanmayla finanse edilmesinin önlenmesi hedeflenmiştir. Fakat vergi gelirlerindeki artış ücretli ve tüketen kesim üzerinden sağlanmış ve yeterli olamamıştır. Geç kapitalistleşen ülkeler bütçe açıklarını iç borçlanmayla finanse etmişlerdir.

¹³ Ülke seçimlerinin yapılmasında benzer gelişmişlik düzeylerine sahip olmalarından hareketle bu ülkeler seçilmiştir. Ayrıca neoliberal iktisat politikalarının savunucularından Reagan ve Thatcher aracılığıyla neoliberalizmin ilk olarak Amerika ve İngiltere'de ortaya çıkmış ve buradan küresel ekonomiye yayılmaya çalışılmıştır. Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri neoliberal dönüşümle küresel ekonomiye eklenmektedirler.

Tablo 2: Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı

Ülkeler	1975	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
ABD	25,6	25,6	27,3	27,9	29,9	27,3	28,0	28,3
Meksika	----	17,0	17,3	16,7	18,5	19,9	20,6	20,5
Japonya	20,9	27,4	29,1	26,8	27,0	27,4	27,9	----
Türkiye	11,9	11,5	14,9	16,8	24,2	24,3	24,5	23,7
İngiltere	35,2	35,6	36,1	34,5	37,1	36,3	37,1	36,6

Kaynak: OECD Tax Database, 2008

Vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı aynı zamanda vergi yükü göstergesi olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vergi yükünün neoliberal yeniden yapılanma ile birlikte yüzde 1 ile yüzde 3 arasında artış gösterirken, Türkiye'de vergi yükünün 1975 yılına kıyasla neoliberal küreselleşme döneminde yüzde 11,9'dan yüzde 23,7'ye çıkarak ikiye katlandığı görülmektedir. Vergi yükündeki artış dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payına göre değerlendirildiğinde bu oranın dolaylı vergiler aleyhine değişmesi vergi yükünün tüketim harcamalarında bulunan bireyler açısından artmasına neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından vergi reformu ve vergilerin toplam vergi içindeki dağılımı neoliberal dönemle birlikte değişime uğramıştır. Gelişmiş ülkelerde vergi dağılımı emek lehine bir seyir izlerken sosyal devlet anlayışının gelişmesi, gelişmekte olan ülkelerde sermaye lehine bir dağılım ile sosyal devlet anlayışından giderek uzaklaşılması söz konusudur. Neoliberal politikaların ön gördüğü vergi reformu ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar aynı zamanda ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi ve sosyal devlet anlayışının devamlılığı çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre erken kapitalistleşen ülkelerde vergi dağılımı daha adil bir yapıda olup, sosyal devlet anlayışının devamlılığı söz konusu iken, geç kapitalistleşen ülkelerde tam tersi bir durum söz konusudur. Vergi dağılımında dolaylı vergilerin payının yüksek olması tüketim harcamalarında bulunan halkın üzerinde vergi yükünün artması anlamına gelmektedir. Dolaysız vergilerin (kurumlar ve gelir vergisi), toplam vergi gelirlerindeki payının düşüklüğü sermaye sahiplerinin daha az vergi ödediğinin göstergesi olmaktadır. Geç kapitalistleşen ülkelerde neoliberal dönüşümle birlikte sermayeye sağlanan vergi avantajı, gelir dağılımının dolaylı vergi ödeyen toplumun geri kalanı aleyhine bozulduğunun göstergesidir.

2.3.1.5. Faiz Oranlarının Serbestleştirilmesi

Post-Keynezyenlerin Washington/Post-Washington finansal serbestleşme önermelerine hem teorik hem de uygulama deneyimleri açısından eleştirileri bulunmaktadır. Uzlaşılarda belirtilen finansal serbestleşmeden kastedilen, kredilerin dağılımının ve faizlerin

piyasa tarafından belirlenmesidir. Böylece tasarruflar ve sermayenin etkinliğinde pozitif etkilenmeler olacaktır. Bu durum 1950-1970’li yılları kapsayan dönemde özellikle gelişmekte olan ülke merkez bankalarının belirlediği ve görece düşük tuttuğu faiz oranlarına bir tepki niteliğindedir. Yüksek reel pozitif faizler tasarrufları ve yatırımları artırırken düşük getirili sermayenin de tasfiyesine yol açacaktır. Sermayenin ortalama verimliliği artarken büyüme yükselecektir. Dolayısıyla merkez bankaları kamu otoritesinden bağımsız olmalı, sermaye akımları serbest bırakılmalı, faizler ve krediler piyasa koşullarına bırakılmalıdır. Bir dizi finansal reformlar yapılmalı, enflasyon düşük ve istikrarlı olmalıdır. Oysa bu görüşlerin teorik dayanağı oldukça tartışmalıdır. Finansal piyasaların serbestleşmesi konusunda üç çekince önemlidir (Arestis, 2011): İlki asimetrik bilgidir. Asimetrik bilgi, ters seçim ve ahlaki bozulmalar ortaya çıkarır. Örneğin yatırımcı yatırımlarının riskini tam bilemez. Kredi kullanmıştır. Kredi kullandıran da yatırımcının riskli bir yatırım yaptığını bilememesi durumunda ahlaki bir bozulma ortaya çıkar. İkincisi belirsizliktir. Bütün kredi piyasası belirsizlik altında çalışır. Tamamen serbest bırakılan bir piyasa belirsizliğin olumsuzluklarını artıracaktır. Bunun için deregülasyon değil daha iyi bir regülasyon önerilebilir. Üçüncüsü, serbestleşme, finansal baskıları, finansal kırılmalıkları ve krizleri artırabilir.¹⁴(Tekgöl ve Cin)

1970 yılında yaşanan stagflasyon krizi ile küresel ekonomi durgunluğa girmiştir. Kar oranlarının düşmesi ile yaşanan kriz, sermayenin karlı yatırım alanları arayışına neden olmuştur. Bu arayış finansal serbestleşme ve aynı zamanda neoliberal küreselleşmeyi başlatmıştır. Neoliberal politikalar, finansal serbestleşme için faiz oranlarındaki serbestleşmeyi hedeflemiştir.

Piyasa ekonomisine geçişi amaçlayan neoliberal politikalar, ekonomide dengelerin arz ve talebe göre belirlenen fiyatlar aracılığıyla sağlanmasına odaklanmıştır. Bu açıdan faiz oranlarının herhangi bir müdahaleden uzak, piyasada oluşacak para arzı ve talebi doğrultusunda belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde içe yönelik sermaye birikim stratejisi sonucu artan para ihtiyacı, neoliberal dönemle birlikte tasarruf eksikliğiyle devam etmiştir. Dolayısıyla tasarruf yetersizliğinin kaynak ihtiyacı doğurması finansal hareketlerin serbestliğini gerektirmiştir. Faiz oranlarının piyasaya bırakılması finansal serbestleşmenin tamamlayıcısı niteliğinde olmuştur. Bu yüzden faiz oranlarının serbestleştirilmesi, finansal serbestleşme olarak da adlandırılmaktadır. Neoliberal yeniden yapılanma ile faiz oranları, yatırım ve tüketim oranlarının sürdürülebilir büyümeyi sağlaması, enflasyon oranlarının düşürülmesi, ekonomik istikrar için önemli bir politika aracı olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile verimli kaynak dağılımı hedeflenmiştir. Faiz oranlarının serbestleşmesi, finansal serbestleşme sürecinin politikalarından olmuştur. Bu politikaya göre, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu para-sermaye, faiz

¹⁴ <http://www.avekon.org/papers/1107.pdf> TEKGÖL, Yelda ve CİN, Fatih. “Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynesyen Alternatif Yaklaşım”. (Mayıs 2019)

oranlarının düşük olduğu piyasalardan, faiz oranlarının yüksek olduğu piyasalara doğru hareket edecektir. Böylece para-sermayenin az olduğu piyasalarda yüksek olan faiz oranları, finansal serbestleşme sonucu artan para-sermaye ile düşecektir. Düşük olan faiz oranları yatırımı ve tüketimi arttıracaktır. Bu aynı zamanda ekonomik büyümenin sağlanması anlamına gelmektedir. Fakat 1980 sonrası geç kapitalistleşen ülkelerde faiz oranlarının serbestleşmesi ile ilgili politikalar farklı teorik temellere dayanmaktadır. Bu teoriye göre, finansal piyasalar üzerinde devlet müdahalesinin olduğu, içe dönük sermaye birikim rejiminde faiz oranları negatif seviyelerde olmuştur. Ülkeleri krize götüren yatırımları azaltarak durgunluğa neden olan, negatif faiz oranlarıdır. Dolayısıyla ekonomide büyümeyi sağlamak için faiz oranlarının yükseltilmesi gerekmektedir. Faiz oranlarının yükseltilmesine dayanan bu teorik yaklaşım finansal serbestleşme teorisi olarak tanımlanmaktadır.

Neoklasik temelli neoliberal politikalar, Mckinnon (1973) ve Shaw (1973) öncülüğünde temeli atılan ve daha sonra Kapur, Galbis ve Mathieson gibi ekonomistlerce geliştirilen finansal serbestleşme teorisine dayanmaktadır.(Güloğlu ve Altınoğlu, 2002:2). Bu teoriye göre finansal serbestleşmeyi sağlayacak önlemleri alması, mal ve hizmet piyasalarında serbestleşmenin finansal serbestleşmeden önce olmasıdır. Reel faiz oranlarının yüksek olması, tasarruf miktarını arttırmaktadır. Tasarruf miktarındaki artış para-sermaye miktarını arttırarak yatırımların finansmanını ve aynı zamanda ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.McKinnon ve Shaw'ın finansal serbestleşme ile ilgili teorik çalışmaları, bugün gelişmekte olan ülkelerin yüksek reel faiz uygulamaları yönündeki politikaların temelini oluşturmaktadır.

Fakat teorik ile pratik uygulamalar farklı olmuştur. Geç kapitalistleşen ve erken kapitalistleşen ülkelerde farklı faiz politikaları uygulanmıştır. Erken kapitalistleşmiş ülkelerde, geç kapitalistleşen ülkelerin aksine faiz oranları düşüktür. Düşük faizle borçlanma, küresel likiditeyi arttırmıştır. Serbestleşen sermaye hareketleri ile finansal sermaye yüksek faiz uygulayan geç kapitalistleşen ülkelere yönelmiştir. Erken kapitalistleşmiş ülkelere gelen para sermaye, yüksek getiri elde ederek kaynağı olan ülkeye geri dönmüştür.

Ayrıca finansal serbestleşme teorisi, yüksek faiz oranlarının tasarrufu ve yatırımı arttıracağını ileri sürerken, erken kapitalistleşen ülkelerde faiz oranlarının düşüklüğü ile tüketim ve yatırımların arttırılması sağlanmıştır. Amerika'da 2000 yılında borsada yaşanan büyük düşüşle spekülasyon balonunun patlaması, aşırı üretim krizine dönüşmeden Amerika Merkez Bankası FED faiz oranlarını yüzde 1'e kadar düşürerek kredi maliyetini azaltarak tüketimi teşvik etmeye çalışmıştır. Çin ve Japonya'da kredi faizlerindeki benzer düşüklük ile azalan kredi maliyeti dünya çapında likidite bolluğuna yol açmıştır. Erken kapitalistleşen ülkeler kredi maliyetlerini azaltarak yatırımlara fon sağlamak amacıyla, faiz oranlarını düşük tutmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda düşük faizle borçlanmayı sağlayarak tüketimi arttırmaktadır. Ekonomik büyüme tüketim kaynaklı talep artışıyla sağlanmaktadır.

Sonuç olarak faiz oranlarının küresel ekonomide önemli bir politika aracı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla serbest bırakılan faiz oranlarından ziyade, maliye politikaları çerçevesinde gelişen yönetimli bir faiz politikası söz konusudur.

2.3.1.6.Serbest Döviz Kuru

Ortodoks yaklaşım döviz kurlarının mal ticaretine dayalı olarak değiştiğini ve uzun dönemde mal ticaretine bağlı olarak belirlenen kurların ticareti dengeye getirecek uyarlamayı sağladığına yönelik bir yaklaşıma odaklanmış durumdadır. Döviz kuruna Post-Keynezyen yaklaşım sermaye akımlarının ekonomide aktif ve otonom olduğuna ilişkin bir yargı çerçevesinde oluşmaktadır. Post-Keynezyenler ampirik bulgulara da dayanarak ticaretin denge eğilimi göstermediğini ve ulusal paranın değerinin uluslar arası portföy yatırımcılarının kararlarına bağlı olarak belirlendiğini savunmaktadırlar. Paranın değer kaybı/kazancı bu yatırımcıların ulusal varlıklara yönelik talebinin bir sonucu olarak belirlenir. Bu, yatırımlarda belirsizlik koşulları altında ticaret dengesinin sağlanmasına değil fakat döviz kurunun oynaklığına yol açarak dengesizliğin sürmesine neden olur. Keynes, Bretton Woods konferansında sermaye hareketliliği üzerinde bir denetimde bulunmalarının ulusların hakkı olduğunu ileri sürmüş, ancak tamamen reddedilmese de genel bir kabul görmemiştir. Fakat son zamanlarda Post-Keynezyenlerin de etkisiyle sermaye kontrolleri yeniden önem kazanmıştır (Harvey, 2003). Döviz kuru rejimi olarak Post-Keynezyenler, ayarlanabilir dalgalı döviz kuru rejiminin gelişmekte olan ülkeler ile sanayileşmiş ülkeler için önerilebileceğini, ancak bu rejimin uygulanabilmesi için sermaye kontrollerinin yapılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. (Chang ve Grabel, 2005)

Neoliberal bakış açısı, serbest döviz kuru uygulamasının ulusal paranın değerinin piyasa güçlerince belirlenmesini sağlayarak, kaynak dağılımını etkin kıldığını ileri sürmektedir.

1973 yılına kadar Bretton Woods sistemiyle sabit döviz kuru uygulayan gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler, sistemin yıkılmasıyla döviz kurlarını serbestleştirmişlerdir. Amerika'nın 1973 yılında artan ödemeler dengesi açıklarının getirdiği döviz ihtiyacını para basarak karşılamasının sonucunda sabit kur rejimi etkinliğini yitirmiştir. Bu tarihten sonra Amerika, döviz kurlarını tek taraflı olarak dalgalanmaya bırakmıştır.

Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılarak serbest kur rejimi uygulamasının, dış şoklardan kaynaklanan ekonomik dengesizlikleri önleyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla dış dengesizliklerin ülke ekonomisindeki etkilerinin zayıflatılması, enflasyon ve işsizliği arttırmasını önlemede etkili olmaktadır.

Döviz kurlarının serbestleşmesi finansal ve ticari serbestleşmenin bir başka boyutunu oluşturarak, bu süreci tamamlamaktadır. Ülke parasının diğer ülke paralarıyla serbestçe değiştirilmesi, paranın konvertibilitesinin sağlanması, yabancı yatırım girişleri ve dış ticaret için teşvik edicidir. Dolayısıyla sermayenin uluslararası hareketliliğinde yerli paranın değiştirilebilir olması önemli bir yere sahiptir. Serbest döviz kurunun tamamlayıcısı konumundadır.

Neoliberallere göre serbest döviz kuru, yerli paranın değerinin piyasa güçleri tarafından belirlenmesini sağladığı için kaynak tahsisinin etkin bir şekilde gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Fakat paranın konvertibilitesinin sınırsız olması, serbest döviz kuru ve

yabancı sermaye hareketleri ancak birlikte değerlendirildiğinde, birçok gelişmekte olan ülkenin finansal krizlerinin işleyişi ve ödemeler dengesi açıkları gibi makro ekonomik yapıdaki değişiklikler kavranmış olacaktır.

Bu bağlamda serbest döviz kurunda ani sermaye çıkışları yerli paranın değer kaybetmesine neden olacak, yabancı parayı daha değerli hale getirecektir. Bu durum dış borç yükünün artmasına ve sanayileşmenin sağlanması için gerekli temel ithal girdilerin fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Benzer şekilde ani sermaye girişleri yerli paranın değerini arttırarak ithalatı ucuzlatacak ve ödemeler dengesi açıklarına neden olacaktır. Ayrıca serbest kur rejimlerinde sermaye giriş çıkışlarıyla dalgalanmaların artması, gelişmekte olan ülkelerde güven bunalımına neden olmaktadır. Kurlardaki dalgalanmanın yarattığı güven sorunu ile piyasa aktörlerinin davranışları kısıtlanacaktır.

Döviz kurlarının dış ticaretle ve kamunun bütçe açıklarıyla olan ilişkisi bir çok teorik ve ampirik çalışmaya konu olmuştur. Kurların özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Fakat gelişmiş ülkelerde neoliberal küreselleşmenin etkisiyle yatırımların maliyet avantajı sağlayacak bölgelere kaydırılması, markalaşmanın ve yüksek teknolojinin getirdiği ticaret avantajı döviz kurlarındaki etkiyi ikinci plana düşürmüştür.

Neoliberallerin iddia ettiği gibi serbest döviz kuru rejimi, etkin kaynak tahsisini sağlayan tek döviz kuru rejimi değildir. Özellikle geç kapitalistleşen ülkelerde neoliberal küreselleşme ile finansal piyasaların serbestleştirilmesi spekülasyonları arttırarak, sabit kur rejimi üzerinde baskı yaratmıştır. Para piyasalarındaki spekülatif hareketler sabit kur rejiminin devamlılığını tehlikeye sokmuştur. Dolayısıyla özellikle geç kapitalistleşen ülkelerde uygulanan sabit kur rejimlerinden, serbest kur rejimine geçiş, neoliberal küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkarak, küresel entegrasyonu sağlamada önemli bir politika aracı olarak görülmüştür.

2.3.1.7. Dış Ticaretin Serbestleşmesi

Post-Keynezyenler bir ülkenin büyüme hızını artırmak için mutlaka dışa açılmalarının gerekmediğini savunurlar. Ülkeler başlangıçta yeni gelişen sanayilerini korumalı ve seçici bir ihracat teşviki uygulamalıdır. Hızlı büyüme ve verimlilik artışı ülkelerin dışa açılmasını daha mümkün kılar. Verimlilik artışıyla dışa açılan bir ülkenin yeni gelişen sanayilerini koruma ihtiyacı azalır. Yoksul ülkeler için ödemeler dengesi açıkları büyümenin önünde bir engel oluşturur. Dış açıklar döviz kurunda krizler, enflasyon ve işsizlik yaratarak yoksulluğun artmasına neden olur.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanır. Bu teoriye göre ülkeler daha düşük maliyetle ürettikleri ürünlerde uzmanlaşarak dış satıma yönelmeli ve göreceli olarak diğer ülkelere göre pahalıya ürettiği ürünlerde dış alım gerçekleştirmelidir. Neoklasik temelli dış ticaret teorisine göre faktör fiyatları dış ticaretin gelişmesiyle eşitlenecek ve mal dolaşımı faktör dolaşımının yerini alacaktır. Faktör fiyatlarında eşitlenmenin gerçekleşmesi sermayenin marjinal verimliliği ilkesine bağlanarak,

sermayenin kıt olduğu ülkelerde marjinal verimliliğin yüksek olması sonucu sermaye yatırımları artacaktır. Sermaye karlılığının düşük olduğu ülkeden yüksek olan ülkeye doğru hareket edecektir. Tam rekabet ve tam istihdam serbest ticaretin kazançlarından olacaktır. Sonuç olarak ticaret ve istihdam dengesizlikleri dış ticaret serbestliği ile kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Neoliberal politikalarla, mal ticaretinde uygulanan kotaların kaldırılarak, tarifelere geçilmesi ve bu tarifelerin giderek düşürülmesini kapsayan bir ticari serbestleşme süreci amaçlanmıştır. Dolayısıyla neoliberal bakış açısı, ülkelerin rekabet koşullarına vurgu yapmaktadır.

Ancak gelişmekte olan ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrası uyguladıkları kalkınma programlarındaki korumacılık ön planda olmuştur. Yerli sanayilerin uluslararası alanda rekabet avantajı sağlayacak konuma gelmeleri ancak korumacı politikalarla sağlanmıştır. Bugün gelişmekte olan ülkelere dayatılan ticaret serbestliği neoliberallerin iddia ettiği kazanımları sağlayamamıştır. Ticaret dengesizlikleri kalıcılık arz ederken, özellikle de açık veren ülkeler uluslararası borçlular haline gelmiştir.

Tam rekabet, karşılaştırmalı üstünlükler, faktörlerin nispi hareketliliği gibi klasik unsurlar taşıyan yaklaşımda, tam rekabetin benimsenmesi dış ticarete işletmelerin önemini ihmal edilmesine neden olmakta, çok uluslu şirketlerin tekeli bir konumda hareket ederek kendi aralarında ve kendi iç yapılanmasında gerçekleştirdiği ticaret büyük önem taşımaktadır. Günümüz mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık üçte birinin iki yüz en büyük çok uluslu şirketin şirket içi ticaretinden oluştuğu, üçte birinin de bu şirketlerin kendi aralarında idari anlaşmalar ile gerçekleştiği, kalan üçte birlik bölümün ülkelerarası ticarete dayandığı görülmektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2007:14).

2.3.1.8.Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvik Edilmesi

Yabancı sermaye girişlerinin iç yatırımları artırdığına yönelik yeterli bir kanıt bulunmamaktadır. Bunun yerine dış yatırımların istikrarlı olmasına, ülke yatırımlarının toplamı içinde makul bir düzeyde bulunmasına ve kısa dönemli kar getirilerinden ziyade ülkenin kalkınmasına hizmet edecek alanlarda yatırım yapmasına önem verilmelidir. Çin, Kore, Tayvan gibi ülkeler, yabancı yatırımcılara sıkı bir düzenlemeye rağmen başarılı olmuş ülkelere örnek teşkil etmektedir.

Neoliberal yeniden yapılandırma, yabancı firmaların giriş engellerinin kaldırılmasıyla doğrudan yabancı yatırımı teşvik etmiş ve bu şekilde ülke içi rekabetin geliştirilmesini amaçlamıştır. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin arttırılmasının, ülke içi sanayileşmenin gelişmesinde ve bütçe açıklarının kapatılmasında önemli rol oynayacağı belirtilmiştir.

1980 sonrası doğrudan yabancı yatırımların erken kapitalistleşmiş ülkeler ve geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki gelişimine bakıldığında erken kapitalistleşmiş ülkelerde bu yatırımların daha yüksek olduğu görülmektedir.

Geç kapitalistleşen ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırım ihracata yönelik bir yapı sergilerken, bu ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılık oranının fazla olması döviz ihtiyacını arttırmıştır. Belli bölgelerde yoğunlaşan uluslararası yabancı doğrudan yatırım, geç kapitalistleşen diğer ülkeler açısından ara malı üretimini arttırarak uluslararası üretim ağlarına eklenmeyi sağlamıştır. Dikey üretim ağları olarak tanımlanan bu yapıda üretimin farklı aşamaları farklı ülkelerde yapılarak montaj sanayi ile nihai ürün haline getirilmiştir. Sonuç olarak ülke ihtiyaçlarının ve kaynakların dışında montaj sanayine dayalı ihracat amaçlı üretim yapılmıştır. Neoliberal yeniden yapılanma ile üretim süreçlerinin farklı ülkelere dağıtılmasıyla ara malı üretimi ve montajlama geç kapitalistleşen ülkelerde yoğunlaşmıştır. (Hart- Landsberg, 2008:80-103)

Neoliberal görüş, doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde toplam yatırımları arttıran uyarıcı bir etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır. Weeks'in 2000 yılında Latin Amerika üzerinde yaptığı ampirik çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ve ihracatın ekonomik büyüme üzerinde etkisi incelenmiştir. Yedi Latin Amerika ülkesinin 1970-1997 yılları arası verileriyle yapılan çalışmada bir çok ülkede doğrudan yabancı yatırımların yerli yatırımlar üzerinde sıkıştırma etkisine varılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde doğrudan yabancı yatırımlar yerli yatırımların miktarını azaltmaktadır. Her ülkenin yapısal özellikleri dikkate alınarak yapılan değerlendirme hükümetlerin dışa açıklık konusunda politika tercihlerinin önemli olduğunu göstermektedir. (Weeks, 2006:139)

2.3.1.9.Özelleştirme

Post-Keynezyenlere göre devlet mülkiyetinin bütçe açığı yarattığı ve kaynakları etkinsiz kullandıkları yönünde evrensel bir kural bulunmamaktadır. Ekonomik kalkınma mutlak olarak devlet mülkiyetinden vazgeçilmesini gerekli kılmamaktadır. Ekonomik büyüme için kamu mülkiyeti önemli bir rol üstlenebilir. Bu elbette ekonominin tamamının devlet kontrolü altında olmasını gerektirmez (Saad-Filho, 2007).

Neoliberal politikalara göre kamuya ait kuruluşların özel sektöre devredilerek devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması ve kaynak tahsisinin daha etkin olarak gerçekleşmesi, özelleştirme ile sağlanacaktır.

Özelleştirmeler geç kapitalistleşen ülkeler açısından özellikle sosyalist rejim sonrası Doğu Avrupa ve Rusya'da önemli bir politika olmuş ve kapitalistleştirme sürecini başlatmıştır. Neoliberal politikaları bir bütün olarak değerlendirmenin, bu politikaların sonuçlarını daha iyi kavrayabilmek açısından önemli olduğu vurgusundan hareketle uluslararası doğrudan yabancı yatırımların serbestleşmesi ile özelleştirme birlikte değerlendirildiğinde, geç kapitalistleşen ülkelerde özelleştirilen kamu kuruluşlarının mülkiyetin el değiştirmesi ile büyük oranda yabancı yatırımcılara devredildiği dikkati çekmektedir.

Özelleştirmeler verimli olmayan kamu kuruluşlarının özel sektöre devredilmesi olarak başlamasına rağmen, zaman içinde verimlilik artırma amacı karlılık olarak

değişmiştir. Kamuya ait kuruluşların verimli çalışmadığı ve kötü yönetildiği, bunun sonucunda kaynakların etkin dağılmadığı gerekçesiyle mülkiyetin özel kesime devredilmesi amaçlanmıştır. Mülkiyetin el değiştirmesi, özelleştirmeler zaman zaman da sermaye piyasasında hisselerin halka arzı şeklinde gerçekleşmiştir.

Neoliberal görüşün özelleştirme gerekçesi geç kapitalistleşen ülkelerde kamu kuruluşlarının (KİT'lerin) bütçeye getirdiği yük sonucu ortaya çıkan bütçe açıkları ve enflasyondur. Bir çok ülkede KİT'leri ayakta tutmak için yapılan kamu borçlarının 1980'lerdeki borç krizinde payı vardır (Chang ve Grabel, 2005:115). Neoliberal görüşün bu iddiaları 2000'li yıllarda Stiglitz'in de incelediği gibi "KİT'ler kötü yönetilebildiği gibi özel sektör de kötü yönetim sorunu yaşayabilmektedir" sonucuyla sarsılmıştır. Kapitalist üretim tarzının yeni hedefi hissedarların karlılığı arttırmak, şeklinde yeniden tanımlanmış ve bu alandaki rekabet 2000 yıllarının başında pek çok şirket skandallarına neden olmuştur. Yapılan muhasebe hileleriyle karlılık yüksek gösterilmiş ve bu durumun ortaya çıkması, enerji şirketi Enron ve en büyük denetim şirketi olan Arthur Anderson'u temelinden sarsarak Citibank, JP Morgan ve Merrill Lynch gibi bankaları zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla özel sektörün kamudan daha verimli kaynak tahsisine sağladığı yönündeki neoliberal görüş, bu noktada eleştirilmektedir.

Özel sektörün kaynak tahsisinde daha etkili olduğu görüşüne karşın üst düzey yöneticilerle işçiler arasındaki ücret farklılığı giderek açılarak gelir dağılımını kötüleştirmiştir. Üst düzey yöneticilerinin hisse satın alma yetkisi ve yapılan muhasebe oyunları yöneticilerin ücretlerini ciddi miktarda arttırmıştır. 90'larda en üst düzey yöneticilerin ücretleri 8 yıl içinde yüzde 442 artış göstererek ortalama 2 milyon dolardan 10.6 milyon dolara çıkmıştır.

Marks'ın teorik olarak getirdiği açıklamada üretken emek ve üretken olmayan emek sınıflaması yapılmıştır. Üretken emek kapitalist için artı değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emektir (Marks Kapital 1, 2004:538). Üretken emek artı değer üretimde bulunmaktadır. Üretken olmayan emek ise artı değer gerçekleştirmesi sürecinde yer almaktadır. Üst düzey yöneticiler, pazarlama ve yönetim kadrosunda çalışan emek bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu emeğe ödenen ücret Bullock ve Yaffe tarafından bir değer yaratma sürecinin dışında değer gerçekleştirmesinin maliyeti olarak tanımlanmış, artı değer üretiminin dışında tutulmuştur (Bullock ve Yaffe, 1975). Bu bağlamda üretken olmayan emek değişmez sermayeye dahil edilmektedir. Dolayısıyla değişmez sermayedeki artış karları düşürmektedir.

Neoliberal küreselleşme olarak adlandırılan bu dönemde geç kapitalistleşen ülkelerde, rekabet güdüsünün giderek yayılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda özelleştirme, piyasada devlet müdahalesini azaltmada önemli bir politika aracı olmuştur. Aynı zamanda karlılığı düşük kamu kuruluşlarının devlet bütçesine getirdiği yükü hafifletmek ve mali disiplin için özelleştirmeye gidilmiştir. Özelleştirme uygulamalarında genellikle devlet, karlılığı en düşük olan KİT'leri satmaya çalışırken, özel sektör karlılığı en yüksek olanları almaya çalışır (Chang ve Grabel, 2005:122).

Bu açıdan bakıldığında Washington Uzlaşmasının ve neoliberal politikaların Keynesyen kalkınma politikalarının yerini almasıyla, kalkınma söylemi giderek ekonomi politikaları alanından dışlanmış, amaç geç kapitalistleşen ülkelerde hızlı bir neoliberal yeniden yapılandırma ve kapitalist dönüşüm sürecini başlatmak olarak belirlemiştir. Bu süreçte uygulanan neoliberal politikalar piyasa ekonomisine geçişi amaçlamıştır. Özelleştirme ise piyasa ekonomisine geçişte, devletin etkinliğini azaltan önemli bir politika aracı olmuştur.

2.3.1.10.Deregülasyon

Ücretlerin düşürülmesinin ve esnek işgücü piyasasının verimlilik ve yatırımların karlılığı üzerinde olumlu etkileri yoktur. Bunun yerine yasal olarak iyi düzenlenmiş bir piyasa, tatmin edici asgari ücretler ve güçlü sendikaların yatırımları artırıcı ve yeni teknoloji kullanımını teşvik edici sonuçları olabilir. (Saad-Filho, 2007). Ücretler neoklasik yaklaşımın ileri sürdüğü gibi işgücü verimliliğine değil tarihsel olarak ortaya çıkmış olan kurumsal yapıların, sendikal gücün ve toplu pazarlıkların sonucunda belirlenir. Ayrıca ücretlerin artırılması maliyet artışı sonucu üretimi düşüren bir sonuç yaratmaz. Tam tersine ücret artışı toplam talebi güdüleyerek firma karlılığının artışına ve büyümeye katkı sağlayabilir.

Deregülasyon, kuralsızlaştırma olarak da adlandırılır. Neoliberal politikaların piyasa ekonomisine geçişi sağlayan en önemli politika aracıdır. Bu politikaya göre piyasaya giriş, çıkış ve rekabetin önündeki engellerin kaldırılması, çevrenin korunmasına yönelik politikalara odaklanılması gerekmektedir. Dolayısıyla deregülasyonla devletin ekonomideki rolü yeniden tanımlanarak piyasa ekonomisinin daha etkin işlemlerini sağlayacak politikalar uygulanması üzerinde durulmuştur.

Kuralsızlaştırma üç temel piyasayı kapsamıştır: mal ve hizmet ticaretinde serbestleşme, finansal piyasalarda serbestleşme ve emek piyasalarında serbestleşme (Kazgan, 2005:146-254).

Mal ve hizmet ticaretinin serbest bırakılmasıyla ihracat ve ithalatın önündeki engellerin kaldırılması ve piyasaya giriş çıkış kolaylığı sağlanması sonucu, rekabet baskısıyla kaliteli mallar daha ucuza tüketilebilecektir. Böylece ulusal ekonomide toplum refahı artacaktır. Buna ek olarak doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve özelleştirmeler yoluyla serbest piyasa ekonomisine geçişi sonucu, özel sektörün rekabet gücünün yükseltilmesiyle de toplam refahın artması beklenmektedir.

Finansal piyasalar üzerinde kuralsızlaştırma, küresel düzeyde sermaye hareketlerinin serbest dolaşımını amaçlamıştır. Bu durum ülke ekonomileri açısından yabancı tasarruflara erişim olanağı sağlayarak kaynak kullanımında kolaylığı beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde iç tasarruf yetersizliğinin neden olduğu pahalı finansman, finansal serbestleşme ile giderilebilecektir. Bu aynı zamanda erken kapitalistleşen ülkelerde sermayenin yeni karlı yatırım alanları bulmasına da olanak sağlayacaktır.

Geç kapitalistleşen ülkelerde tasarruf yetersizliği sermayenin ödünç fiyatı olan faizin yüksek olmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise tam tersi bir durum söz konusu olup, ulusal ekonomide üretimin sınırlarına ulaşılması sermayenin değerinin düşmesine, maliyetlerin artmasına ve karlılığın düşmesine yol açmaktadır.

Dolayısıyla neoliberal görüş, finansal serbestleşme yoluyla piyasalara giriş çıkış önündeki engellerin kaldırılmasının geç kapitalistleşen ülkeler için yeni finansman olanakları bağlamında yarar sağladığını söylerken, bu süreç aslında erken kapitalistleşen ülkelere yeni Pazar sağlamak yönünde yarar sağlamaktadır.

Emek piyasalarında kuralsızlaştırma aynı zamanda iş hukuku üzerinde yapılan düzenlemelerle de sağlanmaktadır. Bu düzenlemelerle, istihdam politikaları ve çalışma koşulları açısından belli ölçülerde kazanılmış hakların çözülmesi ve esnek iş gücü kullanımının farklı durumlara uyum sağlayacak şekilde esnekleştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla kuralsızlaştırmanın yasal alt yapısı devlet tarafından oluşturulmaktadır. Bu bağlamda neoliberal dönüşümün temel belirleyicisi olan piyasa ekonomisine geçiş ve piyasaya giriş çıkış serbestliğini kapsayan kuralsızlaştırmanın, devlet aracılığıyla gerçekleştirilmesi, devletin rolünün bu dönemde yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla devlet yeni tanımıyla, mal piyasası, emek piyasası ve finansal piyasaların neoliberal yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur.

2.3.1.11.Mülkiyet Hakkı

Kapitalist üretim ilişkilerinin temelini oluşturan özel mülkiyet kavramıdır. Dolayısıyla kapitalist gelişmenin İngiltere'deki doğuşu ve gelişmesi, çitleme hareketi gibi köylülerin topraksızlaştırılması, üretim araçları mülkiyetinden koparılması ve böylelikle emeğini satan işçilere dönüştürülmesi süreci, temelde mülksüzleştirmeye dayanmaktadır.

Bugün geldiği noktada neoliberal kuramda özel mülkiyet kavramı daha çok yabancı yatırımların ve özel teşebbüslerin devletleştirilmesinin önüne geçilmesi amacıyla büyük sermaye gruplarına güvence sağlanması için yatırımlar açısından önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet haklarını güvence altına alan ve yabancıları mülk edinmesini sağlayan yasal düzenlemeler günümüzde önem kazanmıştır.

Mülkiyet haklarının önemli bir bileşeni fikri mülkiyet hakları olmaktadır. Neoliberal görüşe göre patentler, telif hakları ve ticari markaların korunması yeni buluşları ve teknolojik ilerlemeleri teşvik edicidir.

Neoklasik temelli yapılan açıklamalarda fikri mülkiyet haklarının önemi teknolojik gelişmeyi sağlamasından kaynaklanmaktadır. Teknolojik gelişmeler emek üretkenliğini arttırarak sermaye birikimini sağlamakta ve üretim miktarıyla birlikte kar oranlarını yükseltmektedir.

North'a göre iktisadi büyümenin arkasında yüzyıllar boyunca oluşan birikimsel sürecin oluşturduğu fikri hakların gelişimi yatmaktadır. Modern dönemlerde keşif ve

yeniliklerde sistematik mülkiyet haklarının geliştirilmesindeki başarısızlıklar, yavaş teknolojik ilerlemenin temel kaynağı olmuştur.

Toplumsal faydası yüksek teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi piyasaların etkin olmadığı alanlarda devlet desteğiyle gerçekleşmektedir. Geç kapitalistleşmiş ülkelerde özellikle savunma sanayi açısından yapılan teknolojik yatırımlar devlet kanalıyla gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerde patent hakları 20. Yüzyılın ortalarında yaygınlaşmış fakat katı bir biçimde uygulama alanı bulamamıştır. Japonya, İsviçre ve İtalya 1970, Kanada ve İspanya ise 1990 yılına kadar kimya ve ilaç sanayilerinde patent vermemiştir (Gabel, 2005:132).

Fikri mülkiyet haklarının bir bileşeni olan patentler, yeni ilaçları ve kimyasal bileşenleri de içine alarak kapsamını genişletmiştir. Sonuç olarak bugün gelinen noktada yeni ilaçların geliştirilmesi için gerekli kimyasal ve bitkisel bileşimler, büyük şirketler tarafından patent kapsamına alınarak, ilaç üretim maliyetlerini geliştirmekte olan ülkeler için arttırmaktadır. Büyük ilaç şirketleri piyasa büyüklüğünü koruyarak, sermayenin yoğunlaşması sürecini ve kapitalizmin tekelleri evresini ilaç ve kimya şirketleri açısından güçlendirmektedir. İlaç şirketlerinin sahip olduğu tekel sonucu yüksek ilaç fiyatları az gelişmiş ülkelerde AIDS gibi hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin belirlediği bu süreç sosyal sorumluluk ve faydanın geri plana itildiği karın ön plana çıktığı bir dönüşüme neden olmuştur (Gabel ve Chang, 2005:176).

2.3.1.12.Kurumların İnşası

Ekonomik ve sosyal kurumların tarihsel, sosyolojik ve ülkenin içinde bulunduğu siyasal demokratik yapısıyla yakın ilişkisi vardır. Günümüzde piyasa ekonomisini uygulayan gelişmiş ülkelerin kendi içinde de heterojen bir yapı söz konusu olabilmektedir (Chang ve Gabel, 2005). Anglo-Amerikan Kapitalizm modelinin kendine has kurumları ve düzenlemeleri olabilir. Ancak bu durum piyasa ekonomisini uygulayan her ülke için mutlak bir zorunluluk oluşturmaz. Her ülke kendine özgü kurumları, koşulları topluma eşit yakınlıkta ve demokratik/özgür bir biçimde oluşturmali ve geliştirmelidir.

2.4. Post Washington Mutabakatı

Son yıllarda, Bretton Woods kuruluşlarının odaklandıkları politikaların, ödün vermez bir neoliberalizmden, gelişen Post Washington Mutabakatı olarak tanımlanan yeni bir senteze doğru yöneldiği görülebilir. Bu sürecin Dünya Bankası'nda IMF'e göre daha önce başladığı söylenebilir: Yoksulluk ve yönetim konuları Dünya Bankası'nda 1990'ların başında yeniden gündeme gelmeye başladı. Özellikle Doğu Asya ülkelerinin başarılarını alışılagelmiş çalışmalardan farklı biçimde açıklayan çalışmaların etkisiyle, araştırmalarda ve yayınlarda kurumların önemi ve piyasaya odaklı reformların gerekli bir bileşeni olarak devletin performansını geliştirmek gerektiği vurgulandı. Komünizm sonrası dünyadaki geçiş ekonomileri üzerine yapılan araştırmalar, tüm geçiş ekonomilerinde kurumların önemli olduğu ve devletin performansını geliştirmek gerektiği görüşünü destekler nitelikteydi. Benzer biçimde, sürekli yoksulluğun, artan iktisadi etkinlik ve yükselen

büyümeyle birlikte toplumun üst tabakalarından aşağılara doğru gerçekleşmesi beklenen iyileşme etkileri yoluyla kolayca ortadan kaldırılamayacağı düşüncesi, Dünya Bankası içinde kabul görmeye başladı.

Dünya Bankası'yla karşılaştırıldığında, IMF daha içe dönük, daha az farklılıklar barındırma eğiliminde olan ve öz eleştiriye daha az yatkın bir kuruluştur. Bu nedenle, ciddi reform girişimlerinin IMF tarafından daha sonra başlatılmış olması pek de şaşırtıcı değildir. 1997'deki Asya Krizi bu bağlamda çok önemli bir dönüm noktası oldu: IMF, Krizi ele alış biçimi yüzünden tarihinde ilk kez egemen neoliberal oluşumun ciddi eleştirisine maruz kaldı. Yalnızca krizi öngöremediği için değil aynı zamanda kriz sonrasında durumu daha da kötüleştirdiği için suçlandı. Asya Krizi, iki Bretton Woods kuruluşunun, uzun yıllardır ilk kez ciddi biçimde aralarının açılması bakımından da önemliydi. Ortaya çıkan yeniden düşünme süreciyle birlikte, IMF şimdilerde özellikle bankacılık sistemine ve finansal sisteme yönelik düzenleme reformlarına çok daha fazla dikkat etme ve güçlü kurumların ve "iyi yönetim"i'n önemini eskiye göre daha iyi idrak etme eğilimine girmiştir.

PWM'nin tek bir görüşe dayanan bir blok oluşturduğunu söylemek elbette doğru olmaz. Asya Krizi sırasında Dünya Bankası'nda baş ekonomist olarak önemli bir konumda bulunan Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz'in çalışmaları, gelişen PWM'nin düşünsel omurgasını oluşturmakta özellikle etkili olmuştur. Ama Kuzey Amerika'nın başlıca akademik kuruluşlarında ve politika oluşturan çevrelerinde bulunan diğer bazı etkili kişiler de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Dani Rodrik, Paul Krugman, Stanley Fischer, William Easterly ve Ravi Kanbur egemen dogmatizmin temel ilkelerine karşı çıkmak bağlamında önemli düşünsel katkılarda bulunmuşlardır.

Bununla birlikte, PWM'yi betimlemeye çalışırken Stiglitz'in çalışmalarına odaklanmak iki önemli nedenle yararlı olacaktır. Birincisi, çok saygı duyulan akademik bir iktisatçı ve Dünya Bankası'nda önemli bir görevde bulunmuş bir kişi olarak Stiglitz'in eleştirilerinin önemli bir ağırlığı vardır. IMF eleştirilmeye alışkındır, ama Asya Krizi'ne kadar böyle eleştiriler esasen hep "çevre"den –Üçüncü Dünya'daki aydınlardan ve politika oluşturan kişilerden veya "Kuzey"de uçta kalan akademik kuruluşlardaki ve politika oluşturan çevrelerdeki radikal aydınlardan gelmiştir. Ancak Asya Krizi'yle birlikte, IMF özellikle "merkez"den ve temel Bretton Woods kuruluşlarından kaynaklanan ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Stiglitz IMF'e yönelik eleştirilerinde sözünü hiç sakınmamıştır ve onun düşünceleri diğer iktisatçıların görüşlerine göre daha yaygın biçimde duyurulmuştur. İkincisi, Stiglitz son yıllardaki bazı yayınlarında Washington Mutabakatı'nın temel dayanaklarına karşı tutarlı bir alternatif önermeye çalışmıştır. Son yıllarda Dünya Bankası ve IMF gibi temel kuruluşların tüm düşünce süreçlerini giderek daha çok etkileyen PWM'nin özlü bir betimlemesini Stiglitz'in katkılarına dayanarak ortaya çıkarabiliriz.

PWM'nin belki de en önemli ögesi, kalkınma sürecinde devlete önemli görevler düştüğünün anlaşılmış olmasıdır. Neoliberal dogmatizme göre, ekonomide piyasanın etki alanını genişletmek zorunlu olarak devletin etki alanını daraltmak anlamına geliyordu. PWM'de de ekonominin serbestleştirilmesi ve piyasaya daha çok ağırlık verilmesi tercih

edilmektedir, ama devlet ve piyasa birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Devletin piyasanın gelişmesine yardımcı olmakta oynayacağı rolün bazı açılardan kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu temel görüş kuşkusuz Doğu Asya'nın kriz öncesi dönemdeki başarısını farklı biçimde açıklayan kurumsalcı çalışmalardan etkilenmiştir.

Dışa açık ve piyasaya dayalı bir iktisadi ortamda devletin oynayacağı etkin rolün altı çizilirken, belirli noktalara özellikle dikkat çekilmektedir. Finansal sistemin düzenlenmesi belirgin biçimde vurgulanmaktadır. Bu vurgu, eksik sermayeli bankaların aşırı risk almasının krizlerin önemli bir nedeni olabileceğinin kabulüne dayanır: Finansal sistemin uygun biçimde düzenlenmesi; sermaye hareketliliğini, mevduat sahiplerinin bankacılık sistemine daha fazla güven duymalarını ve yatırımların doğru alanlarda yapılmasını sağlamak bakımından önemlidir. Eğitimin devletçe desteklenmesinin kalifiye insan gücü yetiştirmekte kritik öneme sahip olduğu dikkate alınmakta, devlete altyapısal ihtiyaçları karşılamakta görev düştüğü de hesaba katılmaktadır (veya en azından, devletin altyapısal hizmetlerin özel sektöre sağlanmasını destekleyecek yönde düzenlemeler yapması, örneğin, taşıma ve ulaşımın makul fiyatlarla yapılmasını sağlaması onaylanmaktadır). Devlete düşen diğer bir yaşamsal görev, teknolojinin geliştirilmesi ve aktarılmasıdır (örneğin, tarımsal yaygın eğitim hizmetleri, agricultural extension services). Son olarak, devlet, gelir eşitliğinin sağlanmasına ve yoksulluğun hafifletilmesine de yardımcı olabilir (ki bu, bu tür devlet politikalarının Doğu Asya'da genel iktisadi büyümeye katkı sağlamış olduğu gerçeğinin kabul edilmesi anlamına gelir).

Böylece PWM ile neoliberal dönemden önceki ulusal kalkınmacılığın temelini oluşturan yapısalcı mantık arasında belirli bir benzerlik olduğu saptanabilir. Piyasa aksaklıkları önemslenmekte ve etkin devlet müdahalesiyle düzeltilmeleri gerekmektedir. Ancak, PWM'nin mantığı, neoliberal eleştiriye koşut olarak, devletin performansının nasıl yükseltileceği ve hükümet veya devlet aksaklıklarının nasıl önleneceği sorularına en başta odaklanarak, ulusal kalkınmacılığın bir adım ötesine geçmektedir. Stiglitz'in bu bağlamdaki önemli katkısı, devletin etkinliğinin piyasa benzeri mekanizmalar kullanılarak artırılabilirliğini vurgulamasıdır. Devletin, piyasaların etkin biçimde çalışması için önemli olduğu hesaba katılarak ilginç bir simetri kurulmaktadır.

Piyasanın devletin performansını yükseltmek bakımından taşıdığı önem, aşağıdaki belli başlı öğeleri kapsamaktadır. Birincisi, devlet içi teşvik düzenlemeleri ve ödüllendirme sistemleri, devlet bürokrasisinin kalitesini yükseltmek açısından önemlidir. İkincisi, rekabet idari etkinlik açısından önemlidir; devlet rekabetin canlandırılmasını sağlayabilir ve rekabetten kendisi de yararlanabilir. Devlet birbiriyle rekabet eden kamu kuruluşları oluşturabilir ve özel şirketleri kamu kuruluşlarıyla rekabet etmeye teşvik edebilir. Rekabetin doğrudan doğruya özel mülkiyetin kendisinden daha önemli olduğu söylenebilir. Devlet şirketleri rekabetçi baskılara maruz bırakıldıklarında özel şirketler kadar etkin performans göstermişlerdir. Bu nedenle, rekabeti yeterince dikkate almadan ve uygun bir düzenlemeci altyapının önemini göz ardı ederek her ne pahasına olursa olsun yapılan özelleştirmeler PWM'nin mantığıyla bağdaşmamaktadır.

Uluslararası ekonomide son yıllarda kalkınma için yeterince elverişli bir ortam yaratılamadığı açıkça kabul edilmektedir. “Güney”e giden özel sermaye akımları aşırı ölçüde belli ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Kalkınmaya yönelik yardımlar son yıllarda iyice azalmıştır. Kalkınmış ülkelerin tarımsal ürünler ve emek yoğun sanayi malları gibi önemli alanlarda kendi piyasalarına erişimi kısıtlamayı sürdürmeleri, gelişmekte olan ülkelerin ihracatının önünde büyük ve önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, PWM’nin temel ilkeleri yurtiçi düzenlemelerle sınırlı olmayıp uluslararası bir boyuta da sahiptir.

2.5. Pittsburgh G-20 Zirvesi Ve IMF’nin Değişen Rolü

Sanayileşmiş ve gelişmekte olan piyasalardan oluşan G-20 liderleri , küresel ekonomik krizle mücadele politikalarının kararlı bir şekilde uygulanması ve gelişmekte olan dinamik piyasaların IMF’deki temsil oranlarının en az %5 arttırılması konusunda ciddi politik destek verme noktasında uzlaşa sağladı.

G-20 zirvesinde liderler, IMF’nin krizlerle mücadele amacıyla elinde bulundurduğu kaynakların üç katına çıkarılması taahhüdünü yerine getirdiklerini ve küresel finans sisteminin artık daha istikrarlı olabilmesi için esnek kredi mekanizmasının oluşturulmasının hayati bir öneme sahip olması üzerinde durdular.

IMF, üyelerinin finansal sistemde ortaya çıkan aşırı dalgalanmalarla başa çıkmalarına yardımcı olma kapasitesini arttırmak suretiyle, sermaye akışlarında yaşanan ani dalgalanmaların ekonomiye vereceği zararı azaltmak ve aşırı rezerv birikiminin önüne geçmek şeklinde görev tanımlarına sahip olmuştur.

Zirvede, IMF’nin farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin politikalarını gözetim altında tutarak ve bu politikaların bir bütün olarak ele alınması suretiyle mali istikrar ve küresel büyümenin düzeyi ve yapısı üzerindeki etkilerinin değerlendirilerek, küresel finansal sistemin karşı karşıya olduğu riskleri adil, tarafsız ve bağımsız bir şekilde gözetim altında tutma becerisini güçlendirmek amacıyla, kaynak tabanının güçlendirilmesine, Özel Çekme Hakkı (SDR) tahsisatı yoluyla küresel likidite durumunun iyileştirilmesine ve düşük gelirli ülkelere verilen desteğin arttırılmasına karar verildi.

Burada IMF’nin mali yapısının değiştiği ve gelişmekte olan ülkelere daha fazla kaynak aktarımında bulunması söz konusudur. Zira IMF, toplam 283 milyar dolar değerinde SDR tahsis etmiş ve bunun 100 milyar doları aşan düzeydeki kısmı gelişmekte olan pazar ve ülkelerin mevcut rezerv varlıklarının güçlendirilmesi için kullanılacaktır. Böylece gelişmekte olan ülkelere krize yol açabilecek herhangi bir dışsal şokun güçlü rezerv varlıkları sayesinde tolere edilebileceğini göstermektedir.¹⁵

¹⁵ www.imf.org (Mayıs 2019)

BÖLÜM III. 1980 SONRASINDA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER

Krizleri açıklamaya çalışan yaklaşımlar birinci bölümde ele alındığı üzere ya krizi dışsal bir takım unsurlardan kaynaklanan sorunlar ya da kapitalist sisteme ilişkin çelişkiler bağlamında ele almaktadır.

Krizi dışsal faktörlere bağlı olarak ele alan yaklaşımlara göre kriz, sermaye birikiminin dolaşım aşamasında karşılaşılan sorunlarla ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan neoliberal yaklaşım, dolaşım sürecindeki aksaklıkların, arz ve talep dengesizliği yaratarak geçici dalgalanmalara neden olacağını ifade eder. Ancak müdahale edilmediği sürece sistem, bu geçici dalgalanmaları düzenleyen ve arz, talep eşitliğini yeni sağlayan dinamiklere sahiptir.

Krizi kapitalist üretim tarzının içsel çelişkilerine dayanarak açıklayan yaklaşımlar ise, sisteme ilişkin olan üretim sürecinden kaynaklanan sorunların, birikimin dolaşım aşamasında karşılaşılan çelişkilerle gün yüzüne çıktığını ve sermaye birikiminin sekteye uğradığı dönemlerin kriz olarak görünür hale geldiğini ifade eder. Dolayısıyla kapitalist üretimde krizler içseldir ve sisteme ilişkindir.

Kapitalist dünya ekonomisinin yaşadığı ekonomik krizler, dönemin teorik iktisat yaklaşımını ve politikalarını etkilemiştir. Kriz teorileri çerçevesinde yapılan kriz tanımları ile çelişkiler ve sorunlar belirlenerek politikalar oluşturulmuştur. Krize yönelik yaklaşımların incelenmesinin temelinde, krizlerin kaynağı ile krizlerin ortaya çıkma biçimleri arasındaki ayırım yatmaktadır.

3.1.1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülke Krizleri

Neoliberal yeniden yapılandırmaya maruz kalan gelişmekte olan ülkeler kapitalist dünya ekonomisine, erken kapitalist dönüşüm geçirmiş ülkelere göre daha geç eklemlenmişlerdir. Bu süreçte küresel piyasaya eklemlenme, neoliberal politikalar ile sağlanmış ve ülke ekonomileri hızla piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılmıştır.

Söz konusu süreçte, 1980 sonrası borç krizinin büyük etkisi bulunmaktadır. Borçlu olan ülkeler IMF kredilerden yararlanmak için neoklasik temelli neoliberal politikaları içeren IMF programlarını uygulamak zorunda bırakılmışlardır. İkinci Dünya Savaşı Sonrası IMF ve Dünya Bankası'ndan borçlanan gelişmekte olan ülkeler, 1970 yılına gelindiğinde küresel ekonomide artan likiditenin etkisiyle erken kapitalistleşen ülkelerin ticari bankalarından borçlanmaya başlamışlardır. Ülke hükümetlerinin borçlanmalarına 1980 yılından sonra şirket ve bankaların borçlanması eklenmiştir. Artan borçluluk 1980 yılının başında borç krizine neden olmuştur. Borç krizinden çıkış için gerekli olan kredilerin sağlanması IMF yapısal uyum programlarının uygulanmasına bağlanmıştır.

Neoliberal yeniden yapılandırmayı gerektiren bir diğer unsur, gelişmekte olan ülkelerin içe yönelik sermaye birikim stratejisinin sonunu getiren artan para sermaye ihtiyacı olmuştur. 1980 sonrası yaşanan neoliberal dönüşümle üretim ve tüketimin finansmanı için para sermaye ihtiyacı, dış kaynak ve borçlanmayla sağlanmıştır. Bu dönemde üretim ithal

girdilere bağımlıdır ve ithalat için gerekli olan para sermaye ihtiyacı gelir eksikliğinden kaynaklı tasarruf oranının yetersizliği sonucu diğer ülkelerden borçlanarak giderilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde dünyada en borçlu ülkeler, özellikle özel kesim borçlarındaki artış dikkate alındığında, Latin Amerika ve Asya ülkeleri olmuştur. Doğu Asya ülkelerinin yüksek büyüme oranlarına karşın artan borçlulukları Latin Amerika'ya göre farklı gibi görünse de sonuç yaşanan finansal krizlerle aynı olmuştur.

Neoliberal yeniden yapılandırma geliştirmekte olan ülkelerin sermaye birikiminde ve sermayenin genişleyen yeniden üretimde çelişkiler yaratmıştır. Pek çok iktisatçı kapitalist dönüşümü içeren neoliberal politikaların uygulanma hızında ya da politikaların uygulanma sırasında yaşanan aksaklıkların krize neden olduğu görüşünde hem fikir olmuşlardır. Fakat bu çalışmanın da temel iddiasına göre, finansal kriz olarak ortaya çıkan krizlerin temeli, neoliberal kapitalist dönüşümün ülke özgüllüklerini ele almadan, tek program çerçevesinde uygulanmasıdır.

Dolayısıyla, sermaye birikiminde neoliberal yeniden yapılanma sırasında yaşanan çelişkilerin ortaya çıkışı finansal krizlere neden olmuştur.

3.1.1.Latin Amerika Krizleri (1994, 2001)

Latin Amerika, Kuzey Amerika'ya olan yakınlığının avantaja dönüşmediği, birçok geliştirmekte olan ülkede olduğu gibi kalkınma ve gelir dağılımındaki artan eşitsizlik sonucu yoksullukla mücadele etmekte olan bir kıta durumundadır. Kıtanın geliştirmekte olan yani yükselen piyasalar olarak adlandırılan ülkeleri Meksika, Brezilya ve Arjantin'e geçmeden önce, kıtanın genel olarak özelliklerinden bahsetmek erken kapitalistleşmiş ülkelerin deneyimlerini anlamada yararlı olacaktır.

Latin Amerika keşfedildiğinde verimli tarım toprakları, değerli madenleri, yüksek emek gücü, bugünün erken kapitalistleşmiş ülkelerinin sanayi devrimlerinin temelini oluşturmuştur. Amerika'dan getirilen altınlar Avrupa'da sermaye birikimi sağlamış ve sanayileşme için gerekli koşulların oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi devriminden sonra gerekli hammadde ve iş gücü, ucuz ürünler Latin Amerika'dan sağlanmıştır. Sömürge dünyasının pazarları, yeni doğan kapitalizmin kendi iç pazarlarının basit birer uzantısı olarak büyümüşlerdir (Galeano, 2005:51).

1930 ile 1980 yılları arası içe dönük sermaye birikim rejimi uygulayan Latin Amerika ülkeleri bu yıllar arasında yüksek büyüme oranları yakalamıştır. Devletin ekonomiye yoğun müdahalesi ve temel sektörlerde kamu kuruluşlarının ekonomide aktif görev alması bölgenin gelişimine katkı sağlamıştır. Fakat içe yönelik sermaye birikim stratejisinin başarılı olamaması, neoliberal dönüşümün gerekçesi olmuştur. Saad- Filho, Latin Amerika'da içe yönelik birikimin sınırlarına ulaşmasını beş nedene bağlamıştır: Birincisi üretim için ara malı ithalatının ödemeler dengesi açıklarına neden olması, ikincisi yurtiçi finansal sistemin sınırlı kalkınmayı sağlayacak etkinlikte olmaması ve kırılgan yapısı sonucu imalat sanayi yatırımlarının yabancı yatırımlar, yabancı bankalardan alınan krediler, devlet yardımları, firmaların kendi kaynaklarıyla sağlanması gibi sürdürülemez bir

finansman kaynağına dayanması; üçüncüsü, devletin artan borçluluğu ve bütçe açıklarıyla mali kırılganlığın artması, dördüncüsü enflasyon, beşincisi ise politika hedeflerini sağlayacak iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmemesidir (Saad- Filho, 2007:364). Bununla birlikte sermaye birikiminin sınırlarına geline süreçte artan borçluluğun etkisi büyük olmuştur.

Neoliberal dönüşümün temel politikaları finansal serbestleşme, dalgalı döviz kuru ve yüksek faiz düşük kur uygulaması, ülke ekonomilerinde yapısal çelişiklere yol açmıştır. Finansal serbestleşme ile ucuzlayan döviz cinsi borçlanma, Latin Amerika ülkelerinde artan tüketimin yabancı kaynaklarla finanse edilmesine neden olmuştur. Tasarruf oranlarının düşmesi ve tüketimin artması ise yabancı kaynak ihtiyacını arttırmış, yeterli düzeyde finansal sermaye girişinin sağlanamaması artan düzeyde borçlanmayı gerektirmiştir (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002:2-29).

3.1.1.1.Meksika Krizi (1994)

İçe yönelik sermaye birikim stratejisi 1970 yılına kadar Meksika’da başarıyla uygulanmıştır. Fakat düşük enflasyon ve yüksek büyüme oranlarına karşın sanayileşmede düşük ücret politikasının ve tarımsal politikaların eksikliğiyle gelir dağılımında dengesizlik artmıştır. Tarımsal çözülmenin kentlerde artan işsizler ordusu yaratmasında ücret düşüşlerinin etkisi büyük olmuştur.

Gelir dağılımında eşitsizliği giderecek, sanayileşme ve toprak reformu sağlayacak politikaların uygulanması makro dengeleri bozmaya başlamıştır. Bozulan makro dengeler sonucunda kalkınma amaçlarının geri plana itilerek IMF istikrar politikalarının uygulanması ve neoliberal yeniden yapılandırma 1982 borç krizi ile gündeme gelmiştir.

Meksika ekonomisinin 1982 borç kriziyle yaşadığı geri ödeme sorunları ülkeye duyulan güveni azaltmış ve borç verenler açısından güvenin sağlanması, ülke ekonomisinde istikrarın tekrar sağlanarak, yapısal sorunların giderilmesi için istikrar programları uygulamaya konulmuştur. Neoliberal dönüşümü içeren istikrar politikaları ile yapısal uyum çerçevesinde enflasyonun düşürülmesi için sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması ve deregülasyon aracılığıyla, küresel ekonomiyle bütünleşmenin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Bu dönem (1982-1987) en Ortodoks IMF programlarının uygulandığı, asgari ücretin %42, ortalama sanayi ücretlerinin %29 düştüğü bir dönem olmuş, işsizlik yüzde 8’den yüzde 24’e fırlamıştır.

1994 yılında yürürlüğe giren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Meksika ve bölge ekonomileri açısından neoliberal yapılandırmanın devamlılığını oluşturmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların artmasını ve dış ticarete serbestleşmeyi kapsayan anlaşma sermayenin karlı üretim alanlarına doğru hareketini sağlayarak düşen kar oranlarının maliyet düşüşleriyle önüne geçilmesini amaçlamıştır. 1994 yılında Meksika’ya yapılan doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ve portföy yatırımlarının yoğunlaşması, ülkenin artan tüketim harcamalarının ve tasarruf eksikliğinin dış kaynakla finansmanı sağlanmıştır.

Tablo 3: Meksika Temel Ekonomik Göstergeler

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Enflasyon(TÜFE%)	114,2	20	26,7	18,9	11,9	8,0	6,0
GSMH Artışı (%)	1,8	3,8	5	4,4	2,5	0,2	3,5
Yıllık Ücret Artışı (%)	112,2	33,7	30,5	29,1	17,5	8,6	6,0
Cari Açık/GSMH	-1,4	-2,8	-3	-5,1	-7,4	-6,4	-7,7
Bütçe Açığı/GSMH	-8,72	-4,74	-2,25	-0,3	1,43	0,7	-0,32
Tasarruf/ GSMH	18,1	16	12,2	10,6	8,9	11,0	12,1

Kaynak: Dinçer, 2003; 29-60

Kriz öncesi döneme göre 1993 yılına kadar geçen sürede enflasyon oranlarında iyileşme olmuş ve enflasyon oranı yüzde 8'e gerilemiştir. Bütçe açığının GSMH'ya oranı (pozitif olarak) yükselmiş ve faiz dışı fazla hedefi sağlanmıştır. Tasarruf oranlarında görülen düşüş, artan tüketimin açıklanması niteliğindedir. Büyüme oranlarındaki düşme, cari açığındaki artış ve ücretlerde yaşanan düşüşler kriz öncesi ekonominin genel durumunu göstermektedir.

Finansal liberalizasyon sonrası 1991 yılında 8,1 milyar dolar olan kısa vadeli finansal sermaye girişleri 1993 yılında 17 milyar dolar olmuştur. Ekonomide sermaye birikiminin yukarıda bahsettiğimiz çelişkili yapısının ve büyüme oranlarındaki düşüşün finansal krizle açığa çıkarak, ekonomide derin bunalımlar yaratmasının nedeni, sabit kurların artan cari açık karşısında devalüasyon beklentisini hızlandırmış olmasıdır.

Kısa vadeli finansal sermayenin girişi üzerine kurulmuş dengeler, yüksek faiz oranları ve güvenilirliğin sağlanarak yatırım girişinin gerçekleşmesine dayanmıştır. Yüksek orandaki finansal sermaye, ülke ekonomisini hızla terk etmeye başladığında yerli paranın değer kaybetmesiyle kriz süreci başlamıştır.

Finansal kriz olarak ortaya çıkan kapitalizmin krizi, reel ekonomide talep yetersizliğine neden olmuş, bununla birlikte kriz sonrası IMF programlarının sıkı para ve maliye politikalarını dayatması talebi daha da sınırlandırmıştır.

3.1.1.2.Brezilya Krizi (1999)

Brezilya, 1952 yılında IMF ile ilk beş yıllık istikrar anlaşması imzalamıştır. Programın niteliği, enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarını yapısal önlemler olarak çözmekten çok, talep azaltıcı politikalarla gidermeye çalışmasıdır. Dolayısıyla bugünkü

uygulamalardan farklı değildir. Devalüasyonla ihracat artışı sağlayıp, ithalatın azaltılması sağlanmak istenmiştir.

Brezilya’da işgücünün örgütlenmesi ve ekonomik, sosyal hakların gelişmesi ile yurt içinde üretilen ürünlere talep yaratılmıştır. Kuzey Amerika’nın desteğiyle, ileri teknoloji gerektirmeyen büyük demir çelik fabrikaları kurulmuştur. Sermaye ve emek arasındaki artık değer paylaşımı, yani gelir dağılımı, daha adil bir yapıda gerçekleşmiştir.

Brezilya’da içe yönelik sermaye birikimi stratejisinin neden olduğu dış ticaret açığı ve kaynak gereksinimi dolayısıyla 1958 yılında IMF ile kredi karşılığı istikrar programı uygulanması konusunda anlaşılmıştır. 1964 yılında içe yönelik sermaye birikim stratejisinin sınırlarına gelinmesi ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişin başlangıcı olmuştur. 1964-1967 yılları arasında uygulanan IMF politikaları 1980 yılına kadar enflasyon ve dış borç artışının zeminini hazırlamıştır. Çünkü ihracata dayalı sermaye birikiminde, dış ticaret bileşiminde değişme gerçekleşmesi amaçlanırken sanayileşmenin yapısıyla ilgili bir politika bulunmamaktadır. Dolayısıyla ihracata yönelik üretimin ithal hammadde ve ara mal ihtiyacını artırması dış açıklara neden olmuştur.

Neoliberal politikalarla gerçekçi faiz anlayışı altında faiz oranlarının yükseltilmesi kredileri pahalılaştırmış ve yatırımı azaltmıştır. Vergi gelirlerinin arttırılması için vergi oranlarının arttırılması fiyatlara yansımıştır. Talebi kısıtlayıcı politikalarla birlikte bu uygulamalar yüksek enflasyonla durgunluğa neden olmuştur. Bu dönemde IMF politikalarının bir başka önemli özelliği enflasyonu ülke ekonomilerinin yapısal değişmez bir sorunu olduğu kabul edilerek, enflasyonun ortaya çıkardığı sorunlara çözüm bulmaya çalışılmıştır (Yalman, 1984:109).

1968 ve 1973 yılları arasında uygulanan ekonomi politikası enflasyonun talep kaynaklı değil de maliyetten kaynaklandığı yaklaşımıyla daraltıcı para ve maliye politikalarından vazgeçilmesi şeklinde olmuştur. Üretimin arttırılmasının enflasyonla mücadelede etkili bir çözüm olacağı, büyümeden vazgeçilmeden başarılı olunabileceği belirtilmiştir. 1960’larda başlayan uygulamaların temelinde ücret düşüşlerinin yatması gelir dağılımında bozulmaya neden olmuştur. 1974 yılında sermaye piyasaları yabancılara açılarak, borçlanma yerine şirketlere kaynak tahsisinin hisse senetleri ile yapılması amaçlanmıştır. Diğer gelişmekte olan ülkelere göre finansal serbestleşmenin erken yapılması, Brezilya’yı 1980’lerin başına kadar kısa vadeli dolaysız yabancı yatırımların en çok yoğunlaştığı ülke konumuna getirmiştir. 1980’den 1990’lı yıllara kadar enflasyon oranlarındaki artışla ve reel ücretlerde düşüşle boğuşan ekonomide 1994 yılında Real Planı ile neoliberal dönüşüm başlamıştır.

Tablo 4: Brezilya Temel Ekonomik Göstergeler

Yıl	Büyüme (%)	Enflasyon Oranı (%)	Döviz Kurları	İhracat (Milyar\$)	İthalat Milyar(\$)
1995	4,8	66,0	76,3	46,5	49,7
1996	2,8	15,8	71,7	47,8	53,3
1997	3,2	6,9	77,5	53,2	59,8
1998	0,1	3,2	86,2	51,1	57,7
1999	0,8	4,9	108,7	48,0	49,2
2000	4,5	6	96,6	55,0	55,7
2001	1,4	7,4	99,6	58,2	55,6

Kaynak:DTM,2004,

<http://www.dtm.gov.tr/anl/raporlar/Amerika/Brezilya.doc>

Plan yeni dolaşıma girecek Real'in dolara endekslenmesine dayandırılmıştır. Endeksleme kısa sürede enflasyon oranlarının düşmesini sağlamıştır. Ancak doların değerlenmesiyle yerli paranın da değerlenmesi ihracat üzerinde olumsuz etkiye neden olmuştur. Cari açık 1999 krizine kadar artan oranda devam etmiştir. Kamu açıklarının GSMH'nın yüzde 8'ini bulması, kamunun finansman ihtiyacının borçlanma ile sağlanması, faiz oranlarını yükselterek kısa vadeli finansal sermaye girişini arttırmıştır. 1997 yılında yabancı sermaye girişi 6 milyar dolara ulaşmıştır (TCMB, Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler Yıllık Rapor 1999).

Uygulanan Real Planı ile yabancı mali kuruluşlara piyasaya girme serbestliğinin tanınmasıyla birlikte, özelleştirme kapsamına sanayi ve finansal birçok kuruluşun alınması sağlanmıştır. 1997 yılında başlayan Asya Krizi Brezilya ve Rusya'yı etkilemiştir. 1999 yılında artan spekülasyon faaliyetleri sonucu kurlarda devalüasyon gerçekleşmiştir. Devalüasyondan sonra ulusal paranın değer kaybetmesi ile sağlanan dış ticarete rekabet avantajı ihracatı arttırarak, cari dengede fazla verilmesine neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin birbirine yayılması finansal krizlerin önemli bir özelliği olmaktadır. Yayılanın gerçekleşmesi spekülasyon yatırımcıların beklentisi doğrultusunda şekillenmektedir. Finansal sermayenin serbestleştiği, faiz oranlarının yüksek ve döviz kurlarının dalgalı olduğu bir ekonomide beklentiler ve görülen istikrarsızlıklar sermayenin hızla piyasadan çıkmasına neden olarak finansal ve reel ekonomide kriz yaratmaktadır.

3.1.1.3.Arjantin Krizi (2001)

Arjantin 'in diğer gelişmekte olan Latin Amerika ülkeleri Brezilya ve Meksika'ya göre 1929 bunalımından 2000 yılındaki krize kadar geçen dönemde istikrarsız bir büyüme ve kalkınma deneyimi yaşamış olmasına rağmen, sanayileşmesi ve dünya ekonomisine eklemlenmesi sağlanmıştır. 1990 yılında başlayan neoliberal yapılandırma sürecinin 1990'lar boyunca getirdiği başarıya karşı 2000 yılında sosyal, politik ve ekonomik açıdan dönüşümün kötüye giden sonuçları krizin nedeni olarak gösterilmiştir.

Kriz, kuru çıpa olarak kullanan bir dezenflasyon programının fazileri hızla düşürmesi, fakat enflasyonun uzun süre bu düşüşe uyum sağlayamaması sonucu reel faizlerin negatif değerleri almasının ardından gelen hızlı bir sermaye kaçışıyla başlamıştır.

Tablo 5: Arjantin Kriz Öncesi Ekonomik Göstergeler

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Enflasyon(TEFE %)	0,4	7,8	3,7	-1,1	-3,3	-4	3,7	-2
GSYİH (büyüme %)	8	-2,8	5,5	8,1	3,9	-3,4	-0,5	-4,7
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri/GSMH	4,9	2	4,8	6,5	6,8	5,2	3	1,1
İşsizlik (%)	12	16,8	17,3	13,8	12,4	13,8	14,7	18,1
Cari Açık/GSMH	-4,8	-2,1	-2,9	-4,8	-5,2	-4,1	-3,2	-1,3
Bütçe Açığı/GSMH	-0,8	-0,6	-2,2	-1,7	-1,5	-2,8	-2,4	-0,3

Kaynak: İnan, 2002;58-62

Arjantin'de neoliberal dönüşümün ilk aşamasında döviz kurları üzerinde politika değişikliğine gidilerek enflasyon sorunu çözülmeye çalışılmıştır. 1991 yılında uygulamaya konan Konvertibilite Yasası ile döviz kurları dolara sabitlenerek, para kurulu aracılığıyla kurlarda istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Dolar ile değiştirilebilecek kadar peso basılmasını ve dolaşımda olmasını sağlayan kur sistemi, para arzındaki artışı önlemiş ve enflasyonun önüne geçilmiştir. Enflasyonun tek haneli rakamlara düşerek gerilemesi, ekonomide istikrarı sağlayarak büyümeyi arttırmıştır (Saad Filho, 2008:361-372).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler diğer ülkeleri etkilemektedir. 1997 yılında başlayan Asya krizi ile Arjantin ekonomisi resesyona girmiş ve işsizlik oranları artmıştır. 1999 Brezilya krizinin etkisiyle daralma yaşayan ekonomide yapısal sorunlar ve makro ekonomik dengesizlikler derinleşerek devam etmiştir. Sonuç olarak ihracattaki düşüş

ve bütçe açıkları, düşük büyüme oranları 2000 yılında IMF ile anlaşmayı getirmiştir. Anlaşma gereği, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, bütçe dengesinin sağlanması için faiz dışı fazla hedefinin tutturulması ve kamu harcamalarının azaltılmasını gerektiren bir istikrar programı uygulanmıştır. 1998 yılında ekonomide başlayan daralma sonucu düşük büyüme oranları, toplam talebi daraltıcı politikalarla eksik tüketimi derinleştirmiştir. Programda yer alan 2000 yılı için yüzde 3.5, 2001 yılı için yüzde 2.5 büyüme hedefleri tutturulamamıştır. 2001 yılında ekonomide yüzde 5 daralma yaşanmıştır. Kriz sonrası özellikle bankacılık sektörünün mülkiyet yapısında önemli bir değişme meydana gelerek yüzde 18 olan yabancı payı, yüzde 51'e çıkmıştır.

Finansal kriz yaşayan Latin Amerika ülkelerinde finansal serbestleşme sonrası artan dış kaynak kullanımı, tasarrufların düşüklüğüne rağmen tüketim talebinin artmasından kaynaklanmaktadır. Arjantin'de 1980-1994 arası tasarrufların GSYİH'ya oranı yüzde 25 iken, bu oran 1994-2000 arası yüzde 17'ye düşmüştür. Brezilya'da tasarruf oranları yüzde 21'den yüzde 18'e, Meksika'da yüzde 22'den krizin yaşandığı 1994'te yüzde 16'ya gerilemiştir. Tasarruflardaki düşüş tüketimin kaynakları açısından önemli olmaktadır. Finansal serbestleşme ile kısa vadeli finansal sermaye girişleri ve dış borçlanma, üretim ve tüketimin finansman sorununu çözmüştür. Üretim ve tüketimin finansmanı aynı zamanda büyümenin de finansmanını göstermektedir. Neoliberal dönemde yabancı sermaye girişlerine bağlanan ekonomik dengeler, finansal kırılganlığı arttırmıştır. Ekonomilerdeki gelişme ve büyüme istikrar gösteren bir yapıdan uzak, hassas dengelerin devamlılığına bağlıdır.

3.1.2.Rusya Krizi (1998)

Sovyetler Birliği'ndeki ülkeler, 1970 yılında kalkınma hedefleri belirleyerek sanayileşmeye yönelmişlerdir. Sanayileşme hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla ileri teknoloji ve makine alımlarını dış borçlarla finanse etmişlerdir. Dış borçlardaki artış ve döviz yetersizliği geri ödeme sorunlarına neden olmuş, IMF kredilerine ihtiyaç duyan ülkeler yapısal uyum programları karşılığı kredi kullanabilmişlerdir.

Neoliberal yeniden yapılanmanın ilk aşaması olan dış ticaretin serbestleşmesi ve özelleştirmeler aracılığıyla devletin kontrollerindeki kuruluşların özel sektörün mülkiyetine geçmesi amaçlanmıştır. Hızlı bir kapitalist dönüşüme maruz kalan Doğu Avrupa ülkelerinde ulusal ekonomilerin kapalı yapısının sonucu olarak devlet kontrolünde olan tüketim ve üretim malı üretiminin dış rekabete açılmasıyla, yerli sanayi büyük darbe almıştır. Tüketim artışlarının ithalatla karşılanması, sanayi üretimde büyük düşüşe neden olmuştur. Ekonomide daralma ve enflasyon oranlarında hızlı yükselişin geçişin kısa vadeli bir bedeli olarak görülmüştür.

Finansal sistemin istikrarlı olması neoliberal düzenin oluşumunda yaşamsal önem taşımaktadır. (Toporoswski, 2007:355)

Rusya'nın 1998 yılında devalüasyonla başlayan kriz süreci, yetmiş beş yıllık merkezi planlamaya dayalı ülke ekonomisinin piyasa ekonomisine geçiş sürecini

kapsamaktadır. Bankaların, karar verme mekanizmalarında, kredi dağıtım ve takip konusundaki yetersizliği sonucu finansal piyasaların eksik işleyişi, özelleştirmeyi sağlayacak etkin bir kurumun yokluğu, üretim ve tüketim malı üretiminde, girdi ve faktör piyasalarının eksikliği kapitalist dönüşümün ekonomide büyük tahribatlarla ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Karluk, Tonus ve Çatalbaş, 2006:1-13)

Tablo 6: Rusya Kriz Öncesi Ekonomik Göstergeler

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GSMH Artışı (%)	-8,7	-12,7	-4,1	-3,6	1,4	-5,3
Enflasyon (%)	895,5	302,0	190,1	47,8	14,7	8,4
Cari Açık/GSMH	1,4	2,8	2,2	2,8	0,0	0,1
İşsizlik (%)	5,5	7,3	8,8	9,1	9,3	9,0
Bütçe Açığı/GSMH	-4,6	-10,7	-3,0	-4,2	-4,4	-4,8

Kaynak: IMF Statistical Databases

1992 yılında Rusya’da fiyatların piyasa ekonomisinde arz ve talebe göre belirlenmesi amacıyla serbest bırakılması, hiperenflasyona yol açarak tasarrufların erimesine sebep olmuştur. Yüksek enflasyon reel ücretleri düşürerek satın alma gücünü de aynı oranda azaltmıştır. Enflasyonun önlenmesi amacıyla faiz oranlarının artırılması yatırımları düşürmüştür. Özelleştirme ile özel mülkiyete devredilecek olan yabancı yatırımların satın alınması, tasarruf yetersizliği ve finansal kurumların etkin işlememesi, sermaye ihtiyacının borçlanma ile karşılanmasına neden olmuştur.

Sermaye ihtiyacı 1995 yılında IMF ile imzalanan anlaşma ile sağlanmıştır. Anlaşma gereği uygulanan istikrar programı sıkı para ve maliye politikaları ile nomina döviz kuru çıpasına dayanmaktadır. Kurumsal ve yapısal eksiklerinin giderilmesi yönünde etkili olamayan program, ekonomik daralma ve enflasyona köklü çözüm getirememiştir. 1997 yılına gelindiğinde Rusya’nın toplam borcu 210 milyar dolar olmuş ve GSYİH’da yüzde 54 oranında azalma meydana gelmiştir. Kamunun vergi gelirleri elde edememesi nedeniyle bütçe açıkları hızla yükselmiştir. Kamunun borç stoku krizin çıktığı 1998 yılında GSYİH’nın yüzde 50’sini bulmuştur. 1998 yılında artan ekonomik istikrarsızlık, Asya krizinin etkisi ve devletin bütçe açıklarını para basarak gidereceği düşüncesi devalüasyon beklentisine neden olmuştur. Bu düşünce ve beklentiler rubleye yapılan spekülasyonu arttırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansal sermaye çıkışlarının neden olduğu krizlerle benzerlik göstererek Rusta ekonomisi de krize girmiştir.

Neoliberal yapılanmanın en büyük etkisi artan yoksulluk ve gelir dağılımında artan eşitsizlik olmuştur. 1989 yılında Rusya’da yaşayanların yalnızca yüzde 2’si yoksulken, 1998 sonunda bu rakam yüzde 23.8 ‘e fırlamış ve yoksul kesim günde 2 dolar standardıyla geçinmek zorunda kalmıştır.

3.1.3.Doğu Asya Krizi (1997)

Doğu Asya ülkeleri 1980 sonrası yaşanan neoliberal yeniden yapılanma sürecinde önemli makro ekonomik dengesizlikler yaşamamıştır. Neoliberal politikaları kapsayan IMF programlarını, kendi içsel yapılarına göre yeniden şekillendirerek uygulayan Doğu Asya ülkeleri, makro ekonomik dengesizlikleri önlemiştir. Fakat finansal serbestleşme ve azalan tasarruflar sonucu dış borçta görülen artış, krize zemin hazırlamıştır. Bankacılık kesimindeki denetimsizlik ve devletin banka mevduatlarına getirdiği garanti, kredilerin dağıtımında risk faktörü dikkate alınmadan yapılan tahsis kötü kredilerin miktarını arttırmıştır. Bu aynı zamanda özel sektörün kısa vadeli borçlarının artması ve kredilerin etkin dağılmamasına neden olmuştur. Buna göre Asya krizi tüketimin ve üretimin finansmanı yani artık değerın gerçekleşme biçimi açısından yaşanan çelişkilerin sonucu olarak açıklanabilmektedir.

Doğu Asya'da krizi başlatan, Tayland'da artan spekülasyon sonucu gerçekleştirilen devalüasyon olmuştur. Neoliberal dönüşüm yaşayan tüm Asya ülkelerine göre Tayland daha istikrarsız bir yapı izlemiştir. 1980 yılına kadar içe yönelik sermaye birikim rejimi uygulayan Tayland, tarımsal ürün ihracatına önem vermekteydi.

1980 yılının ortalarında tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle durgunluğa giren ve ödemeler dengesi açığı veren ülke, büyüme stratejisini değiştirerek ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiştir. 1990'lar boyunca doğrudan yabancı sermaye girişi artan şekilde sürerken ülke içinde kapitalist dönüşüm, tarımsal kesimde çalışanların kentlere göç ederek fabrikalarda çalışan sanayi işgücüne dönüşmesini sağlamıştır. Gelişmiş ülkelere göre yüksek olan faiz oranları portföy yatırımlarını ve doğrudan yatırımları çekerken, yerli finansal kuruluşlar yurt dışından ucuz faizle borçlanarak ülke içinde yüksek faizle borç vermişler ve bu durum yurtiçi kredilerin miktarını arttırmıştır.

Yabancı yatırımcılar tarafından devalüasyon yapılacağı beklentisi yabancı paraya olan talebi arttırarak merkez bankası rezervlerini önemli oranda düşürmüş ve yabancı para değer kazanmıştır. Sonuç olarak beklenen devalüasyon gerçekleşmiş ve yaşanan kriz tüm Asya ekonomilerine yayılmıştır. Krizin bu kadar çabuk yayılmasında en büyük neden sermayenin dolaşımındaki serbestlik ve esnekliktir. Ayrıca kriz öncesi, doğrudan yabancı sermaye güdümlü iktisadi kalkınma Tayland'ın GSYİH'sını büyütmüş, ancak ekonomideki bu büyüme az sayıda yerli ve yabancı yatırımcının elinde birikmiştir.

Kriz sonrası ezber niteliğindeki, tüm gelişmekte olan ülkelerde uygulanan IMF programları, burada da aynen uygulanmaya başlamıştır. Programlarda kamu bütçe dengesinin sağlanması için harcamaların azaltılması, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması ve talebin daraltılması, faiz oranlarının yükseltilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçişin daha da hızlanması amaçlanmıştır. Endonezya ve Kore IMF programlarını uygulamışlar ancak Malezya kendine özgü politikalarla krizden çıkışı sağlamıştır.

Tablo 7: Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlara Oranı

	Endonezya	Kore	Malezya	Filipinler	Tayland
1990	51,60	66,45	25,66	33,54	60,18
1994	61,10	72,53	59,12	44,17	74,29
1997	59,02	67,85	56,45	58,75	65,68

Kaynak: Chang ve Velasco, 1998:55

Krize zemin hazırlayan kısa vadeli borçların gelişimi borçlanmalardaki istikrarsız ve riskli yapının durumunu göstermektedir. Yerli sanayilerin rekabet gücünün zayıflığının sonucu faaliyetlerini borçlanmayla karşılamaları, kısa vadeli borçlarda artışa neden olmuştur. Yurt dışından ucuza sağlanan döviz cinsi krediler, devalüasyon sonrası yabancı paranın değerlendirilmesi ile büyük bir borç yükü getirmiştir. Sonuç olarak borçların geri ödenmesinde yaşanan sorunlar bankalar ve özel şirketleri batma noktasına getirmiştir.

Diğer taraftan emek ve sermaye arasındaki ilişkileri etkileyen politikaların uygulanması ile dış ticarete rekabet avantajı sağlamak ve yabancı girişlerini arttırmak amaçlanmıştır. Buna göre Malezya, Endonezya ve Tayland doğrudan yabancı sermayenin girişini teşvik etmek için ücretleri düşük tutmuş ve sendikal, hukuki haklar uygulama dışı bırakılmıştır. 1990 yılında Çin’le artan rekabet için Kore emek piyasalarında esnekliğe giderek istihdam güvencesini kaldırmıştır. Emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasında emek aleyhine izlenen süreç, ihracata dayalı büyüme stratejisinin gereği olarak dış talep unsuruna verilen önemin ve meğin talep unsuru olmaktan çok maliyet unsuru olarak değerlendirilmesinin sonucudur.

Onaran (2002) tarafından yapılan çalışmada Güney Kore ve Türkiye’nin birikim ve büyüme rejimlerinin ücret çekişli olduğu, yani ücret payındaki artışların (kar payındaki azalışların) her iki ülkede de yatırımları arttırdığı ifade edilmektedir (Onaran, 2002:59).

3.2.A.B.D. Mortgage Krizi (2008-)

2008 yılında ABD konut piyasalarında başlayan ekonomik kriz, birçok bankanın iflasına ve kamulaştırılmasına neden olarak finansal piyasalar üzerinden üretim kesimine yansımış ve tüm dünyayı etkisi altına alarak 1929 krizine benzer bir bunalıma neden olmuştur. Burada her iki büyük krizde de üzerinde durulması gereken nokta, genişleyen yeniden üretim sürecinde artık değerlerin gerçekleşme sorununun yani tüketimin finansmanının kaynağıdır.

Ücret dışı gelir ve borçlanma ile yapılan aşırı tüketimin, gerçek satın alma gücü değerine geri dönmesi sonucu ortaya çıkan aşırı üretim krizi devamında tüm ekonomiyi etkilemektedir. Fakat krizin reel piyasalara yayılmasından önce finansal piyasalarda ortaya çıkması, neoliberal dönemle birlikte yaygın olarak görülmektedir.

Kapitalizmin finansallaşması olarak adlandırılan bu son dönemde, krizler finansal piyasalarda ortaya çıkarak finansal krizler olarak adlandırılmıştır. Kapitalizmin finansallaşmış bu aşamasında etkin olan mali sermaye birikimidir. Mali sermaye birikimi artık değerın üretime yönelmeyerek, finansal piyasalarda paradan para kazanılmasını sağlayan üretimden bağımsız bir birikimi ifade etmektedir. Dolayısıyla mali sermaye birikimindeki artış tüketimin finansmanında önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan mali sermaye birikiminin kaynakları; borsa temelli spekülasyonlar, konut piyasasında artan servet etkisi, menkulleştirme olarak tanımlanabilmektedir.

Menkulleştirme banka tarafından seçici olmadan verilen kredilerin bir sepette toplanarak ipotekli bonolara çevrilip diğer bankalara satılarak bilançolarından çıkarılmasıdır. Bu şekilde risk dağıtılmış ve sistematik risk halini almıştır. Bu dönemde geliştirilen bir başka yatırım aracı ise uzun dönemli yatırımları kısa dönemli borçlarla finanse etmeye yardımcı olan ve kolaylıkla bilanço dışına atılabilen, Özel Yatırım Taşıyıcıları (SIV) denilen enstrümanlardır (BSB, 2007:48). SIV'lerin oluşturduğu CDO'lar (collateralized debt obligation) yani teminat borç yükümlülükleri, risk türlerine göre ünlü derecelendirme kuruluşları tarafından derecelendirilmiş dilimler halinde sermaye piyasalarında satılmıştır. Ayrıca türev ürünlerinin türevi olan ve CDO kare (CDO2), CDO küp (CDO3) olarak bilinen finansal araçlar ile CDO'nun CDO2'ye, CDO2'nin CDO3'e güvence oluşturduğu havuzlar yaratılmıştır (Kozanoğlu, 2008:59). Bu bağlamda türev piyasalarda riski dağıtmak amacıyla çıkarılan çeşitli türev ürünler, kısa sürede spekülasyona yönelerek amacının dışına çıkmıştır.

Perelman (2006)'a göre kriz reel değerlerin hayali değerleri karşılayamadığı ve hayali değerlerin gerçek değerlere dönüş sürecidir. Bu süreçte hızlı fiyat oynamaları, hayali değer kazanan varlıkların fiyatında düşüşe neden olmaktadır. Perelman'ın vurguladığı gibi krizle birlikte fiyatlar ve değerler arasındaki kopukluk, görece olarak giderilir, kriz ile hayali sermayenin devre dışı bırakılması ile daha uygun finansal ilişkiler kurulur.

Tablo 8: Türkiye ve Merkez Ülkelerin Sabit Sermaye Stok Değişimi (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Amerika	6,1	-1,7	-3,5	3,2	6,1	5,8	2,0	-2,0	-3,1	-7,3
İngiltere	2,7	2,6	3,6	1,1	4,9	2,2	6,0	7,1	-5,3	-9,0
Avrupa	5,3	0,6	-1,3	1,2	1,8	3,4	5,8	4,1	0,4	-4,4
Türkiye	17,5	-30,0	14,7	14,2	28,4	17,4	13,3	5,5	3,7	2,7
OECD toplam	5,4	-1,4	-1,1	2,3	4,8	5,0	4,3	2,0	-0,9	-4,3

Kaynak: OECD Economic Outlook 2009 verilerinden hazırlanmıştır.

Neoliberal küreselleşmeyle birlikte sermaye birikiminin mali sermaye birikimine dönüşmesi sonucu sermayenin genişleyen yeniden üretiminde meydana gelen değişme, üretken yatırımlardan uzaklaşmaya neden olmuştur. Kapitalist üretimin kar güdüsü, aşırı üretime neden olarak kar oranlarını düşürdükçe, sermaye yeni arayışlara girmektedir. Bununla birlikte emek ücretlerinin düşürülmesi, emek miktarını azaltan teknolojilerin kullanılarak verimliliğin artması, artık değer ve kar oranlarının artmasını sağlamıştır. Fakat küresel ölçekte artan üretime, küresel boyutta bir talep artışıyla cevap verilememesi, fiziksel yatırımlarının karlılığını etkileyerek finansal yatırımlara yönelişi hızlandırmıştır. Crotty (2009) küresel ölçekte talebin azalmasını ücretler ve kitlesel tüketimdeki yavaş artış, merkez bankalarının yüksek reel faiz uygulamasının yatırımları azaltması ve IMF tarafından uygulanan yeniden yapılanma programlarının ekonomi üzerindeki kısıtlayıcı etkisi olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla talep, bankalardan borçlanarak elde edilen kredilerle finanse edilerek aşırı üretim krizine neden olmadan sürdürülmüştür.

3.3.Avrupa Borç Krizi (2009)

1950'lerden bu yana alınan ekonomik ve siyasi kararlar ve bu doğrultuda atılan adımlar neticesinde Avrupa Birliği bugünkü halini almıştır. Birlik bir yandan yeni dahil olan ülkelerle alanını genişletirken bir yandan da oluşturulmak istenen siyasi birlik hedefi nedeniyle Ortak Pazar, Ekonomik Birlik ve Parasal Birlik gibi aşamaları hayata geçirmiştir. Bu nedenle serbest ticaret anlaşması, Avro Bölgesi adı altında tek para biriminin kullanıldığı bir alan ve ortak bir para politikası gibi önemli adımlar atılmıştır (Kibritçioğlu, 2011: 3-4). Uygulanacak maliye politikaları ise ulusal hükümetlere bırakılmıştır ki bu şekilde birçok maliye politikası kendisine uygulama alanı bulmuştur (Sezgin, 2012: 145).

2008 yılında ABD'de mortgage sisteminden kaynaklı ortaya çıkan finansal kriz ve 2009 yılında kamu ve özel sektör borç yükleri çevrelemeye hale gelen AB ülkelerinde bir borç krizinin yaşanmasına neden olmuştur. 2009 yılında Yunanistan ekonomisi aşırı kamu borçlanmasının ve birincil açıkların yüksekliğinden kaynaklı derin bir resesyona girmiş ve bu durum Avrupa Borç Krizi'nin başlangıç tarihi olarak alınmıştır (AB Genel Sekreterliği, 2011:3). Fakat kısa bir süre sonra gözler kamu ve özel borçlarını çevirmekte zorlanan İspanya, İrlanda, Portekiz ve İtalya'ya çevrilmiş ve olumsuz beklentiler içerisine girilmiştir. Kredi kuruluşlarının bu ülkelerin notlarını aşağı düşürmesiyle bu ülkeler riskli gruba dahil olmuş ve sonuç olarak da ülkeler borçlarını ödeyememişlerdir. Kısaca GIIPS ülkeleri diye anılan bu ülkelerin Avro Bölgesinin 9,2 Trilyon Avro'luk toplam üretiminin %34,5'unu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu toplam üretimin %80 ise Birlik içerisinde de büyük bir öneme sahip İspanya ve İtalya tarafından gerçekleştirilmektedir. Krizde kamu ve özel sektör borç oranları önemli ölçüde etkili olmuştur.

Krizin ortaya çıkışı hem 2008 yılında ABD'de gerçekleşen krizden hem de birlik içerisinde uzun yıllardır var olan fakat görmezden gelinen yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Avrupa Bölgesinde bulunan yapısal sorunlar; (Sezgin, 2013:81).

Para politikasında tek maliye politikasında ise çok başlılık.

Ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklardan kaynaklı rekabet avantajı veya dezavantajları ve bunların yol açtığı bütçe açıkları ve cari açıklar.

Ortak para birimine geçiş öncesinde ülkeler arasındaki kur farklarını ortadan kaldırmak için belirlenmiş Maastricht kriterlerine süreç esnasında ve sonrasında gereken önemin verilmemiş olması. Bu da hükümetlere yolsuzluk yapma ve yanlış bilgilerle verileri kendi lehlerine çevirip durumu sürdürme imkanı vermiştir. Söz konusu gelişmeler krize zemin hazırlayan en belirgin yapısal sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortak para birimine geçilmiş olması Yunanistan ve Portekiz gibi ağırlıklı olarak küçük işletmelerden oluşan zayıf ekonomilerin borçlanma maliyetlerinin düşmesi nedeniyle kolay bir şekilde borçlanabilmelerini sağlamıştır. Verimlilik ve rekabet gücü bakımından zayıf olan bu ülkeler artan kredi olanakları ile beraber borç yüklerini ciddi seviyelere taşımışlardır (Gümüş ve Tatlıyer, 2013:1). Fakat artan bu krediler ülke içinde verimli bir şekilde kullanılamamıştır. Daha çok tüketime yönlendirilen bu kaynaklar bu şekilde sürekli tekrarlanan borçlanmalara yol açmıştır. Bu nokta da Avrupa Merkez Bankası da bu ülkelerin kamu borç faiz oranlarını çok düşük seviyede tutarak harcama yapmalarına teşvikte bulunmuştur (Topçu ve öte., 2013:2).

3.3.1.Yunanistan Borç Krizi

Yunanistan Avrupa Borç Krizi'nin merkezinde yer alan ve diğer üye ülkeler ile IMF'den yardım çağrısında bulunan ilk ülkedir. Yunanistan'ı bu denli kırılgan kılan ve krizden etkilenmesine olanak tanıyan durum Euro bölgesinde en yüksek kamu borç seviyesine sahip olması ve en yüksek bütçe açığına sahip ülkelerden biri olmasıdır (Nelson, 2010:1). 2008 yılında ABD'de ortaya çıkan finansal krizin Yunanistan üzerinde etki gösterdiği inkar edilemese de krizin kökenlerinin ülke içinde aranması daha doğru olacaktır. Çünkü kriz birden bire ortaya çıkmış değil yılların birikimiyle patlak vermiştir (Nelson, 2011:1).

Yunanistan ve Avrupa Birliği arasındaki ekonomik entegrasyon süreci 1961'de serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla başladı. 1970'lerin sonunda AB, Yunanistan'ın en büyük ticari partneri haline gelmiştir. 1981 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) girmiş olması ise Yunanistan için bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1967 ve 1974 yıllarındaki diktatörlük rejimlerinden sonra kurulan demokratik kurumların varlığının sürdürülmesi ve daha geniş bir ekonomik çevreye katılım AB sayesinde mümkün olmuştur. Fakat aynı durumun benzeri birlik içinde geçerlidir. Çünkü Yunanistan'ın birliğe dahil olmasından sonra birlik bir Akdeniz genişlemesi yaşayarak İspanya ve Portekiz'le daha geniş bir hal almıştır.

Yunanistan birliğe dahil olduğunda kişi başına GSMH'si %68 ile birlik içinde son sırada yer alan İrlanda'nın hemen önünde yer almıştır. Ülkede tarım diğer üye ülkelere oranla ekonominin daha geniş bir bölümünü oluşturmaktaydı. Süreç içerisinde endüstrileşme de olumlu bir ilerleme gösterilmesine rağmen yabancı rekabete karşı korunmaya devam edilmişti. İlerleyen zamanda ekonomide olumlu göstergeler

yakalanmasına rağmen diğer üye ülkelerden altyapı, teknolojik gelişme ve kurumsal gelişmeler yönünden oldukça geride kalmıştır (Oltheten ve diğ., 2003:2-3).

Aynı zamanda kamu borç stoku, bütçe borç stoku ve yabancı sermaye sorunu günümüzde olduğu gibi bu kırılganlığı ortadan kaldırmak adına 1985 yılında AB'den 1.7 milyar euro kaynak kullanılarak bir istikrar programı oluşturulmuş fakat istenen başarı program sonucunda elde edilememiştir. Bu şekilde 1981- 1991 yılları arasında büyüme yıllık 1.7 civarında gerçekleşmiş enflasyon oranları ise AB-15 ortalamasının üzerinde kalmış ve 1990 yılında %20,5 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştı (Durusoy ve Şamiloğlu, 2012:92-93).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Avrupada yeni bir oluşum ortaya çıkmak üzereydi. 1990 ve 1999 yılları arasında Avrupa Birliği'ne yeni bir yön vermek ve ortak bir para politikası etrafında üye ülkeleri toplayarak sınırları kaldırmak amaçlanmıştır. Bu nedenle de Maastricht kriterleri adı altında bir takım düzenlemelerle ülkelerin birbirleriyle entegrasyonunu sağlamak istenmiştir.

Birliğe üye olmak isteyen ülkelere; (Woods, 2014:2)

- Fiyat istikrarı: Ortalama enflasyon oranı en iyi üç üye ülke ortalamasının %1,5'ten daha yukarıda olmamalı,
- Düşük faiz oranları: En iyi üç üye ülkenin faiz oranlarının %2'sinden yukarıda olmamalı.
- Minimum Yıllık Bütçe Açığı: GSYİH'nın %3'ünü aşamaz ve borçlar GSYİH'nın %60'ını aşmamalı.
- Parasal istikrar: Rekabetçi devalüasyonlar olmadan son iki yıl içinde merkez kur etrafında %2,5'tan daha düşük dalgalanmalarla döviz kurunun dar bandı içinde yer almalı.

Ayrıca bütçe disiplininin devamlılığını sağlamak adına Fransa ve Almanya işbirliğiyle büyüme ve istikrar paktı 1997 yılında kurulmuştur (Woods, 2014:2).

Yunanistan AB'ye katılmak adına yeni bir programı 1995 yılında yürürlüğe koymuş ve bu çerçevede özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca enflasyonla mücadele noktasında sıkı para politikası uygulanmış ve faizleri düşürme başarısı göstererek 2000 yılına doğru olumlu göstergeler yakalamıştır. Gerekli maastricht kriterlerini sağlamaya çalışan Yunanistan enflasyon ve faiz oranlarında sağladığı başarıyı, Kamu borcu/ GSMH'de gösterememiştir. Fakat 2009 yılında bu kriteri de yerine getireceğini belirterek 1 Ocak 2001 'de Avro'ya geçmiştir.

Yunan ekonomisi birliğe dahil olmak için hazırlandığı 1980'li yıllarda ve sonraki 20 yıl boyunca önemli ekonomik büyüme oranları yakalamış olmasına rağmen kamu maliyesi ve uluslararası rekabeti diğer ülkelere oranla geride kalmış ve period boyunca da bir sorun olarak devam etmiştir. Mali durumunda kısa dönemli başarılar yaşanmasına rağmen özellikle seçim zamanlarında tekrar kötüleşmeler yaşanmaya devam etmiştir. Yunanistan'ın 2008'in sonuna kadar borcunu ödeme konusunda bir problemi olmadığını

söylemek mümkündür. Durum küresel finansal krizin ortaya çıkmasıyla beraber bir problem haline dönüşmüştür ve bu borç problemi AB’de yayılmaya başlamıştır. Krizin Yunanistan’ı etkilediği kesin olmakla beraber krizin temel dinamiklerini ülkenin ekonomisinde aramak daha doğru olacaktır. Çünkü krizin belirtileri politika yapıcılar tarafından üstü örtülmüş bir vaziyette tutulmuştur (Alogoskoufis, 2012:2-3).

Tablo 9: Temel Makroekonomik .Göstergeler –Yunanistan (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010
Büyüme	5,2	4,3	1	-2	-4,5
Kamu Borcu/GSYH	106,1	105,4	110,7	127,1	142,8
Bütçe Açığı/GSYH	-5,7	-6,4	-9,8	-15,4	-10,5
Faiz Oranı	4,07	4,5	4,8	5,17	9,09

Kaynak: AB Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: ‘Euro Rekabet Pakti’ ”, 2011, s.4.

Tabloda da görüldüğü üzere Yunanistan’ın Maastricht kriterlerine uyum sağlama konusunda problem yaşadığı ortadadır.

Yunanistan ekonomisinin krize açık hale gelme nedenlerinin başında euro’ya dahil olması gelmektedir. Böylece yabancı rekabete açık hale gelmiş ve bu durum yunan üreticilerini ve ihracatçıları olumsuz etkileyerek bu olumsuzluğu ancak AB’nin sağladığı yardımlar ve düşük faizli krediler ile kolay borçlanabilir olması sayesinde tolere edebilmiştir. Fakat söz konusu finansman kaynakları verimli alanlarda kullanılmamış ve tüketime yönelmiştir. Yunan ekonomisinin bu aşamada tüketime dayalı bir ekonomi modeli ile ilerlemesi milli geliri arttırmış, büyüme oranları ve refah seviyesi de kamu borçları ve bütçe açıklarının üzerini örtmüştür. Borçlanmaya dayalı bir büyümenin sürdürülebilir olmaması dolayısıyla da 2009 yılında kriz patlak vermiştir (Vural, 2011:80-81).

Yunan ekonomisindeki yapısal sorunlardan bir diğeri de vergi sisteminin yeterince etkin işlemeyişidir. Özellikle serbest meslek sahiplerinin kazançlarından alınan vergi gelirleri yetersiz kalmıştır. Bunun için KDV oranları yükseltilmiş, bu da turizm ve taşımacılık sektörünün rekabet gücünü düşürmüştür. (Erarslan, 2013) Vergi oranlarının yükseltilmesine ek olarak Yunanistan’ın kemer sıkma politikası kapsamında aldığı diğer önlemler emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli maaşlarında ve kamu işçilerinin ücretlerinde belirli oranlarda kesintiler yapılması, sosyal yardımların kısılması, kamu

kuruluşlarının özelleştirilmesi ve asgari ücretin %22 oranında düşürülmesi gibi düzenlemeler bulunmaktadır (Hurma, 2013:24).

Alınan önlemler sonrasında Yunanistan'ın makro ekonomik verilerinde pozitif gelişmeler yaşansa da bu yapısal reformlar sonucu ekonominin gelişmesi ve büyümesiyle elde edilmiş bir sonuç değildir. 2014 yılında milli gelirdeki düşüşler sonrasında ithalatta yaşanan büyük azalışlar cari fazla verilmesine neden olmuştur¹⁶ (Boratav, 2015).

Ülkedeki işsizlik oranı ise 2007'de %7.6 iken, 2014 yılı sonunda bu oran %26 olarak gerçekleşmiştir. Yunanistan'da kamu harcamalarında yaşanan düşüşler, ülkeyi durgunluğa sürüklediği için milli gelirdeki düşüşlere bağlı olarak toplam borç stokunun GSYİH'a oranı 2014 yılı itibariyle %175'e ulaşmıştır. Ekonomik gelişmelerde yaşanan olumsuzluklara tepki olarak Yunan halkı, 25 Ocak 2015'te yapılan erken seçimlerde merkez partileri cezalandırmış ve marjinal söylemleri olan Syriza'yı iktidara getirmiştir. Syriza ise başlangıçta AB ve IMF karşıtı bir politika izlemesine karşılık, büyük tavizler vererek söz konusu kuruluşlar ile borç erteleme ve mali reform anlaşmaları yapmaya mecbur kalmıştır¹⁷ (Şanlı, 2015:1-7).

3.3.2. İrlanda Ekonomik Krizi

AB borç krizine giren bir diğer ülke de İrlanda'dır. İrlanda 12 yıllık kesintisiz bir büyüme sürecinden sonra derin bir resesyona girmiştir (Cavero ve Poinasamy, 2013:1).

1973'te AB'ye dahil olan ve 1999'da da Euro'ya geçen İrlanda, 1995-1997 yılları arasında istikrarlı bir büyüme trendi yakalamıştır, Yunanistan'ın aksine birlikten elde ettiği yardımları ve düşük faizli kredileri, reel yatırımlarda değerlendirmiştir. İrlanda'nın eğitime ve kalifiye işgücüne önemli miktarda harcamalar yapması da söz konusu istikrarlı büyümenin diğer nedenleridir. Aynı zamanda 1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir şekilde artan inşaat yatırımları ve düşen faiz oranları da, ekonomik büyümeyi desteklemiştir. (Yücel, 2012:21)

İrlanda'da 2008 yılından itibaren ABD'dekine benzer şekilde, konut fiyatlarında aşırı dalgalanmalar gözlenmiştir. Bu da İrlanda ekonomisinde reel üretimin ve milli gelirin hızla düşmesine neden olarak, ülkeyi bir borç krizine sürüklemiştir (Özcan, 2008-10).

İrlanda'da krize yol açan temel sebep ülkedeki şirket borçlarındaki artışlardır. Özellikle bankaların kredileri geri çağırması şirketleri daha da güç duruma sokmuş ve finansal krizin fitilini ateşlemiştir. Hükümetin bankaları kurtarmak için yaptıkları operasyonlar ise özel kesim borçlarının kamu borcuna dönüşmesine sebep olmuştur.(Semmler and Semmler, 2013:4)

¹⁶ [http://www.sendika.org/2015/01/yunanistan-nasil-cokertildi-korkut-boratav/BORATAV,Korkut."Yunanistan Nasıl Çökertildi?"](http://www.sendika.org/2015/01/yunanistan-nasil-cokertildi-korkut-boratav/BORATAV,Korkut.), Mayıs 2019

¹⁷ <http://www.epyas.com/Content/Files/Reports/b7196672-aab2-4c14-9fcb-a74884b314a0.pdf> .Şanlı, G.A. 2015. "Yunanistan Avrupa'yı kurtarabilir mi?", , Mayıs 2019

Diğer taraftan konut fiyatları düşmüş, kredi maliyetleri artmış, firmaların kaynak bulması güçleşmiştir. Enflasyon oranlarının giderek artması firmaların üretimini düşürmüş ve istihdam kaybı yaşanmıştır. Üretici kesim euro'nun dolar karşısında değer kazanmasından olumsuz etkilenmiş ve diğer ülkelerle rekabet gücünü giderek yitirmiştir. İrlanda'nın artan bütçe açığı ve kamu borç stoğu sebebiyle vergi oranlarının yükseltilmesi, yabancı yatırımcı açısından cazibesini yitirmesine ve yabancı sermaye yatırımlarının 2009 yılından itibaren düşüş trendine girmesine sebep olmuştur.

Yaşanan olumsuz gelişmeler hükümeti AB ve IMF'den yardım çağrısında bulunmaya zorlamıştır. Krizin başlangıç tarihi olarak mali yardım çağrısının yapıldığı tarih denilmiştir.(Beker, 2014:3)

İrlanda'ya toplamda 67.5 milyar Euro'luk yardımın verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun karşılığında İrlanda'nın sıkı maliye politikası uygulaması ve kamu borçlarını düşürmesi şart koşulmuştur.

İrlanda hükümeti vergi gelirlerini arttırmak amacıyla varlık vergisi uygulamaya karar vermiş ve alkollü içecekler ve tütün ürünlerinden alınan vergilere ilave vergiler konulmuştur. Kamu harcamalarında ise daralmaya gidilmiştir.

Kamu kesiminde çalışanların ücretlerinde düşüş ve devlet memurlarının sayısında da azalma meydana gelmiştir. Haftalık çalışma saatleri arttırılmıştır. Devlet tarafından karşılanan sağlık işlemleri, işsizlik ödemeleri gibi kamu harcamalarında da kısıntı yapılmıştır. (Richard, 2014:1-8).

Alınan söz konusu önlemler ile bütçe açıkları hızla düşmüştür. Alınan önlemler ve kemer sıkma politikası sonrası olumlu gelişmeler üzerine, 15 Aralık 2013'te finansal yardım programından çıkılmıştır (Richard, 2014:1-8).

3.3.3. Portekiz Ekonomik Krizi

Portekiz'i krize sürükleyen neden kısa vadeli borçlarını ödeyememesidir. Krizin temelinde bankalardan kaynaklı aşırı borç yükünün finansal yapıyı duyarlı hale getirmesi yer alır. (Erarslan, 2013:138-141)

1986 yılında AB'ye katılan Portekiz, birliğin ticarete ilişkin sınırların ve korumacı tarifelerin kaldırılması politikalarından oldukça faydalanmıştır (Countriesquest,2015).¹⁸ Yine Portekiz birliğin altyapı yatırımları için dağıtmış olduğu fonlardan üst düzeyde yararlanmış ve ucuz emek gücünü kullanarak dış ticareti teşvik etmiştir. Daha sonraları Avrupa Parasal Birliği'ne de katılan Portekiz'de, faiz oranları ve enflasyon oranları hızla düşmüştür (Euro Challenge, 2014a:1).

¹⁸ <http://www.countriesquest.com/europe/portugal/economy/overview.htm>

“Economy Overview”

Portekiz bankaları parasal birliğe katılım sırasında Almanya ve Fransa gibi ülkelerden düşük faizli büyük montanlı krediler kullanmışlardır (Mamede, 2012:37).

Portekiz bankaları harcanabilir gelirin ve iç talebin artmasını sağlayarak sürdürülemez tüketim harcamalarına neden olmuştur.

Portekiz’de bütçe açığını düşürmek için istikrar programı düzenlenmiş, meclise sunulmuş, ancak meclis tarafından reddedilmiştir. Başkan bunun sonucunda istifa etmiş ve dolayısıyla ekonomik beklentiler olumsuzla dönmüştür. Kredi derecelendirme kuruluşları Portekiz’in kredi notunu düşürmüştür. Yüksek bütçe açığı ve kamu borcunun finansal yardım almaksızın aşılamayacağını anlaşılmaya üzerine 2011 yılının Nisan ayında IMF ve AB’den yardım çağrısında bulunmuştur (AB Genel Sekreterliği, 2011:7-8).

Portekiz hükümeti’ne 78 Milyar Euro’luk bir kaynak aktarılması kararlaştırılmıştır. Bu sayede bütçe açıklarının GSYİH’a oranının üç yıl içinde kademeli olarak %3’ün altına düşürülmesi hedeflenmiştir (Sakellarides ve diğ., 2014:3).

Borç kriziyle mücadele etmek için Portekiz’de çeşitli önlemler alınmıştır. Tüm sigorta yardımları dondurulmuş, emeklilik vergi ödenekleri azaltılmış, işsizlik yardımlarında kesintiye gidilmiş, KDV %20’den %23’e yükseltilmiş, gelir vergisi oranı artırılmış, eğitim bütçesinde, kamu sektör ödemelerinde ve sağlık alanında kesintiler yapılmıştır (Leahy ve diğ.,2014:50-52).

Alınan istikrar tedbirleri ile 2011’den beri devam eden iktisadi durgunluk 2014 itibariyle ortadan kalkmıştır. Ülkede faiz oranları düşmeye başlamış ve 2014 yılı ile beraber ekonomi pozitif büyümeye başlamıştır (Cop, 2013:4).

Portekiz’de uygulanan mali reform paketi olumlu sonuçlar doğurmuş, finansal dengesizlikler azalmış, dış rekabet gücü artmış ve reel üretimde yükselişler gözlemlenmiştir (Euro Challenge, 2014a:1).Bu sayede Portekiz mali yardım programından 2014 yılının Mayıs ayında temiz bir çıkış yapabilmıştır (Euromoney, 2014:4).

3.3.4. İspanya Ekonomik Krizi

İspanya geride bıraktığımız üç ülkeden nüfus ve ekonomik faaliyet anlamında üstün durumdadır. İspanya AB’nin ve Dünya’nın en büyük ekonomilerinden biridir (Euro Challenge, 2012:1). AB’nin mali yardım fonundan en fazla yararlanan ve euro’ya katılan ilk ülkelerden olan İspanya, birliğe 1986 yılında katılmıştır. İspanya’nın GSYİH’ne katkı sağlayan başlıca sektörler hizmetler,sanayi ve turizmdir. 2000 yılı sonrasında ekonominin büyüme sürecine katkı sağlayan bir diğer sektör de inşaat sektörüdür. Alınan düşük faizli krediler ülkeye artan göçle beraber konut piyasasında, ABD ve İrlanda’dakine benzer bir konut balonu meydana getirmiştir (Euro Challenge, 2012:1).

1996-2007 yılları arasında İspanya ekonomisinde en hızlı büyüyen sektör inşaat sektörü olup, her yıl ortalama %5’lik bir artış sergilemiştir (Beker, 2014:6). İspanya’nın euro’ya geçmesi inşaat sektörünün büyüme sürecini daha da hızlandırmış, İspanya bu sayede

birliküyesi bankalardan ucuz krediler sağlamış ve bunu da inşaat sektörüne kanallize etmiştir (Stein, 2011:203).

İnşaat sektörünün büyümeye devam etmesi oluşan gayrimenkul balonunun küresel kriz ortaya çıktıktan sonra patlamasıyla son bulmuştur. Uluslararası likidite azalmış ve İspanya gayrimenkul piyasası krize girmiştir. Uzun bir süre artış gösteren konut fiyatları, 2008 yılı sonrasında düşmeye başlamıştır. 2009 yılında toplam mortgage kredilerinin %56'sını yöneten bankacılık sistemi, küresel finansal kriz sonrasında geri dönmeyen krediler nedeniyle çok büyük zararlarla karşılaşmışlardır¹⁹ (Akçadağ, 2012). Krizin yayılmasını önlemek amacıyla hükümet, 2009 yılında bankaların mali yardım ihtiyacının karşılanacağını duyurdu. Fakat banka kurtarma operasyonları bütçe açığının genişlemesine neden olduğu gibi İspanya'daki finansal krizin de derinleşmesine neden olmuştur. Bütçe açıklarında çarpıcı bir artış yaşanmış, kısa vadeli borçlar artmış, büyüme oranı ise yavaşlamıştır.

AB ve IMF ile yapılan mali yardım anlaşması gereğince 2014'e kadar bütçe açığının %3'ün altına indirilmesi ve kamu borç stokunun azaltılması istenmiştir. (Conde ve diğ., 2013:21-26)

İspanya bir takım istikrar tedbirleri ile krizin etkilerini azaltmayı hedeflemiştir. Memur maaşları 2010 yılında %5 azaltılmış, 2011 ve 2012 yıllarında ise dondurulmuştur. Emekli maaşlarında kesintiye gidilmiş, emeklilik yaşı 65'ten 67'ye yükseltilmiştir. 13.000 kamu işçisi işten çıkarılmış, 2012 yılında asgari ücret dondurulmuş, haftalık çalışma saatleri 35'ten 37'ye yükseltilmiştir. Siyasi partilere yapılan desteklerin %20 oranında düşürülmesi, KDV oranlarının artırılması, bankaların birleştirilerek sermaye tabanlarının güçlendirilmesi gibi önlemler alınmıştır. Bu önlemler sayesinde bütçe açığı azaltılmış, ama kamu borç stoğunda önemli bir iyileşme sağlanamamıştır (Hurma, 2013:25). Bu önlemler neticesinde toplam talep azalmış ve buna bağlı olarak da milli gelir düşmüştür. Bunun üzerine hükümet 25 Haziran 2012'de IMF ve AB'den yardım talebinde bulunmuştur (Leahy ve diğ. 2014:63-65).

İspanya ekonomisi 2013 yılının son çeyreğinde toparlanmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise düşen petrol fiyatları, sağlanan güven artışı, kolaylaştırılan finansman şartları ve gelişen emek piyasasından kaynaklı iç talebin de artmasıdır (European Commission, 2015:78-79).

3.3.5. İtalya Ekonomik Krizi

Sanayileşmiş ülkeler grubu G8 içerisinde yer alan İtalya, Avrupa'nın en büyük dördüncü, dünyanın da en büyük sekizinci ekonomisidir (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 2014:3).

¹⁹.<http://www.bilgesam.org/incele/59/-ekonomik-krizin-vurdugu-son-avrupa-ulkesi—ispanya/#.V OUvXfmsXX5>, Akçadağ, E. (2012). "Ekonomik Krizin Vurduğu Son Avrupa Ülkesi: İspanya ". Mayıs 2019

Milan-Cenova-Torino İtalya'nın en önemli endüstriyel bölgesidir. Ülkenin en büyük ihracatı bu bölgeden yapılmaktadır. Bu durum iç talebi arttırmış ve ekonomik büyüme gözle görülür oranda artmıştır (Ginsborg, 2003:212-217). 1980'li yıllarda başarılı bir şekilde yürütülen KİT'lerde yolsuzluklar ve yanlış yönetimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ülkenin bugün sahip olduğu yüksek kamu borç stokunun nedenleri verimlilikten uzaklaşan KİT'lerin yol açtığı masraflara ek olarak refah seviyesini yükseltmeye yönelik gerçekleştirilen giderlerdir. 1980 sonrasında bu giderlerden kurtulmak için özelleştirmeler yapılmıştır (Encyclopedia of the Nations, 2015).

İtalya, birliğe dahil olduğunda henüz bütçe açığı ve kamu borç stoğu göstergeleri açısından Maastricht kriterlerini sağlayamamıştı (Taştan, 2013).

İtalya için krize yol açan etkenler arasında rekabet gücünün olmaması ve buna bağlı büyümenin verimli bir şekilde sağlanamıyor olması yer almaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren artan bütçe açığı ve kamu borç yüküne eşlik eden yüksek vergi oranlarının ekonomide oluşturduğu olumsuz etkilerde söz konusudur. Bu kötü mali tutumun büyümenin önünde bir diğer engel oluşturduğu söylenebilir (Balcerowicz ve diğ. 2013: 13-14).

Krizin etkileri henüz hissedilmeden önce Berlusconi hükümeti tarafından 2008 ve 2009 yıllarında vergi indirimleri ve fayda sağlayıcı düzenlemelerle insanlara yardım edilmeye çalışıldı. Bu sayede krizin, işini kaybeden yoksul insanlar ve özellikle de aileler üzerinde oluşturacağı etkileri minimize etmek amaçlanıyordu (Borghi, 2013: 2). Oluşturulan "Sosyal Kart" sistemi altında gaz yardımları, elektrik yardımları ve konut mülkiyetine ilişkin vergilerden muafiyet gibi avantajlar sağlanmıştı. İnsanları yoksulluktan korumak için uygulanan en geniş çaplı ve güçlü yardım paketlerinden biri uygulanıyordu ve kriz süresince sürdürülerek genişletilmeye de devam edildi. Ülkenin bu yıllarda uyguladığı düzenlemelerde bir diğer amacı ise, kamu açığını ve kamu borcunu azaltmaya yönelikti. Bu noktada kamu harcamalarını azaltmak amacıyla sağlık ve eğitim gibi alanlarda bazı kesintiler de söz konusu oldu (Healy ve diğ., 2013: 27-28).

Ülkenin sahip olduğu yüksek kamu borcu ve bütçe açığına ek olarak uzun yıllardır sürdürdüğü düşük büyüme, ülkeyi 2008 finansal krizine ve Euro bölgesindeki krizlere karşı savunmasız bıraktı (Healy ve öte., 2013: 27-28). Bunun etkileri öncelikle ekonomide resesyon şeklinde gerçekleşti. Daha sonrasında ise bu resesyon işsizlik, finansal piyasalarda güven sorunu ve bankaların performansında düşüşe neden olarak ekonomide olumsuz etkilerde bulundu (Leahy ve öte., 2014: 43-44).; (Hong, 2014:79-81) ; (Healy ve diğ.,2013:27-28).

Avrupa Birliği tarafından bu noktada ülkenin yapısal bozukluklarının giderilmesi çağırısı yapıldı ve ülke aşırı borç prosedürüne girdi. Bu süreçten sonra ülkedeki bu durgunluğu aşabilmek için iki önemli kemer sıkma paketi uygulandı. İlk paket Silvio Berlusconi yönetimi altında Mayıs 2010'da uygulandı ve toplam 24 milyar Euro değerindeydi. Diğer paket ise Aralık 2011 tarihinde yeni başbakan Mario Monti önderliğinde uygulandı ve onun toplam tutarı ise 30 Milyar Euro'ydu (Focuseconomics, 2015b).

BÖLÜM IV. TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM

Türkiye’de, 1980 sonrası 24 Ocak Kararları ile başlayan neoliberal dönüşüm, bu yönüyle, içe yönelik sermaye birikim rejiminin sınırlarına gelinmesiyle yerli sermayenin yeni çıkış yolu arayışıyla örtüşmektedir. Bu dönemde yurt içi sermayenin yaşadığı tıkanıklıklar aynı zamanda küresel sermayenin yaşamış olduğu sorunlarla benzerlik göstermektedir. Ulusal sınırlar içinde hapis olan sermaye, karlılık düşüşleriyle karşılaşmış, çıkış olarak serbest piyasa ekonomisine geçişle sermayeye tanınan sınırsız hareket özgürlüğü benimsenmiştir.

Türkiye özelinde, gelişmekte olan ülkelerin 1980’lerde yaşadığı bu dönüşümün, dünya sermaye güçlerinin dayatması kadar, uluslararası kapitalizme eklemlenmeye hazır ve kendi geleceğini bu süreçte gören dolayısıyla içe dönük (ithal ikameci) dönemin tıkanan sermaye birikim rejiminden çıkış koşullarını bu süreçte gören yerli sermayenin de desteğiyle gerçekleştiğini ifade etmek önem taşımaktadır (Onaran, 2003:43-45).

4.1.Türkiye’de 1980 Öncesi Ekonomik Yapı

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçen süreçte devlet kontrolünde sermaye birikimi sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası planlı dönemi kapsayan sürede de devletin öncülüğünde sanayi kesimi spekülative ticari karlar aracılığıyla sermaye birikimine katkı sağlamıştır.

1980 sonrası dönemde sanayi kesimi tarafından el konulan artık değer, sermaye birikimi sürecinden çıkarak finansal piyasalarda kısa vadeli ve az riskli kar elde etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu tür sermaye birikimi mali (finansal) sermaye birikimi olarak tanımlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de, devlet sanayi, tarım gibi sektörlerin desteklenmesi ve üretim alanlarının genişletilmesi için dönemin ihtiyaçlarına göre farklı içerik ve önceliklere sahip programlar hazırlamıştır. Bu programlarda IMF’in de etkisi söz konusudur. IMF ile 1958,1970 ve 1978 olmak üzere 1980 yılı öncesi üç destekleme anlaşması imzalanmış, bu anlaşmalardan 1958 ve 1970 programlarının birer yıllık, 1978-1979 programlarının ise iki yıllık dönemi içermesi planlanmıştır. Aslında üye olunan dönemden 1980’e kadar 11 adet destekleme anlaşması imzalanmasına rağmen bu üç yıla ilişkin anlaşmaların süreçte daha belirgin olduğu görülmektedir.

24 Ocak 1980 yılı kararlarının neoliberal yeniden yapılandırma sürecinin miladı olduğu kabul edilmektedir. 1958,1970 ve 1978 programlarında kaynak tahsisi ve gelir dağılımı ön plandayken, 1980 programında bunların piyasa mekanizmasının işleyişine bırakıldığı görülmektedir.

1930 yılında devletçi sanayi politikalarının devamı olarak 1946 planı (“ivedili sanayi planı”) uygulanmak istenmiştir. Fakat iç ve dış dengelerdeki değişim ve finansman

sorunu nedeniyle uygulanamamış ve 1947 yılında İktisadi Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır. Planın temeli özel sektöre serbestlik ve güvence sağlamak ve bu sayede dengeli bir kaynak dağılımı ve büyüme elde etmektir. Planda madencilik, demir-çelik, enerji gibi sektörlerde zaman içinde özelleştirmeye yer verilmiştir. Yatırımlarının finansmanının, diğer ekonomi politikalarından farklı olarak ülke içi kaynaklar yerine dış finansmanlar ve krediler yoluyla sağlanmıştır (Karakayalı, 2003:144).

1955-1958 arası dönemde enflasyonist gelişmeler ortaya çıkmadan önce tarımda makineleşme ve tarım alanlarının genişletilmesi sonucu ulusal gelirden yüzde 13 olarak gerçekleşen büyük bir artış sağlanmıştır. Fakat meydana gelen kuraklık, ithalat için gerekli olan döviz rezervlerinin erimesi, borçluluktaki artış ekonomiyi bunalıma sürüklemiştir. Enflasyonu önlemek için 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı hazırlanmıştır ve bu programda mali ve parasal nitelikli maddeler yer almıştır.

1958 yılında uygulanan IMF istikrar programları ile para arzı kontrol altına alınmış ve devlet kuruluşları ve devletin merkez bankasından borçlanması sınırlandırılmış ve kredi hacmi dondurulmuştur. Enflasyonun para arzındaki artıştan ve kredi hacmindeki genişlemeden kaynaklandığı saptanmıştır. Enflasyondaki artış durdurulmasına rağmen ödemeler dengesinde iyileşme sağlanamamış kamu açıkları nedeniyle para arzı sabit tutulamamıştır. Parasalcı ve neoklasik istikrar programlarının talebi daraltıcı etkisinin yansımaları, üretim kesiminde istihdamı azaltmıştır.

IMF programları neoklasik temelli iktisat teorisi gereği dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla fiyat mekanizmasına önem vermekte ve devalüasyon uygulamasını içermektedir. Türkiye'nin 1980 yılı da dahil olmak üzere uyguladığı dört istikrar programının ilk ayağını devalüasyon oluşturmaktadır. 1980 programı kur politikasını, istikrar paketinin temel politikası haline getirdiği için geçmiş üç programa oranla devalüasyon mekanizmasını sürekli hale getirmiştir (Ekzen, 2008:171).

IMF programlarında iç dengeyi sağlamak için talebi daraltıcı etki yapan faiz politikası uygulanmıştır. Para ve kredi politikalarında temel araç olarak faizin kullanılmasının yanı sıra 1970 programında talep daraltıcı politika, maliye politikalarıyla desteklenmiş ve vergi önlemleriyle iç talep kontrol edilmeye çalışılmıştır. 1978 programında, tasarruf eğilimindeki düşüklük ve banka kesimindeki mevduat ve para hacmindeki artış, merkez bankasının para arzı ve krediler üzerindeki denetimi kısırarak faiz politikasının amaçlanan işleyişine engel olmuştur. Faiz politikası aracılığıyla, iç talebin daraltılarak, tasarrufların arttırılmasına ve kredi talebinin azalmasıyla da kredilerin kaynak tahsis yönünde sektörel dağılımının yönlendirilmesine çalışılmıştır. Ancak maliye politikalarıyla desteklenemeyen program, devalüasyonun beklenen etkiyi gösterememesiyle birlikte amaçlanan etkiler sağlayamamıştır (Keyder, 1984:30-55).

1979 yılında yaşanan kriz, Türkiye ekonomisinde üretimde daralma ve üretim sürecindeki darboğazlar ile ortaya çıkmıştır. Üretimde yaşanan gelişmeler içe dönük sermaye birikim modelinin yarattığı sonuçlar olarak görülebilir. Üretimde sermaye yoğunluğu, rekabetten uzak, düşük kaliteli malların üretilmesine yol açmıştır. 1970'li

yıllarda petrol kriziyle artan maliyetler ve hammadde sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ithal ikamesine dayalı üretimin ithal aramalı ve hammadde girdisi gerektirmesi, ödemeler dengesi açıklarına neden olmuştur. Hammadde ve ara malı ithalatı için gerekli olan döviz ihtiyacı karşılanamamış ve ödemeler dengesi sorunları başlamıştır. İçe dönük sermaye birikim rejimi sınırlarına ulaşmıştır. Bu durum 1970'in sonlarında ekonomiyi krize götürmüştür. Kriz sonrası dış kaynak gereksinimini karşılamak amacıyla IMF ve Dünya Bankası tarafından piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatan 24 Ocak 1980 kararları uygulanmıştır. IMF gözetiminde geçecek olan 28 yıllık sürecin devamı 1994 krizinden sonra uygulanan Yakın İzleme Anlaşması ve 2001 krizinden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile gelmiştir. Politikaların kriz öncesi ve kriz sonrası sermaye birikimi önünde yarattığı engeller çalışmanın izleyen kısımlarında ele alınacaktır.

4.2. Türkiye’de Ekonomik Krizler (1994, 1998, 2001 ve 2008 Küresel Krizi)

Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan kapitalist dönüşümle mal ve hizmet piyasalarının serbest bırakılması sürecini, 1989 yılında sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi izlemiştir. Bu dönemde IMF yapısal uyum programlarıyla uygulanan neoşiberal politikalar 1990 sonrasında yaşanan krizlerin nedeni olarak gösterilmiştir. Önceki bölümde gelişmekte olan ülkelerin neoliberal dönüşümün sonucunda yaşadığı krizlere değinmiştik.

Buna göre 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde neoliberal yeniden yapılanmanın krizlerin oluşumdaki etkisi incelenirken, sermaye birikiminde ve ülke ekonomisinde ortaya çıkardığı çelişkiler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Ülke ekonomilerinde politikaların yarattığı çelişkiler makro ekonomik göstergelerden izlenebilmektedir. Türkiye’nin 1980 sonrası yaşadığı neoliberal dönüşümle ekonomik göstergelerinde, sermaye ve emek ilişkilerinde bozulmalar göze çarpmaktadır. Neoliberal politikaların üretim ve finans sermayesi üzerindeki olumsuz etkileri kriz dönemleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz etkiler, ülke krizlerinde de bahsedildiği gibi sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle başlayan dış kaynağa dayalı ekonomik dengelerin kurulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Sermaye girişlerinin durduğu ve ani çıkışların yaşandığı kriz dönemlerinde tüm ekonomik dengeler alt üst olmakta ve ekonomik kriz yaşanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin 1980 sonrası yaşadığı 1994, 1998 ve 2001 krizleri neoliberal politikalar ile piyasa ekonomisine geçişin sonuçlarıdır.

Türkiye’de 1980 öncesi uygulanan içe yönelik sermaye birikim rejiminin tıkanmasıyla 1980 yılında 24 Ocak kararları alınmış ve Türkiye neoliberal yeniden yapılandırmaya tabi olmuştur. Bu kararlarla, enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi amaçlanmış, dış ticaretin serbestleşmesi, döviz kurlarının serbest bırakılması gibi finansal reformlarla ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. İhracat sanayileşmeye dayalı ürünler yerine emek yoğun tekstil ve gıda ürünlerinde yoğunlaşmıştır. 1988 yılına gelindiğinde ödemeler dengesi açıkları ihracat artışıyla azalmıştır. Fakat mal ve hizmet piyasalarında serbestleşme ara malı ve yatırım malları üretiminin ithalata dayalı yapısı gereği dış ticaret açıklarının uzun vadede artmasına neden olmuştur. 1989 yılında yüksek faizlerle serbestleşen finansal sermaye hareketleri, ekonominin dış ticaret dengesini

değiştirmiştir. Kamunun artan dış borçlarının iç borçlanma ile karşılanması tercihi, faiz oranlarını yükseltmiş ve buna bağlı olarak kısa vadeli finansal sermaye girişinin artması, yerli paranın değerini artırarak ithalatı ucuzlatmıştır. Ayrıca bu dönemde emek ve tarım gelirlerindeki artış iç talebi uyurarak üretimin artmasını sağlamıştır. Ancak üretimin ithal girdi ihtiyacı ve tüketimin ucuz ithalatla sağlanması dış ticaret açıklarının daha da artmasına neden olmuştur.

Diğer bir dengesizlik kamu ve özel sektör borçlarında görülen artıştır. Kamu harcamalarının ve iç tasarruf eksikliğinin yabancı sermaye girişleriyle karşılanması ve dış borçların artması, ekonomide yapısal sorunlara yol açmıştır. 1993 yılına gelindiğinde kamu borçları 67 milyar doları bulurken, GSMH'nın yüzde 12'sine ulaşmıştır (TÜİK, İstatistiki Göstergeler 1923-2007). Yüksek faiz oranları bütçe açıklarını yükseltmiştir. Hazinesin merkez bankasından borçlanması kredileri arttırmış ve yaşanan yüksek enflasyonla dolara talep başlamıştır. Para ikamesi olarak adlandırılan bu durum, yerli yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin paralarının değerini enflasyona karşı korumak için dolar satın alması ve işlemlerinde dolar kullanılmasıdır. Dolara karşı artan talep doların değerini yükseltmiş ve devalüasyon kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Merkez bankasının müdahale etmesiyle rezervler 7 milyar dolardan 3 milyar dolara düşmüştür.

Finansal krizlerde özellikle gösterge olarak değerlendirilen geniş tanımlı para arzının (M2Y) rezervlere oranı merkez bankasının likidite yükümlülükleri karşısında sahip olduğu kaynakları göstermektedir. Buna göre rezervlerin düşmesi ve dolaşımdaki para miktarındaki artış M2Y/ MB Rezervleri oranını yüzde 6'ya yükseltmiştir. Bu aynı zamanda ekonominin kırılganlığının yüksek olduğunun ifadesidir. Bu oran krizin başladığı 1997 yılında Asya ülkelerinden Kore'de yüzde 6.51 'den yüzde 10.5'e, Malezya'da yüzde 3.6'dan yüzde 5'e yükselmiştir. 1994 yılında kriz yaşayan Meksika'da bu oran yüzde 4.35'ten, yüzde 19.16 yükselmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu,2002:12).

Aşağıda Türkiye'nin 1990 sonrası makro ekonomik göstergeleri toplu olarak verilmiştir. Buna göre kriz öncesi dönemlerinde özellikle cari açık ve kamu açıklarının yüksek olduğu ve kriz sonrasında cari açığın azaldığı ve işsizliğin arttığı görülmektedir.

Şekil 11: Türkiye’de Temel Ekonomik Gösteregeler

Yıllar	Büyüme	İşsizlik	Kamu Açıkları/GSMH	Enflasyon (TEFE)	Kamu Borç/GSMH	İç Cari Açık
1991	0,3	8,2	-5,3	45,1	10,2	0,79
1992	6,4	8,5	-4,3	70,7	10,5	-1,36
1993	8,1	8,9	-6,7	88,1	8,9	-4,80
1994	-6,1	8,6	-3,9	80,4	8,7	3,38
1995	8,0	7,6	-4,0	85,7	8,0	-0,04
1996	7,1	6,6	-8,3	83,6	12,4	-2,4
1997	8,3	6,8	-7,6	63,5	10,5	-2,6
1998	3,9	6,9	-7,3	83,6	11,6	2,0
1999	-6,1	7,7	-11,9	64,9	15,0	-1,4
2000	6,3	6,5	-10,9	55,0	9,2	-9,8
2001	-9,5	8,4	-16,9	54,2	20,0	3,3
2002	7,9	10,3	-15,2	45,1	7,0	0,8

Kaynak :TÜİK, İstatistiki Göstergeler 1993-2007

Türkiye’de 1994 yılında yaşanan kriz diğer gelişmekte olan ülke krizlerinde farklı bir süreç izlenmemektedir. Türkiye’yi 1994 krizine getiren süreci kısaca özetlersek, bu süreç 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla başlamıştır. Bu dönemde bütçe açıklarının finansmanının iç borçlanmayla sağlanması faiz oranlarında yükseliğe neden olarak kısa vadeli sermaye girişlerini arttırmıştır. 1993 yılında artan cari açık ve kamu borçlarının sürdürülemez boyuta ulaşması ile aşırı değerlenen ulusal parada devalüasyon beklentisi kısa vadeli sermaye çıkışına neden olmuştur. Sabit kur rejimi altında artan döviz talebi ile ulusal paranın değer yitirmesinin önüne geçilme çabası rezerv kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Artan spekülasyon baskısı ile 1994 yılında devalüasyon yapılmıştır.

1980 sonrası ekonomik göstergeler yatırımcıların güvenini sağlamaya yönelik şekillenmiş ve yorumlanmıştır. Kamu borçlarının durumu, cari açık, kısa vadeli kredilerin GSYİH’ya oranı, enflasyon ve M2Y’nin merkez bankası rezervlerine oranı ekonomik istikrarı gösteren göstergeler olarak değerlendirilmiştir.

1980 sonrası neoliberal küreselleşme döneminde kamu borçlarının hızla artması, içe yönelik sermaye birikim rejimi uygulandığı dönemde ödemeler dengesinde verilen açıktan çok daha fazlasının neoliberal dönemde verilmesi, tasarruf yetersizliğinin özel sektör ve kamu kesiminin dış borçlarla finansmana bağımlı kılınması ve ani sermaye çıkışlarının ekonomideki istikrarı bozmaması için rezervlerin miktarının artması, finansal ve

reel kesimde yapısal çelişkiler yaratmıştır. Bir dönemin yapısal çelişkilerine getirilemeyen çözümler krize neden olurken, krizin çözümü için uygulanan politikalar yeni çelişkiler yaratarak birikimli yapısal bozuklukların yeni krizlerle ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sermaye birikiminin çelişkili yapısı yeni krizlerle ortaya çıkmaktadır.

1994 yılında ekonomiyi krize götüren süreç, 1980 neoliberal dönemin, 1989 sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle hızlanmasının sonucudur. Krizin sermaye çıkışlarıyla tetiklenmesi, aslında ekonominin yapısal sorunlarının gün yüzüne çıkarak, sürdürülememesinin sonucudur. Aynı zamanda ani para çıkışları kurları yükselterek, dış borcu olan özel ve kamu kesiminin borç yükünü olumsuz etkilemektedir. Bu süreçte merkez bankasının azalan rezervleri sonucu para arzındaki daralmanın eklenmesiyle, faizlerin yükselmesi borç yükünü içinden çıkılmaz bir duruma getirmektedir. Reel kesimde talep daralması şeklinde yaşanan bu süreç, eksik tüketim krizini getirmiştir. Dolayısıyla artık değer in gerçekleşme sorunu oluşmuştur. Yükselen faizler yatırımları azaltmış, mevcut yatırımlar karların düşmesi ve artan borçluluğun sonucu iflasla noktalanmıştır. Sonuç artan işsizlik ve düşük büyüme, sermaye birikiminin sekteye uğraması yani kriz olmuştur.

1998 yılında yaşanan kriz de 1994 krizinde çözümlenmemiş olan yapısal sorunların birikimli olarak artmasının sonucudur. 1997 yılında yaşanan Asya krizi ve bu krizden etkilenen Rusya'nın 1998 yılında krize girmesi gelişmekte olan ülkelerde güven sorunu yaşayan kısa vadeli finansal sermayenin panikle bu ülkelere çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda diğer gelişmekte olan ülkeler krizin etkisiyle gerçekleştirdikleri devalüasyonlar ile ihracatta rekabet avantajı sağlamışlardır. İhracat artışı sağlanmasına rağmen bu artış devamlılık gösterememiştir. Kriz sonrası IMF ile imzalanan 1998 yılı Yakın İzleme Anlaşması ile talep daraltıcı politikalar iç tüketimi azaltarak, yatırımların düşmesine neden olmuştur. Krizin ekonomide meydana getirdiği daralma ve enflasyon krizin ardından derinleşmiştir. 1997 yılında ekonomik büyüme 8.3 iken, kriz sonrası 1998 ve 1999 yılında büyüme oranı sırasıyla 3.9 ve -6.1 olmuştur.

1998 krizinden sonra yaşanan yüksek enflasyon, ekonomideki daralma ve yüksek bütçe açıklarının giderilmesi için 1999 yılında IMF ile yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Uygulanan program ile kısa vadede enflasyon düşürülmüş, faizlerin düşmesi iç talebi ve yatırımları canlandırmıştır. Fakat canlanma kalıcı olamamıştır. 2000 yılındaki enflasyonu düşürme programı faiz oranlarının yüksekliğinin ve enflasyonun nedenini kamu harcamalarındaki artış sonucu oluşan bütçe açıkları olarak görmüş ve faiz dışı fazla hedefi belirlemiştir. Kamunun faiz dışı harcamalarının azaltılması ve bütçe açıklarının vergilerin artırılmasıyla kapatılması amaçlanmıştır. Faiz oranlarındaki düşüşle artan iç talep enflasyonun düşük düzeyde devamlılığını engellemiştir. Döviz kurunun 1 dolar + 0.77 euro olarak belirlenen sepete bağlanması ile oluşturulan döviz kuru çıpası ile kurlar yıl sonunda beklenen enflasyon oranı kadar arttırılacaktır. Merkez bankasının net iç varlıklarının döviz girişi oranında arttırılmasına karar verilmiştir.

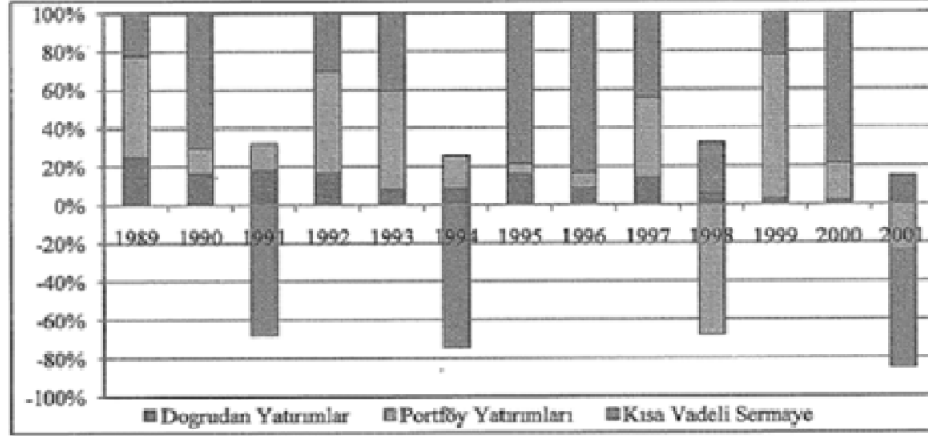
Görülen istikrarlı gelişme yabancı sermaye girişlerini teşvik ederek döviz kurlarında düşüşe neden olmuş, yerli paranın değer kazanmasını sağlamıştır. Fakat cari işlemler

açığının o güne kadar görülmemiş düzeyde artması ve bankacılık kesiminin döviz kuru çıpası uygulaması ile devalüasyon riskini düşünmeden dış borçlanmaya gitmesi ekonomide istikrarsız bir yapıya neden olmuştur. 2000 yılında çıkan Arjantin krizinin etkisiyle ekonomide sürdürülemez duruma gelen özel sektör borçları, cari açık, enflasyon yabancı sermayenin çıkışıyla diğer kriz sistematiği ile aynı süreci yeniden başlatmıştır. 2001 Şubat krizi bankaları önemli oranda etkilemiş, 12 banka iflas etmiş ve bilançoları yeniden yapılandırılarak, özelleştirilmek üzere Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir.

2001 krizinin ardından uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı esas itibariyle mali sektörün yeniden yapılandırılması üzerine kurulmuştur. Bankacılık sektöründe sermaye yeterlilik oranlarının yükseltilmesi, karşılık oranlarının düşürülmesi sağlanmıştır. Bugün gelinen noktada bankacılık kesiminde 2009 yılı olarak yapılan değerlendirmelerde, karlılık oranlarında ve sermaye yapılarında güçlü bir gelişim sağlandığı gözlenmiştir. Fakat bankacılık kesiminde sağlanan başarıya karşı diğer makro ekonomik göstergelerdeki gelişim, neoliberal yeniden yapılandırma ve uygulanan IMF programlarının yapısal çelişkilerin çözümünde başarılı olamadığı göstermektedir.

Türkiye'nin 1989 yılından sonra finansal serbestleşmeyle birlikte finansal sistemde ve bankacılık sektöründe yaşanan yapısal sorunlar 1994 yılında başlayan ve 2001 bankacılık krizine kadar süren ekonomik krizlerde etkili olmuştur. Finansal serbestleşme kamu borçlanma gereğinin artması ile faiz oranlarının artmasına neden olmuş ve kısa vadeli sermaye girişini hızlandırmıştır. Yurt içi faiz oranlarının yurt dışı faizlere göre yüksek olması bankacılık kesimi ve özel sektörün yurt dışı borçlanmasını arttırarak, ülke içinde kredi miktarını yükseltmiştir. Kamu açıklarının yüksek olan faiz oranları ile iç borçlanmayla sağlanması bankaların esas faaliyet alanlarından uzaklaşarak kamu kesimi finansmanına yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca bankaların artan dış borcu açık pozisyonları yükseltmiştir. Örneğin, kriz öncesi yıllara bakıldığında bankaların açık pozisyonlarının 1993'te 3.782 milyon dolar, 1999'da 2.070 milyon dolar ve 2000 yılında 1.741 milyon dolar düzeyinde olduğu görülmektedir (Seyidoğlu, 2003:147). Krizin devalüasyonla başlaması, yabancı paranın değer kazanması ile dış borçların artmasına neden olmaktadır. Bu durum bankaların geri ödeme sorunu yaşamalarıyla, verdikleri kredileri geri çağırmasına neden olmuş ve kriz reel kesime yansımıştır.

Şekil 12 : Türkiye'nin Sermaye Hareketleri

Kaynak: Seyidoğlu, 2003:155

Türkiye’de yaşanan 1994, 1998 ve 2001 krizi öncesi kısa vadeli finansal sermaye ve portföy yatırımlarının miktarında önemli artışlar görülmektedir. Krizin yaşandığı yıllarda kısa vadeli finansal sermayenin hızla piyasadan çıkışları tablodan izlenebilmektedir. Sermaye piyasalarının dışarı açılmasıyla borsalarda işlem gören hisse senetlerine yabancı yatırımcıların talebi yüksektir. Kısa vadeli sermaye girişleri ve portföy yatırımları sermaye piyasalarında işlem yaparak hisse senetleri fiyat değişimleri üzerinden kazanç elde etmekte ve karlı özel sektörlerin kar dağıtımlarından pay almaktadırlar. Dolayısıyla borsalarda yabancı payının yüksek olması krizlerin ilk olarak borsalarda görülen büyük düşüşle başlamasına neden olmaktadır. Satılan menkul kıymetler dövize çevrilerek gerçekleşen çıkış dövizkurlarında düşüşle devam etmektedir. Düşen hisse senetleri fiyatları şirketlerin piyasa değerlerini düşürmektedir. Piyasa değerinin şirket açısından önemi yatırımcıların kar beklentisinin sağlanması ve sermaye artırımlarında bir ölçüt olarak değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Şekil 13: Türkiye, Meksika, Kore’nin Sabit Sermaye Stoğundaki Değişim (%)

	1984-94	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Türkiye	8,8	9,1	14,1	14,8	-3,9	-16,2	17,5	-30,0	14,7
Meksika	4,7	-29,0	16,3	21,1	10,5	7,7	11,4	-5,6	-0,7
Kore	12,3	13,1	8,4	-2,3	-22,9	8,3	12,2	-0,2	6,6

Kaynak: OECD Economic Outlook 2009 verilerinden hazırlanmıştır.

Kriz sermaye birikiminde yaşanan çelişkilerin açığa çıkarak, sermaye birikimini sekteye uğratması olarak tanımlanmaktadır. Sermaye birikimini sabit sermaye stokuna yapılan net eklentiler olarak daha önceki bölümde tanımlamıştık. Yukarıdak tabloda

görüldüğü gibi 1997 krizinde Kore’de sabit sermaye stoğunda yüzde 2.3 eksilme yaşanmıştır. Bu oran 1998 yılında yüzde 23 azalma ile devam etmiştir. 1994 kriziyle Meksika’da 1995 yılında sabit sermaye yatırımları yüzde 29 azalmıştır. Bu oran Türkiye’de 1998 krizinde yüzde 4 azalma ve 1999 yılında yüzde 16 eksilmeyle devam etmiştir. 2001 krizinde sabit sermaye stoğunda yüzde 30 düşüş olmuş fakat kriz sonrası artan özelleştirmeler, devir ve birleşmelerin etkisiyle sermaye stoğunda yüzde 14 artış gerçekleşmiştir.

2001 kriziyle 61 olan banka sayısı 45’e düşmüştür. Kriz sonrası birçok banka birleşmeye gitmiş ya da satılmıştır. 2001 sonrası banka birleşmeleri ve satışlarıyla bankacılık sektöründe yabancı payı hızla artmıştır. Kriz sonrası Demir Bank’ın HSBC tarafından satın alınmasıyla başlayan süreç, sermayenin değersizleşmesiyle devir ve birleşmelere yol açmıştır. Yabancı bankaların oranı 2008 itibariyle yüzde 60 civarındadır. Kriz sonrası banka satışlarına reel sektörde faaliyet gösteren kamu kuruluşlarının satışı da eklenmiştir. 2000 yılında ilk 10 sanayi kuruluşu arasında 6 kamu kuruluşu bulunurken, kriz sonrası bu rakam ikiye düşmüştür (Çakar, 2003:68-80).

2008 yılında başlayan kapitalizmin son krizi gelişmekte olan ülkeler arasında en çok Türkiye’yi etkilemiştir. İşsizlik oranları Tüik verilerine göre 2009 yılı için yüzde 12.8 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme oranı negatif olarak gerçekleşerek yüzde -2.8 olmuştur. Boratav Türkiye’nin krizden en fazla etkilenen ülkelerden olmasını, cari açık ve dış borçlanmanın yüksek olmasına bağlamakatdır (Boratav, 2010). Daha önce de bahsettiğimiz gibi neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, Türkiye’de makro ekonomik değişkenlerde dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Bu dengesizlikler küresel krizle birlikte sürdürülemez duruma gelmiştir. Dolayısıyla sermaye birikimi sektöre uğrayarak kriz meydana gelmiştir.

Türkiye’de tüketimin banka kredileriyle karşılanması krizle birlikte takipteki kredi sayısını arttırmıştır. Takipteki kredilerin oranı 2001 krizinin ardından 2002 yılında yüzde 17.6 olurken, bu oran 2006 yılında yüzde 3.6’ya gerilemişti. Fakat 2008 kriziyle takipteki kredilerin oranı 2009 yılında yüzde 5.2’ye yükselmiştir (BDDK Aralık 2009 Raporu).

2008 yılında başlayan krizin etkileri hala devam etmektedir. İstihdam yaratmayan büyüme olarak tanımladığımız neoliberal politikalarla başlayan dönemde, krizin etkisiyle yaşanan negatif büyüme sonucu işsizlik oranları artmıştır. Borçlanarak tüketen hane halkı borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Tüketim talebi azalmıştır. Azalan talep üretimi de daraltmıştır. Ayrıca ihracata dayalı büyüme rejiminin sonucu dış talebe bağımlı hale gelen özel sektörde ciddi bir kriz ortaya çıkmıştır. Küresel krizle birlikte daralan dış talep, ihracat yapan özel sermaye gruplarını zor duruma sokmuştur. Zarar eden sermaye küçülmeye veya iflas ederek kapanmaya gittiği için işsizlik oranları giderek artmıştır. Bu durum ücret gelirlerini düşürdüğü ve devamlılığını tehlikeye soktuğu için iç talebi de daraltmıştır. Sonuç olarak küresel krizden Türkiye’nin en fazla etkilenen ülkeler arasında olması dışa dönük sermaye birikim rejiminin bir sonucu olmaktadır. Aynı zamanda üretim ve tüketimin finansman kaynağı birikim rejimi kadar önemlidir. Üretimin dış kaynakla, tüketimin banka

kredileriyle borçlanma yoluyla finansmanı, sermaye birikiminin sağlıklı temelleri olmadığının göstergesidir. Dolayısıyla birikim rejimi ve birikimi sağlayan finansman biçimi krizin derinliğini etkilemektedir. Bu rejimi ve finansman biçimini yaratan neoliberal politikalaradır.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizler, neoliberal politikaların serbestleşen sermaye hareketleri, faiz oranlarının yükselmesi ve dalgalı döviz kuru politikası ile birlikte değerlendirilmesi ekonomide finansal piyasalarda yaşanan değişimin reel ekonomide meydana getirdiği yapısal sorunların açıklanmasında yararlı olacaktır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve faiz oranlarının yüksekliği kısa vadeli finansal sermaye girişleri arttırmış ve dalgalı döviz kuru rejimi altında yerli paranın değerlenmesine neden olarak ithalat artışıyla cari açığa neden olmuştur. Cari açığın ve artan kamu borçlarının finansmanı yabancı sermaye girişleriyle sağlanmıştır. Yapısal sorunlar ve sermayenin reel ekonomiden finansal ekonomiye yönelmesi, sermaye birikim sürecinde istikrarsız bir yapıya neden olarak, kriz beklentilerini güçlendirmiştir. Finansal piyasalarda yaşanan dengesizlikler sonucu ekonominin o güne kadar sürdürülen çelişki yapısının devam edemeyerek sermaye birikimi sekteye uğratmasıyla kriz ortaya çıkmaktadır.

4.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları

24 Ocak kararları, 1979 krizinin ardından IMF ile imzalanan orta vadeli bir istikrar programının politikalarını içermektedir. 1970’li yılların sonları Thatcher ve Reagan hükümetlerinin küreselleşme söylemini güçlendirerek bunalımdan çıkış yolu olarak “başka yol yok” olarak sloganlaştırdığı neoklasik temelli neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı dönemi ifade eder. Bu dönemin Türkiye’deki iz düşümü 24 Ocak 1980 kararları olarak kabul edilir.

24 Ocak kararlarıyla; ekonomide dengelerin ve kaynak tahsisinin fiyat mekanizması ile serbest piyasaya bırakılarak devletin doğrudan müdahalelerine engel olunması, döviz ihtiyacının karşılanması ve dış dengenin sağlanması için dışa yönelik sermaye birikimi stratejisine geçilerek ihracata yönelik üretimi özendirici politikaların uygulanması, ekonomide istikrarı sağlamak ve enflasyonu önlemek amacıyla denk bütçe sıkı para ve faiz politikalarının uygulanması amaçlanmıştır. Genel olarak bakıldığında dünya ekonomisiyle bütünleşme ve uluslararası piyasalarla entegrasyon hedeflenmiştir.

Alınan temel kararlar sonucu (Karakayalı, 2003:168);

- Dış satım ve dış alım üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmiştir.
- Fiyat denetimlerinin kaldırılarak, fiyat oluşumu piyasa mekanizmasına bırakılmıştır.
- Tasarrufların artırılması ve mali piyasalara kazandırılması için faiz oranları gerçekçi düzeylere yükseltilmiş, daha sonra da serbest bırakılmıştır.
- Türk parasının değeri düşürülerek devalüasyon yapılmış ve daha sonra döviz kurunun günlük olarak Merkez Bankası tarafından saptanmasına geçilmiştir. Çoklu kur uygulamasına son verilmiştir.

- Devlet sübvansiyonları kaldırılmış, ücretlerde ve tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının belirlenmesinde enflasyonun gerisinde kalan bir endeksleme yöntemi uygulanmıştır.
- Bankacılık kesimi evrensel bankacılık tipinde yapılandırılmaya çalışılmış, yatırım bankacılığı ve ihtisas bankacılığının gelişimi için sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı banka girişleriyle finansal kesimde rekabetin artması amaçlanmıştır. Ayrıca likiditeyi düzenlemek için açık piyasa işlemleri ve repo kullanılmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla amaçlanan enflasyonu düşürmek olarak açıklanmıştır. Enflasyonun yükselmesinin sebebi para ve kredi politikalarından kaynaklanan talep enflasyonu olarak tanımlanmış ve kısıtlayıcı para ve kredi politikaları uygulanmış, tasarrufun artırılması için faiz oranları yükselterek özkaynak finansmanı sağlanmıştır.

1980 yılında Türkiye’de sanayide tekelci bir yapı hakim olup enflasyon ve devalüasyonla birlikte daralan iç pazarın etkisiyle artan maliyetlerin özsermayeden karşılanması için tahvil çıkarılmıştır. Sermayenin yoğunlaşması ile birlikte maliyet enflasyonu yerini maliyet enflasyonuna bırakmıştır.

1980 programında fiyatların belirlenmesi piyasa mekanizmasına bırakılmış ve ücretlerin belirlenmesi denetim altına alınmıştır. İhracat teşviği sanayi ürünlerinde uygulanmıştır.

Sonuç olarak 1979 krizinin etkisiyle, dünyanın içinde bulunduğu enflasyon, işsizlik sarmalından çıkılması için IMF ile yapılan yapısal uyum anlaşmaları 1980 yılındaki programda önemli yer teşkil etmiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde bu kararlarla başlayan neoliberal yeniden yapılanma süreci kriz öncesi ve sonrası dönemlerde uygulanan IMF politikalarıyla devamlılık göstermiştir.

4.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları

1994 yılında yaşanan krize çözüm üretmek için istikrar tedbirleri gündeme gelmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinde alınan İstikrar Tedbirleri şunlardır:

1. Türk Lirası %40 oranında devalüe edilmiştir. Yani alınan kararla, Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değeri azaltılmıştır. Bundaki temel amaç, dış ticaret açıklarını kapatmaktır.
2. Merkez bankası kaynaklarına başvurmaya sınır getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle merkez bankasının para arzını arttırmasına engel olunması kararı alınmıştır. Bundaki temel amaç, para arzı artışına sınır getirip, enflasyon oranını azaltmaktır.

3. KİT ürünlerine zam yapılmış, KİT'lerin görev zararı vermesinin önüne geçilme kararı alınmış, bunlara devlet bütçesinden yapılacak ödemelerin sınırlandırılması karara bağlanmıştır. Bundaki temel amaç, harcamaları azaltıp bütçe açıklarını kapatmaktır.
4. Kamu harcamalarının azaltılması, vergilerin arttırılması böylece bütçe açıklarının kapatılması kararı alınmıştır.
5. Kamu maliyesinin disipline edilmesi ve Merkez Bankasının yeniden düzenlenmesine ilişkin karar alınmıştır. Buradaki amaç ekonomiyi disipline etmektir.
6. Dış açıkların kapatılması için dış ticarete yeni düzenlemelerin yapılması kararı alınmıştır.

5 Nisan tedbirlerine göre, öncelikle Türk Lirası yabancı paralar karşısında devalüe edilmiştir. Bu karara göre, döviz kurunda artış meydana getirildiğinde, yabancı mallar ülke içerisinde pahalı hale gelecek, bu durum ithalatı azaltacaktır. Diğer yandan Türk Malları yabancılar için ucuzlama gösterecek bu durum ise ihracatın artmasına neden olacaktır. Böylece devalüasyon sonucunda, dış açıkları kapanacak bu durum ülkenin cari açık sorununa çözüm üretecektir. Alınan devalüasyon kararının temel amacı budur. Diğer yandan 5 Nisan tedbirleri ile döviz kuruna ilişkin bir karar da alınmıştır. Bu karara göre döviz kurlarının 10 bankanın uyguladığı kurların ortalaması olacak biçimde belirlenmesini sağlayacak serbest kur sistemi uygulanmaya başlamıştır. Diğer yandan ihracatın arttırılması için Eximbank kanalıyla verilecek ihracat kredilerinin arttırılması böylece dış açıklar sorununun çözüme kavuşturulması kararı alınmıştır.

Bankacılık kesiminde yaşanan istikrarsızlıkların çözülmesini ve bankacılık sisteminin yapısının güçlendirilmesini sağlamak için öncelikle belirli bir süre için zorunlu karşılık oranlarının sıfırlanması böylece bankaların likidite sıkışıklığına çözüm üretilmesi uygulamasına başlanmıştır. Ancak bankaların döviz tevdiat hesaplarına yönelik disponibiliteler oranları %22 seviyesinde tutulmuş, bu durumun bankalara döviz birimi cinsinden işlem yapabilme konusunda asgari seviyede de olsa bir güvence oluşturacağı düşünülmüştür. Banka iflaslarına çözüm üretmek için ticari bankalarda mevduatları bulunan mudilere %100 devlet garantisi sağlanmış, böylece halkın bankalardaki mevduatlarını geri çekmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Mevduatlara devlet güvencesi sağlanmasının bankacılık sistemine olan güveni arttıracak ve halktaki nakde yönelişi durduracağı düşünülmüştür. Bu düzenlemelerle birlikte ticari bankaların yapacakları repo işlemlerine ilişkin yeni mevzuat düzenlemesine gidilmiş, artık işlemlerin tamamen ticari banka insiyatifine bırakılmasından kısmi bir sapma meydana gelmiştir.

Aynı tedbirlerle enflasyona sebep olan ve ihracat artışını engelleyen iç tüketim talebi azaltılmaya çalışılmıştır. Bunun için tüketim üzerinden alınan vergiler arttırılmış, halkın tüketimden vazgeçerek tasarruflara yönelişini sağlamak için bankalarda tutulan mevduatlara %100 devlet garantisi sağlanmıştır.

5 Nisan tedbirleriyle bütçe açıklarını kapatmak, kamu maliyesini disipline etmek ve borçlanmayı disipline kavuşturmak için daraltıcı maliye politikası izlenmesi kararı alınmıştır.

5 Nisan tedbirleriyle birlikte, Türkiye ekonomisi döviz kurunu çapa olarak seçmiştir. Bunun anlamı, 1994 sonrasında enflasyon oranlarını yönlendirmede döviz kurunun etkin biçimde kullanılacak olmasıdır. Merkez Bankası, enflasyon sorununu çözme politikası çerçevesinde, Türkiye'ye gelen ve giden döviz miktarına göre döviz kurunu yönlendirecek, böylece Türkiye'de %90'lar seviyesine ulaşan enflasyon oranı aşağılara çekilecektir. Ancak Türkiye'de enflasyon oranı 1996 yılında %79,8; 1997 yılında ise %99,1; 1998 yılında %67,9 ; 1999 yılında %68,8 olarak gerçekleşmiş, 5 Nisan 1994 kararlarından sonra ortaya çıkan çok yüksek oranlı enflasyon karşısında Merkez Bankası kurları kontrol etmede çok zorlanmıştır. 5 Nisan Kararlarından sonra izlenen döviz kuru çıpası şeklindeki uygulama nedeniyle Türkiye 1994 sonrasında Kura Dayalı İstikrar Programı izlemiştir. Ancak yüksek enflasyon sorunu nedeniyle, Türk Lirasının aşırı değerli olması problemine çözüm üretilenmemiş, aşırı değerli TL 1994 sonrası dönemden başlayıp, 2001 Krizine kadar geçen süreçte Türkiye'de cari açığın sürekli artmasında ana neden olmuştur. 5 Nisan tedbirleir kısa dönemde başarı sağlamış ancak uzun dönemde başarılı olamamıştır. (ÖZDURAK, 2013:187-189)

4.2.3. 1998 Yılı Yakın İzleme Anlaşması

Türkiye'de yaşanan kriz dinamiklerinin açıklanmasında finansal serbestleşmeye dayanan IMF programlarının büyük etkisi vardır. Krizlerin açıklanmasında kamu borç stokundaki artış ve finansal sistemdeki istikrarsızlık vurgulanmıştır. Kamu kesimi açıklarının ve harcamalarının değerlendirilmesinde faiz dışı denge önemli bir gösterge olmuş ve bir maliye politikası aracı olarak ön plana çıkmıştır.

Mali sektörün belkemiği olan banka bilançolarında, yüksek faiz getirisi dolayısıyla, devlet iç borçlanma senetlerinin oranı aktif toplamlarına göre artmıştır. Bu sebeple bankalar ana faaliyet alanı olan tüketim ve üretim kesimine finansman sağlamak yerine, devletin bütçe açıklarına finansman sağlamışlardır.

1998 yılındaki Yakın İzleme Anlaşması mali, parasal ve enflasyona yönelik iyileştirmeleri içeren bir program niteliğindedir. Programda kamu harcamaları azaltılmış faiz dışı denge hedefi belirlenmiş, bankacılık, sosyal güvenlik alanında düzenlemelere gidileceği kararlaştırılmış ve Erdemir, Türk Hava Yolları ve Türk Telekom'un yüzde 49 hissesini içeren özelleştirme taahhüdünde bulunulmuştur.

Temmuz 1998 tarihinde uygulanmaya başlanan bu anlaşma bir buçuk yıllık bir dönemi kapsamaktaydı ve süre sonunda IMF ve Dünya Bankası kaynakları ile desteklenecek orta vadeli bir programa çevrilecekti.

Süreç içinde erken genel seçimler gündeme geldi fakat süreç içinde ekonomi politikalarının devamlılığı konusunda herhangi bir kesinti ortaya çıkmadı. Dolayısıyla 1998 yılında yakın izleme anlaşmasıyla başlayan dönem, IMF ile kesintisiz on yıllık bir denetim dönemini getirdi (BSB,2007).

4.2.4. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

1990 yılından sonra hızlanan piyasaya uyum süreci makro ekonomik değişkenlerde yaşanan pek çok istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Enflasyon oranlarının, kamu bütçe açıkları sonucu iç borçlanmanın faiz oranları üzerindeki baskısı ve bunun sürdürülemez boyutlara ulaşması ve ekonomik büyümedeki yaşanan istikrarsızlık 1994 krizinin ardından devam etmiştir.

2000 yılında 1998 Yakın İzleme Anlaşması'nın devamı niteliğindeki Enflasyonla Mücadele ve Ekonomik İstikrar Programı yürürlüğe konmuştur. Programda Türk Lirasının dolar ve eurodan oluşan bir sepete bağlanarak 2000 yılında belirlenen hedefler tutmuş olmasına rağmen Kasım ve 2001 Şubat ayında yaşanan krizler önemslenmemiştir.

2001 krizinden sonra döviz kuru sisteminin değiştirilmesine ve enflasyonun önlenerek, ekonomide istikrarın sağlanmasına yönelik belli alanlarda yeniden yapılandırmalar hedeflenmiştir. Verimliliğin artırılması, rekabet gücüne dayalı dışa açık bir büyümenin sürekliliğinin sağlanması ve yatırım ve istihdamının artırılması programın temel hedefleridir. Finansal sektördeki yeniden yapılandırmalarda reel kesim ve finansal kesim arasındaki ilişkinin daha sağlıklı bir zemine oturtulması amaçlanmıştır.

Kamu kesiminde bütçe dengesinin sağlanması ve kaynak tahsisinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin artırılması öngörülmüştür.

Mali kuruluşların yeniden yapılandırılması için kamu bankaları, özel bankalar ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankalara ayrı düzenlemeler getirilmiştir. Kamu bankalarının görev zararlarının azaltılması, sermayelerinin artırılması, kredilerin kaynak maliyeti dikkate alınarak yeniden dağıtımında verimliliğin sağlanması, yönetimin profesyonel yöneticilerden oluşan yönetim kuruluna bırakılarak, bu kurulun yeniden yapılandırma ile bankaları özelleştirmeye hazırlaması amaçlanmıştır. TMSF kapsamındaki bankaların aktiflerinin etkin bir şekilde yönetilmesi ve kamuya getirdiği yükün ortadan kaldırılması, şube ve çalışan sayılarının azaltılması üzerinde durulmuştur. Karlılığın sağlanması ve aktif yapılarındaki bozulmanın düzelmesi için bankaların istihdam maliyetlerinde düşüşe gidilmiştir. Buna göre özel bankaların da karlılıklarının korunması için çalışan sayılarının azaltılmasıyla, bankacılık alanında istihdam edilen emek sayısını azaltmıştır.

Özel bankalara ilişkin düzenlemeler kamu bankalarıyla benzerlik göstererek, hedeflenen yeniden yapılandırmaya yönelik sermaye yeterlilik oranları dikkate alınarak sermaye artırımını sağlamıştır.

4.3.Türkiye’de Neoliberal İktisat Politikaları ve IMF Programları

1980 yılından bugüne Türkiye’de IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum politikaları uygulanmaktadır. Dolayısıyla 1980 programı ile IMF ve Dünya Bankası, Türkiye’nin ekonomi politikaları üzerinde belirleyici aktör olmuştur (Soyak ve Eroğlu,2008). IMF programlarının en belirgin özelliği ise herhangi bir sanayileşme ve kalkınma politikası içermemesi ve temel amacının piyasaya uyum ile sınırlandırılmış olmasıdır.

1980 yılı 24 Ocak Kararları ile başlayan dönüşüm sürecinin baş aktörü olan IMF politikaları, ekonominin kısa süreli istikrarını sağlamanın ötesinde, uzun dönemli birikim rejimini değiştirme ve yapısal uyumu başlatma görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda IMF destekli 24 Ocak Kararları ile başlatılan yapısal uyum süreci, bir yandan ekonominin geneline yönelik makro düzenlemeleri yapma koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri, diğer taraftan her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileri ile devamlılık göstermiştir.

4.3.Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye Analizi

Türkiye’de Neoliberal dönüşüm IMF politikaları bakımından ele alındığında pek çok alanda etki bırakmıştır. Söz konusu etkiler bütçe dengesi ve mali disiplin, hükümet harcamaları ve vergi politikaları, faiz oranları, döviz kuru ve enflasyon hedeflemesi, dış ticaret, özelleştirmeler, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve emek piyasası gibi makroekonomik olgular üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.3.1. Bütçe Dengesi ve Mali Disiplin

Türkiye Ekonomisi, küreselleşmenin gereksinimleri doğrultusunda neoliberal politikaların IMF programlarını görünür kılabilmek için istikrar programları uygulamıştır.

Özellikle 2001 yılındaki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın temel çıkış noktası, sürdürülemez boyutlara vardığı ileri sürülen kamu borçlarına yol açan yapının ortadan kaldırılmasıydı. Dolayısıyla ana vurgu, mali disiplinin sağlanması ve bu amaçla denk bütçe üzerinde olmuştur.

Mali disiplin, IMF programlarının faiz dışı fazla hedefi olarak tanımladığı, bütçe harcama kalemlerinden faiz ödemelerinin çıkarılması sonucu kalan miktar üzerinden tanımlanmış ve maliye politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır.

Bununla birlikte, faiz ödemelerini içermeyen bir mali disiplin göstergesinin, bütçe dengesinin ekonomi üzerindeki etkisini değerlendirmede yararlı olamayacağı açıktır.

Mali disiplinin sağlanması için kamu bütçesinde olabildiğince yüksek faiz dışı fazla elde edebilmesi gerekliliği, aslında temel önceliğin faiz ödemelerine verildiği, kamu yatırımlarının ve sosyal harcamaların olabildiğince kısıldığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, ekonominin neoliberal bir temele oturtulması anlamına gelen bu yaklaşım aynı

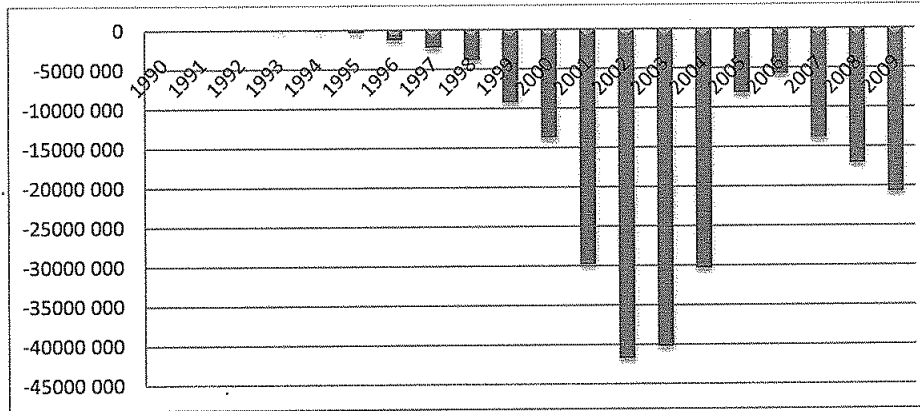
zamanda kamu hizmet alanını tümüyle ticarileştirmeye ve piyasaya açmaya hizmet etmektedir.

Bütçe açığına yol açan unsurlar ele alındığında, 1980'lerin ortalarındaki siyasi tercih doğrultusunda, maliyeti yüksek altyapı harcamalarının artması nedeniyle kamu harcamalarının yükselmesi dikkati çekmektedir. Bu eğilim kamu ekonomisinin daraltılması hedefi ile çelişir gözüküyorsa da, özel kesime karlı iş alanları açacak faaliyetler olması açısından, serbest piyasa mantığı ile uyumludur. Bu harcama eğilimine ek olarak yine aynı dönemde arz yönlü düzenlemelere verilen ağırlık ve vergi sisteminde yapılan değişiklikler, bütçe finansmanında vergi gelirlerinin ağırlığını azaltmıştır. Dolayısıyla yapısal uyum programının da iç borçlanmaya ivme kazandıracak düzenlemeleri içermesiyle, finansman biçimi olarak iç borçlanma önem kazanmış ve süreç faiz oranları üzerinden belirleyici olmaya başlamıştır.

Faiz borçlanmanın maliyeti olduğuna göre, kamu bütçe açıklarının gidermek için iç borçlanma yoluna gittikçe, faiz ödemeleri de artacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bütçe açıklarında faiz ödemelerindeki artışın etkisinin büyük olduğu görülmektedir.

Türkiye'de 1996 yılından sonra bütçe açıklarındaki artış hızlanmıştır. 2009 yılının bütçesi ilk 6 ayda 20.069 milyon lira açık vermiştir.

Şekil 1: 1990 Sonrası Bütçe Açığının Gelişimi

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Verilerinden Hazırlanmıştır.

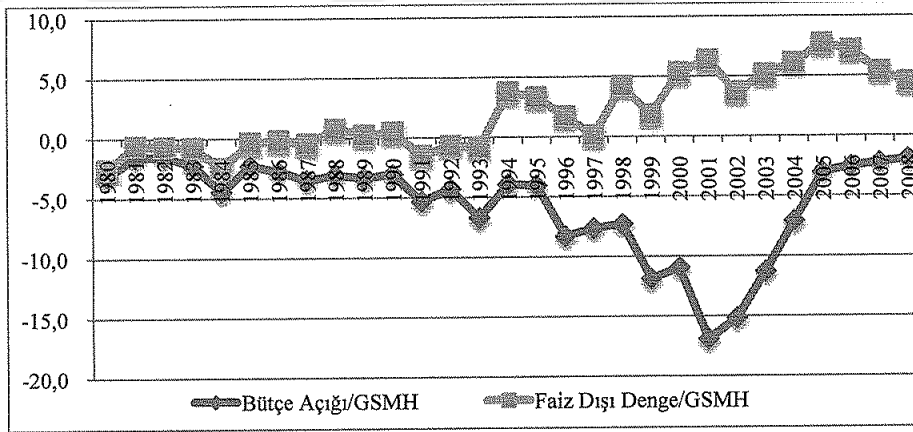
Özellikle neoliberal dönüşümün yoğun biçimde yaşandığı, IMF ile imzalanan 1997 Yakın İzleme Anlaşması ve 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulama süreci, bütçe açıklarının yüksek olduğu bir dönemdir. Programlarda makro istikrar için mali dengenin sağlanması hedefi öncelikli amaç olmuştur. Ayrıca 1997 ve 2001 krizlerinin bütçe üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Krizden çıkış amacıyla devletin ekonomiye müdahalesi, batık bankaların kurtarılması, transfer harcamalarındaki artış bütçe açığını arttırmıştır. Aynı zamanda devletin 2001 krizinden çıkış amacıyla artan iç ve dış borçlarının getirdiği faiz giderlerinin de bütçe açıklarının artmasında etkili olduğu söylenebilir.

Neoliberal politikaların mali disiplindeki amacı “denk bütçe”dir. Fakat özellikle 1990 sonrası bütçe açıklarının gelişimi bu hedefin gerçekleşemediğinin göstergesidir. Bütçe açıklarının nedeni harcamaların gelirden fazla olması şeklinde ifade edilirken, yapılan harcamalarda faiz harcamalarının oransal olarak fazla olması bütçe açıkları üzerinde direkt etkilidir.

Türkiye’de neoliberalizme uyum sağlama sürecinden sonra yaşanan krizlerden çıkış için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmiştir. Bu da bütçe açıklarını arttırmıştır.

IMF Programlarının faiz dışı fazla hedefi olarak tanımladığı bütçe harcamalarından faiz ödemelerinin çıkarılması sonucu kalan miktar mali disiplin göstergesi olarak tanımlanmıştır.

Şekil 2: Konsolide bütçe dengesi ve faiz dışı dengenin gsmh oranı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Verilerinden Hazırlanmıştır.

Kamunun borç yükündeki artışın kaynağı, harcamalardaki artışın vergilerle karşılanamamasıdır. Harcamaların borçla karşılanması kamunun faiz giderlerini arttırmıştır. Faiz ödemelerini gerçekleştirmek aynı zamanda kamunun parasal sermayeye yaptığı ödemeyi göstermektedir. Dolayısıyla paradan para kazanan sermayenin kazancı artmakta ve bu durum para arzını artırarak enflasyonist bir etki yaratmaktadır. Kamunun yaptığı faiz ödemeleri üretimden bağımsız bir giderdir. Bu bakımdan faiz dışı dengenin sağlanması kamunun mali disiplin göstergesi olarak ekonomi üzerinde etkisinin küçüldüğü anlamından uzaktır.

IMF’in faiz dışı fazla hedefine yönelik mali disiplin tanımı, faiz ödemeye öncelik veren bir anlayışı yansıtmakla beraber, aynı zamanda kamu kesiminin para sermayeye yapmak zorunda olduğu ödemeleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu paradan para kazanan sermayenin kazancının garanti altına alınmasını ve reel sermaye ile para sermaye arasındaki sınıf içi çatışmayı besleyen bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

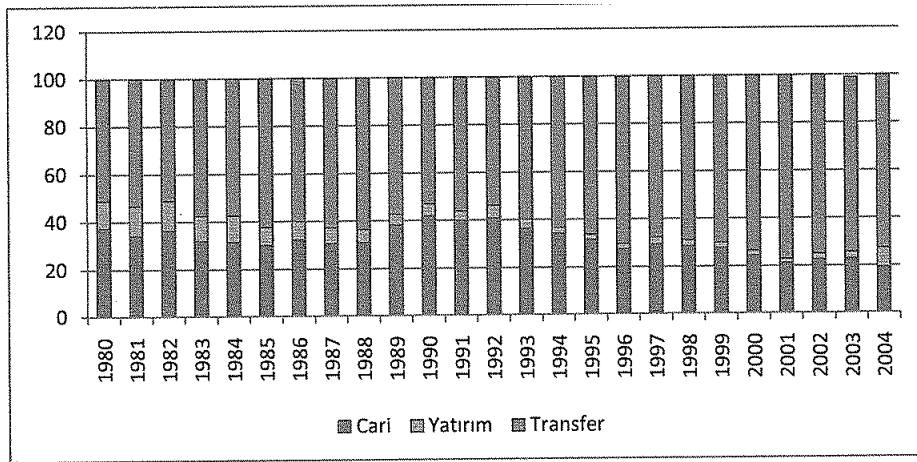
4.3.2. Hükümet Harcamalarının Yeniden Yapılandırılması

Neoliberal politikalar bakımından hükümet harcamalarının yeniden yapılandırılması sosyal devlet anlayışının terk edilmesine dayanmaktadır. Devletin eğitim ve sağlık harcamalarını azaltması beklenilmektedir. Bu bakımdan sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması sosyal güvenlik reformları ile sağlanmaya çalışılmıştır. IMF'e verilen bu taahhüdün tek başına mali disiplini sağlamaktan ziyade emek ve sermaye arasındaki dengenin bozulmasına sebep olmuştur.

Türkiye'de 2002 yılında Acil Eylem Planı çerçevesinde hazırlanan Sosyal Güvenlik Reformu temel olarak emeklilik yaşının yükseltilmesini ve devletin sosyal güvenlik harcamalarını azaltmayı hedeflemektedir. Reformun sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ise emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal güvenlik reformları ile emekli ve çalışanların ücretlerinin yeniden düzenlenmesi, sosyal güvenlik hizmetlerinde piyasa ekonomisine geçiş ile rekabetin sağlanması, esnek çalışma koşullarının geliştirilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ve sosyal güvenlik açıklarının azaltılarak bütçe açıklarının gideilmesi hedeflenmektedir. Çünkü sosyal güvenlik açıkları, bütçe açıkları dolayısıyla mali disiplin üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Genel bütçe harcamalarında transfer, yatırım ve cari harcamaların payındaki dağılım devletin ekonomi üzerindeki etkisi bakımından açıklayıcı olmaktadır. Transfer harcamaları GSYİH üzerinde doğrudan bir etkisi olmayan, devletin borç faiz ödemelerini, sosyal güvenlik giderlerini, emekli maaşlarını, mali yardımları ve sübvansiyonları kapsamaktadır. Cari harcamalar kamu hizmetlerine karşılık personele ödenen harcamalar ile dayanıksız mallara yapılan kısa vadeli harcamaları içermektedir.

Şekil 3: Genel Bütçe Harcamalarının Dağılımı

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler 1923-2007

Kamunun yaptığı transfer harcamaları devletin yeniden yaptığı dağıtım mekanizmasını ifade etmektedir. Bu tür harcamalar devletin ekonomide mal ve hizmet almadan, satın alma gücünün emek ve sermaye arasında dağılımını göstermektedir. Transfer harcamalarının bütçe içindeki payının artması, kamu borçlanma gereğinin artması sonucu sermayeye ödenen faizlerin artışından ve emeklilik ödemelerinden kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak dolaylı vergilerin bütçe gelirlerindeki büyüklüğü dikkate alındığında devletin yeniden dağıtım mekanizmasında emekten sermayeye doğru bir gelir transferi gerçekleştirdiği görülmektedir.

Cari harcamalar kamunun giderleriyle ilgilidir. Cari giderler, daha ziyade milli eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sonucu, beşeri yatırımlar diyebileceğimiz cari harcamalardan meydana gelen giderlerdir. 1980 sonrası cari harcamaların payındaki düşüş devletin sosyal devlet anlayışından uzaklaştığının göstergesidir.

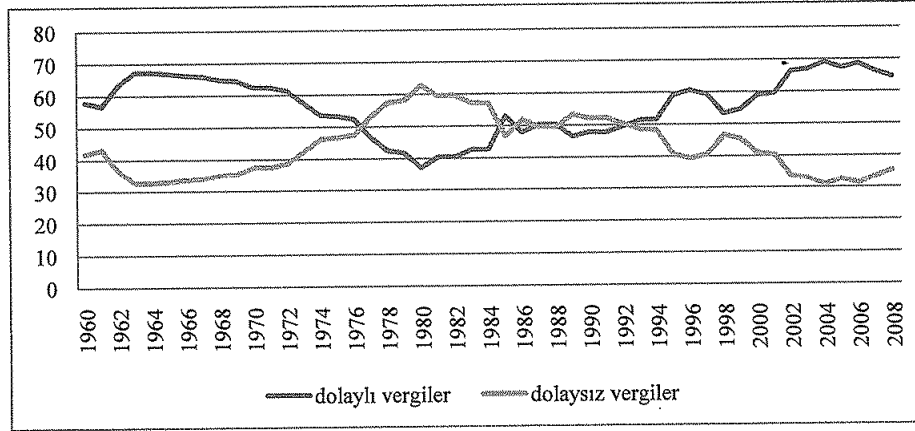
Türkiye’de genel bütçe harcamalarının dağılımında en büyük payı transfer harcamaları almaktadır. Yatırım harcamalarının oranı 1980 sonrası dönemde giderek azalmıştır. Kamu harcamalarının oransal dağılımı, neoliberal dönüşümle birlikte devletin ekonomide üretken faaliyetlerden uzaklaşarak yeniden dağıtım yoğunlaştığının göstergesi olmaktadır. Yeniden dağıtım faiz giderlerindeki artışla birlikte sermaye lehine gerçekleşerek, emekten sermayeye doğru bir transfere neden olmuştur.

4.3.3. Vergi Politikaları

Türkiye’de vergi reformunun gelişimi 1980 öncesi içe dönük sermaye birikimi rejimi ile 1980 sonrası neoliberal uyuma göre farklılık arz etmektedir. 1950 ve 1980 arası dönemde yapılan regülasyonlarla dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payının arttırılması öngörülmüştür. Dolaysız vergilerde gelirler ve kurumsal vergilerin payı önemli yer tutmuştur. 1980 sonrası 24 Ocak Kararları ile piyasa ekonomisine geçiş süreci vergi gelirlerinde dolaysız vergilerden dolaylı vergilere geçişi getirmiştir. Katma değer vergisinin kabul edilmesi ile dolaysız vergilerin toplanmasındaki sorun giderilmeye çalışılarak vergi kaçakçılığı önellenmek istenmiştir. Fakat zaman içinde dolaylı vergilerin payı giderek artmış ve gelir dağılımında bozulmanın en önemli göstergelerinden biri olmuştur.

1960 yılından 2008 yılına kadar dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 4: Dolaylı ve Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı

Kaynak: Gelirler İdaresi Başkanlığı Verilerinden Hazırlanmıştır.

1960'dan 1970'lerin ortalarına kadar dolaysız vergilerin bütçedeki payı dolaylı vergilere göre daha düşük olmaktadır. 1980 sonrası neoliberal dönemde dolaylı vergilerin oranı dolaysız vergilere göre bir dönem düşüş göstermesine rağmen, 1980'lerin sonlarına doğru (küreselleşmenin doruklara çıktığı dönemde) dolaylı vergilerin bütçedeki payında ciddi bir artış görülmüştür. Dolaylı vergilerin payında artış gelir dağılımındaki bozulmanın en önemli göstergelerinden olmuştur.

Vergi reformu esas itibarıyla kamunun gelirlerini arttırmak amacını taşımaktadır. Mali disiplinin sağlanmasını, kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması ile harcamaların azaltılmasını ve gelirlerin arttırılmasını hedeflemektedir. Vergi reformunun gerçekleştirilmesi devletin uygun yasal düzenlemeleri yapmasıyla mümkün olmaktadır. Özellikle 1990 yılından sonra Türkiye'de vergi reformları IMF programları gereği önem taşımış ve yasal düzenlemeler hızlanmıştır. Bu bağlamda 1998 yılında Vergi Reformu uygulaması resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan yasal düzenlemeler ile vergi tabanının genişletilmesi amaçlanmış ve servet artışlarının kaynağı tespit edilerek yeni gelir kaynaklarına göre vergilerin çeşitlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu tarihten sonra 2003 yılında Doğrudan Vergi Reformu adı altında yapılan vergi düzenlemeleri ise toplam vergiler içinde dolaysız vergilerin payının azalmasını sağlamıştır. Gelirler ve kurumlar vergisinde yüzde 10 ile 15 arasında bir indirimle gidilmiştir. Buna göre, reformlar, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının azaltılarak, sayılarının düşürülmesi, kaçakçılığın önlenmesi için denetimlerin artması, piyasanın işleyişine bozan sermaye üzerinden alınan vergilerin azaltılmasını amaçlamıştır.

Vergi reformunun yapılma gerekçelerinden biri de vergi adaletinin sağlanmasıdır. Fakat dolaylı vergilerin bütçe gelirleri içindeki payının giderek artması ve amaçlandığı gibi vergi tabanının genişletilerek vergi oranlarının düşürülmesinin sağlanamaması, vergi yükünün toplumun bir kesimi açısından artmasına neden olmuştur. Doğrudan vergilerden

olan kurumlar ve gelirler vergisinin toplam vergi içindeki payının giderek azalması bu yükü arttırmaktadır. Ayrıca vergiler bütçenin gelir kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda ekonominin talep ve arz yönünü de etkilemektedir. Örneğin devlet, talebi arttırmak için net kullanabilir gelirin arttırmasını sağlamak adına vergi oranlarını düşürebilirken, yatırımları teşvik etmek için yatırımlar üzerinden alınan vergileri de azaltabilmektedir. Yine aynı şekilde enflasyonun düşürülmesi için talep kısıtlayıcı önlemler arasında vergi oranlarının yükseltilmesi bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin cari açığın devamlılığını sağlamak adına kısa vadeli yabancı kaynak girişine bağımlı hale gelmesi sonucu finansal sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler kaldırılmıştır. Türkiye’de vergi reformları sermayenin kazanımı çerçevesinde şekillenmiştir.

4.3.4. Faiz Oranlarının Serbestleştirilmesi

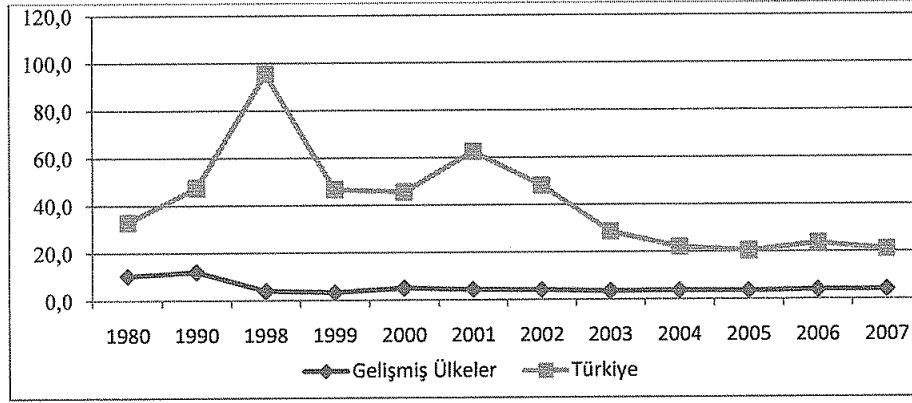
Türkiye’de faiz oranlarının serbestleştirilmesi finansal serbestleşme sonucu gerçekleşmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla 24 Ocak Kararları ile neoliberal dönüşüm ve piyasa ekonomisine geçilmiştir.

Serbestleşme sürecinin ilk aşamasında döviz kurları ve faiz oranlarının serbest bırakılarak piyasada belirlenmesi sağlanmıştır. Bu şekilde tasarrufların artması ve yatırımlar için gerekli olan kaynağın sağlanması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, faiz oranlarının hızla yükselmesi ve bütçe açıklarındaki artışın enflasyona neden olması ile 1983 yılında faiz oranlarının piyasada belirlenmesinden vazgeçilerek merkez bankasının denetiminde, taban faiz oranı belirlenerek kontrolünün sağlanmasına geçilmiştir. Dolayısıyla faiz oranları ekonomide dengeyi sağlayacak politika aracı olarak kullanılmıştır.

1989 yılında finansal serbestleşme ile yurt içi ve yurt dışı tasarrufların mali sisteme akması ve böylece kredi hacminin genişlemesi, sermayenin maliyetinin düşmesi amaçlanmıştır. Sermaye maliyetinin azalmasının yatırımlara yansiyarak büyümeyi yükselteceği öngörülmüştür. Ancak beklenilenin aksine, yüksek faizler yurtiçi tasarrufları arttıramadığı gibi, yurtiçi tasarruflar yerine yurt dışı tasarrufların ikamesine yol açmıştır ve bu da dış kaynak bağımlılığına neden olmuştur. Yatırımlar açısından bakıldığında ise, üretken ve istihdam artışını sağlayacak yatırım alanları yerine, faiz getirisi elde etmeye yönelik mali araçlara yatırımlarda bir artış gözlenmiştir.

Dolayısıyla bu süreç Türkiye açısından kronik hale gelen bir cari açık sorunu ve dış kaynak bağımlılığı yaratmıştır.

Şekil 5: Türkiye ve gelişmiş ülkeler faiz oranları karşılaştırılması

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı- Uluslararası Ekonomik Göstergeler

Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye’de faiz oranları gelişmiş ülkelerin faiz oranlarının üzerindedir. Bu durum finansal serbestleşmeyle birlikte, kısa vadeli yabancı sermaye girişinin artmasına neden olmuştur. Yurt dışında düşük faizle borçlanarak, ülke içinde yüksek faiz oranlarından yararlanılarak kazanç sağlanmaktadır.

4.3.5. Serbest Döviz Kuru

Neoliberal dönüşümün unsurlarından biri olan döviz kurlarının serbestleştirilmesi, yerli paranın yabancı para cinsinden değerinin piyasada belirlenmesini amaçlamaktadır. Dalgalı kur olarak da adlandırılan bu sistem, ülke ekonomilerinin küresel piyasalardaki dengesizliklere daha kolay uyum sağlayacağı görüşüne dayanmaktadır.

1980 yılına kadar Türkiye sabit kur rejimi uygulamış, ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi için zaman zaman devalüasyonu bir politika aracı olarak uygulamıştır. Neoliberal yeniden yapılanmaya geçişi sağlayan 24 Ocak Kararları ve onu izleyen süreçte döviz bulundurma suç olmaktan çıkarılmış, bankalarda döviz tevdiat hesapları açtırma olanakları tanınmış, bankaların döviz mevduatlarını bankacılık işlemleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmıştır. Dolayısıyla ekonomik işlemlerde döviz kullanımı olanaklı hale gelmiştir.

1989 yılından sonra sermaye hareketleri serbest bırakılmış ve döviz piyasası kurulmuştur. Böylelikle döviz kurları ve faiz oranlarının piyasa unsurlarına göre belirlenmesi sağlanmıştır. Ancak 1993 yılına gelindiğinde, ekonomideki yerli para yerine yabancı para kullanımının artmasıyla (para ikamesi) yabancı paraya olan talep de artmış ve kurlardaki dalgalanmalar devalüasyonla sonuçlanmıştır. Merkez bankasının kurlara müdahale etmesi büyük döviz rezervi kaybetmesine neden olmuştur.

1999 yılında IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması gereği döviz kuru bir sepete bağlanarak günlük olarak belirlenmiştir. Sabit kurların güvencesiyle bankaların döviz cinsi borçlarının artması ve kurlar üzerinde spekülasyonlar 2001 krizini beraberinde getirmiştir. 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile ayarlanabilir sabit kur rejiminden dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Bugün gelinen noktada dalgalı kur rejiminin yüksek faiz-düşük kur sarmalına dönüşmesi, ekonomide yüksek cari açıkla birlikte yapısal birçok soruna neden olmuştur.

4.3.6. Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Dış Ticaret Dengesi

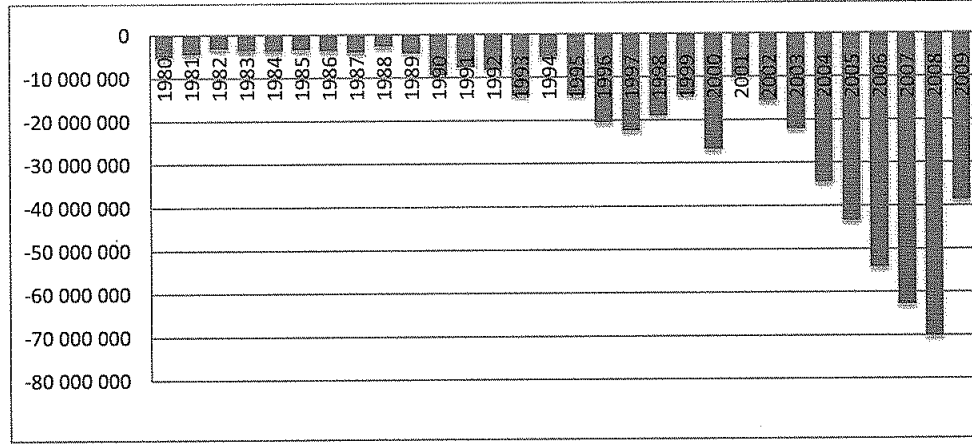
Türkiye’de 1980 öncesi dönemde ithal edilen malların yurt içinde üretilmesini teşvik eden bir rejim uygulanmış, 1980 sonrasında ise ihracata dayalı büyüme rejimine geçilerek dışa yönelik sermaye birikim rejimi benimsenmiştir. Dolayısıyla 24 Ocak Kararlarıyla yapısal uyum politikaları sonucu mal ve hizmet ticaretinin serbestleşmesi amaçlanmıştır.

Dış ticaretin serbestleşmesi ithalat ve ihracat üzerindeki kısıtlayıcı politikaların kaldırılmasını içermekte ve dış ticaretin yapısında değişmelere neden olmaktadır. Neoriberalere göre dış ticaretin serbestleşmesi sonucu ithal ürünlerin ulusal pazara girerek rekabet baskısı sağlaması, yerli üretimin gelişmesine katkı sağlamakta, ihracatın özendirilerek yerli malların uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini teşvik etmektedir. Diğer önemli etkisi ise geleneksel sanayi stratejilerinden uzaklaşılması olarak belirlenmiştir.

Neoliberal dönüşümle birlikte dış ticaretin yapısal değişimi ülke içinde krize zemin hazırlayan bir yapıya dönüşmüştür. Bu açıdan dış ticaretin serbestleşmesi kriz oluşumunda etkili olmaktadır. Üretim yapısının ithal girdilere dayanması yerli üretimi azaltmış, ithalatı arttırmıştır. Sanayileşme stratejisi ise maliyet avantajı sağlayan düşük teknoloji emek yoğun sanayilere yoğunlaşma şeklinde olmuştur.

Türkiye’de dış ticaretin serbestleşmesi süreci tek başına değerlendirilmemektedir. Döviz kurlarında serbestleşmeyle faiz oranlarının serbestleşmesi dış ticaret dengesi üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. İhracatın arttırılabilmesi için ulusal paranın döviz cinsinden değerinin düşük tutulması sık başvurulan bir yöntem olmuştur. Fakat neoliberal dönüşüm ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile yukarıda incelediğimiz üzere faiz oranlarının diğer ülkelere göre yüksek olması portföy yatırımlarını arttırmıştır. Sıcak para olarak adlandırılan ve uluslararası akışkanlığı yüksek finansal sermaye girişlerindeki artış döviz kurlarını aşağı çekerek ithalatı ucuz hale getirmiştir. Sonuçta dış ticaret dengesinde kronik hale gelen açıklar, ödemeler dengesinde önemli bir sorun oluşturmıştır. İthalattaki artış ve yatırım mallarında ithalata olan bağımlılık, yabancı para ihtiyacını arttırmaktadır. Yabancı sermaye girişini sağlamak amacıyla makroekonomik göstergelerde istikrar önem kazanmaktadır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, artan kısa vadeli yabancı yatırım girişiyle faiz oranlarında ve döviz kurlarında istikrarsızlığın artmasına neden olmaktadır.

Şekil 6: Türkiye’de dış ticaret dengesi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı- Temel Ekonomik Göstergeler

1980 sonrasında neoliberal küreselleşme dönemiyle dış ticaret dengesi sürekli artan oranda açık vermektedir. Dış ticaret dengesindeki açık, artan tüketimin ithalatla karşılanmasının sonucu olmaktadır. Döviz kurlarının ve faiz oranlarının piyasa güçleri tarafından belirlenmesinin, sermaye hareketlerinde, mal ve hizmet ticaretinde önemli etkileri olmuştur. Faiz oranlarının diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre yüksek olması kısa vadeli finansal sermaye girişlerini arttırmış ayrıca döviz kurlarını düşürerek ithalatı ucuzlatmış ve dış açıkları arttırmıştır. Ayrıca gelişmekte olan (geç kapitalistleşen) ülkelerin erken kapitalistleşmiş ülkelere göre yerli sanayilerinde rekabet avantajı sağlayacak gelişimi gösterememesi, emeğe dayalı maliyet avantajı sağlayacak olan sektörlerle yönelmesine yol açmıştır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde ihracat artışlarının emek yoğun üretimi içeren sektörlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Buna ek olarak ara malı ve hammadde ihtiyacının ucuz ithalatla karşılanması ve ucuz emek maliyetiyle üretim sürecine girmesi daha çok montaj sanayine dayalı ihracat yapısını geliştirmiştir.

Dış ticaret açığının yanında ekonomik eğilimlerdeki değişimin göstergesi olarak cari açık verileri kullanılmaktadır. Cari açık basitçe, ülkenin döviz gelir ve giderlerini göstererek, açık vermesi durumunda ithalatın fazla olduğu anlamına gelmektedir. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı ve sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide kısa vadeli yabancı sermaye girişleri, özelleştirmeler ve doğrudan yabancı yatırımlarla sağlanan cari açığın finansmanı, aynı zamanda döviz kuru değerlenmesiyle dış ticaret açığına neden olan ithalatı arttırmaktadır. İç tasarrufların yetersiz kaldığı bir durumda dışa bağımlı kaynak kullanımı cari açığı ve dış ticaret açığını kronik hale getirmektedir.

4.3.7. Doğrudan Yabancı Yatırımların Serbestleşmesi

Türkiye’de yabancı yatırımların serbestleşmesi ilk olarak 1950 yılında yapılan yasal düzenlemeler ile sağlanmıştır. Ancak bu düzenlemelere ek olarak 1954 yılında çıkarılan yabancı sermaye teşvik yasası yeteri kadar etkili olamamıştır. Bürokratik engeller, ekonomik istikrarsızlık ve yetişmiş işgücü eksikliği sonucu yabancı yatırımlar düşük düzeyde kalmıştır. 1980 sonrası yabancı yatırımları teşvik için yapılan yasal düzenlemelerde bürokratik engellerin azaltılması ve gerçekçi kur uygulamasına geçilmesi sağlanmıştır. Ancak Türkiye’de bugün geline nokta yabancı yatırım girişleri diğer gelişmekte olan ülkelere göre düşük kalmıştır. Türkiye’nin yabancı yatırımları çekme konusundaki başarısızlığı, esas itibariyle, geçmişte var olan politik ve makro ekonomik istikrarsızlığa, aşırı bürokrasi ve idari engellere ve Türkiye’nin tarihsel nedenlerden kaynaklanan yabancı yatırımları çekme konusundaki isteksizliğine bağlanabilir (Erdönmez, 2004;66).

Türkiye’de yabancı yatırımları arttırmak amacıyla, 2000 yılından sonra yatırım ortamını iyileştirmeye dönük politikaların uygulanmaya konulmuştur. Özellikle yeni üretim kapasitesi yaratmaya dönük yatırımların yetersizliği yapılan yasal düzenlemeler ile giderilmeye çalışılmıştır. Fakat bugün özelleştirmeler aracılığıyla karlı kamu kuruluşlarının satılması, yabancı yatırımlar girişlerinin, sabit sermaye stokunda artış sağlamadan mevcut kurumların el değiştirmesi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttırmak amacıyla 11 Aralık 2001 tarihinde Yatırım Ortamını İyileştirme Programı oluşturularak Bakanlık çerçevesinde kurulan koordinasyon kurulu, yatırım ortamını doğrudan ilgilendiren istihdam, doğrudan yabancı yatırım mevzuatı, şirket kuruluşu ve devamlılığı sağlayan konularda farklı teknik komitelerden oluşarak, her komite farklı eylem planları hazırlamıştır. Buna göre doğrudan yabancı yatırım girişlerinin sağlanması için yabancı şirketlerin kuruluş işlemleri ve tasfiyesi sürecinin basitleştirilmesi ve kamu ihale kanununda yapılacak değişikliklerle ihalelere ve özelleştirmelere katılımların kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca yatırımların özendirilmesi açısından yatırım ortamının iyileştirilmesi için makro ekonomik istikrarın sağlanması, sosyal güvenlik reformunun hayata geçirilmesi, iş ortamının iyileştirilmesi, istihdam üzerindeki yükün hafifletilmesi, aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi, eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi, ekonomide kayıt dışılığın azaltılması, finansal sistemin aracılık fonksiyonunun daha da geliştirilmesi, finansal sektörde çeşitlilik ve derinliğin artırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, enerji sektöründe özelleştirme ve serbestleştirme sürecinin süratle tamamlanması ve arz güvenliğini temin edecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yatırımların özendirilmesi için emek piyasasının serbestleştirilmesi, finansal piyasalara ilginin arttırılması ve özelleştirmelerin hızla devam etmesi temel politikalar olmuştur.

Ancak bu politikaların yatırımları arttırma konusundaki başarısı tartışmaya açık bir konudur. Özelleştirmeler mevcut yatırımların el değiştirmesidir. Yatırım artışı sağlayacak

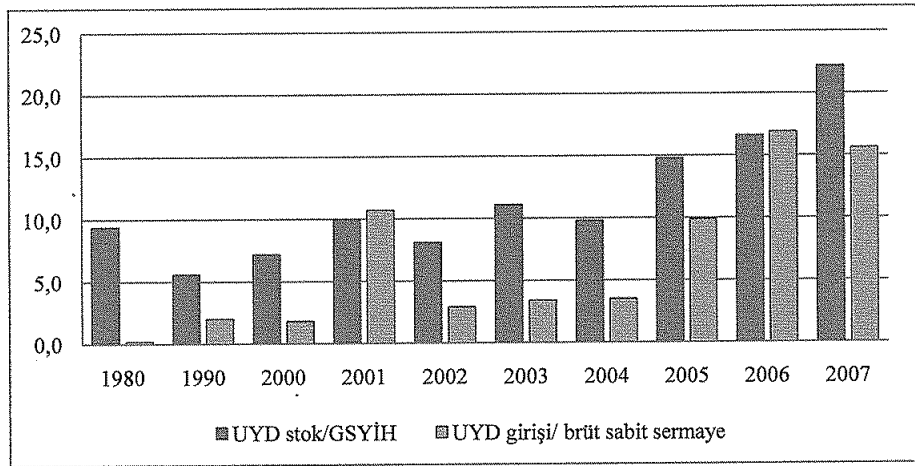
etkili bir politika aracı olmaktan uzaktır. Finansal piyasaların iyileştirilmesi kısa vadeli spekülasyon yatırım girişlerini arttırıcı etki yapmaktadır. Son olarak görüldüğü üzere, yatırım artışını sağlayacak politikaların temelini emek piyasası üzerinde reformlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de neoliberal dönüşüm emeğin kazanımlarını giderek azaltmaktadır.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların girişi için devletin üstlendiği rol önemlidir. Yasal düzenlemelerle yabancı yatırımı teşvik edecek uygun ortamın hazırlanması sağlanmıştır.

1980 sonrasında Türkiye’de yabancı doğrudan yatırım girişleri artmıştır. Doğrudan yatırım girişlerinin 1970 yılındaki ortalama değeri 0.1 milyar dolar, 1980 yılı ortalama değeri 0.2 milyar dolar olmuştur. 2007 yılında doğrudan yatırım girişleri 22 milyar dolar olurken, uluslararası alanda yaptığı yatırım 2.1 milyar dolar olmuştur.

Türkiye’nin uluslararası doğrudan yatırım stokunun GSYİH’ya oranı ve toplam sabit sermaye stokundaki payının 1980 sonrası gelişimi grafikte gösterilmiştir. Uluslararası doğrudan yabancı sermaye stokundaki artış 1990’lı yıllarda hız kazanarak 2001 yılında krizde etkisiyle sermayenin değersizleşmesi sonucu satın almalar ve birleşmelerle yüzde 10 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılına gelindiğinde kriz sonrası artan yükselme eğilimi özelleştirmelerin etkisiyle yabancılara satılan kamu kuruluşlarından dolayı yüzde 22’yi geçmiştir.

Şekil 7: Uluslararası yabancı doğrudan yatırımların gsyih oranı

Kaynak: UNCTAD, Trade And Development Report 2008

1980 dönemine göre 1990 ve 2000 yıllarında yabancı doğrudan yatırımların mevcut sabit sermaye stokuna oranındaki artış küreselleşmenin sonucudur. 2008 ve 2009 Mayıs ayı rakamlarına göre uluslararası yabancı yatırımların GSYİH oranı yüzde 18 ve yüzde 14.1 olarak hesaplanmıştır. 2002 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yıllar itibariyle artış gerçekleşmiştir.

4.3.8. Özelleştirme

Türkiye’de 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra yabancı kuruluşların elinde olan ticari ve sanayi faaliyetlerinin, yerli kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi amacıyla kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmaya başlanmıştır. 1923-1950 arası kurulan kamu teşebbüsleri, kalkınma ve sanayileşme amacını taşımıştır. Özel sektörün riskli bulduğu alanlarda devletin yatırımları gerçekleştirerek temel sanayilerin gelişimi amaçlanmıştır. 1960- 1980 arası dönemde ise içe dönük sermaye birikim rejimiyle iç pazara yönelik üretim yapılmıştır. Söz konusu dönem yine devletin etkin olarak üretim faaliyetlerine katıldığı ve kalkınma planlarının oluşturulduğu bir dönem olmuştur.

1980 sonrası dönem ise 24 Ocak Kararlarının etkisi ve artan neoliberal küreselleşme uygulamalarıyla özelleştirme, eksik rekabet ve verimli kaynak tahsisi konusunda uygulatılan politikalarının ağırlık kazandığı bir dönemdir. Özelleştirmeler, neoliberal dönüşümün piyasa ekonomisine geçişi sağlayan önemli politikalarından olmuştur. Dünyada piyasalaştırma sürecinde özelleştirmeler üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi; doğrudan özelleştirme olarak tanımlanan kamunun mal ve hizmet üretimini kısmen ya da tamamen özel sektöre devretmesi, ikincisi; kamunun faaliyet gösterdiği alanlardan çekilerek kalan boşluğun özel sektör tarafından doldurulması yani dolaylı özelleştirme ve son olarak; ücretsiz olan kamu hizmetlerinin paralı hale getirilmesi ile yapılan içeriden özelleştirme şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye’de doğrudan özelleştirmelere örnek olarak TEKEL, PETKİM, TÜPRAŞ, TELEKOM’un özelleştirilmesi, dolaylı özelleştirmelerde SEKA’nın özelleştirilmesi, Toprak Mahsulleri Ofisi ve TİGEM gibi kurumların işlevsiz hale getirilmesi, eğitim, sağlık, ve sosyal güvenlik hizmetlerinde özel sektörün teşvik edilmesi ve içeriden özelleştirmelere de kamunun eğitim ve sağlık hizmetlerinin belli aşamaların paralı hale getirilmesi örnek olarak gösterilebilmektedir.²⁰ (Bakır, 2009).

Türkiye’de özelleştirmeler ilk olarak piyasa ekonomisine geçişin gerektirdiği devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi amacını taşımıştır. 1994 yılında düzenlenen kanunla özelleştirmelerin amacı KİT’lerin zarar ettiği gerekçesinden hareketle, kamu yararını korumak, verimlilik artışı sağlamak ve kamu giderlerinin azaltılması olarak belirlenmiştir. Fakat bugün özelleştirmelerin giderek kamunun borçlanma gereğini azaltan bütçeye gelir sağlayan yönü ağır basmıştır.

Türkiye’de KİT’lerin ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların dönem kar ve zararlarının GSMH’ya oranına bakıldığında 1985’ten 1990’lara kadar karlı olan kuruluşların GSMH’ya oranının, 1990-1995 arası zararlar nedeniyle eksilere düştüğü görülmektedir. 1995 sonrası artan karlılık dalgalı bir görünüm izlemesine karşın devam etmiştir. Özellikle 1994 yılında çıkarılan yasa ile özelleştirmenin amacının kamu giderlerinin azaltılması olarak belirlenmesinde zarar eden kuruluşların etkili olduğu söylenebilmektedir.

²⁰ <http://www.ozellestirmekarsitiplatform.org/?p=260>, Bakır, Onur. “Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılandırmada Ülke Uygulamaları.Mayıs 2019

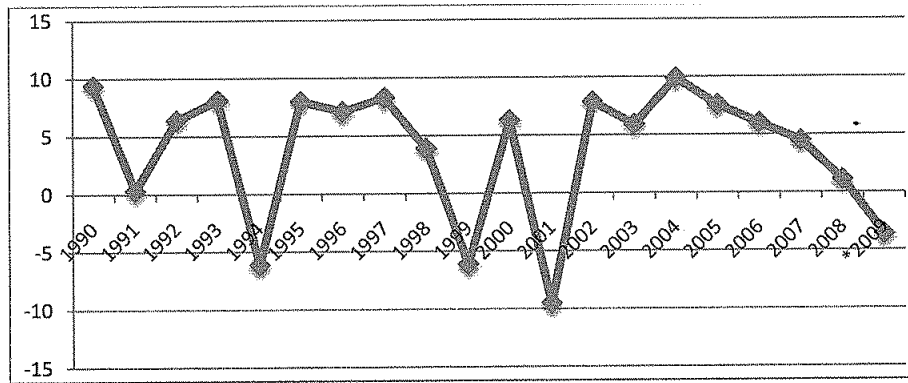
2000 yılından sonra Türkiye’de özelleştirmeler artmış ve bu bütçe finansmanında etkili olmuştur. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların ve KİT’lerin karlılık oranlarına bakıldığında birçok kuruluşun neredeyse yıllık karlılığına yakın bir fiyatla özelleştirildiği görülmektedir. Özelleştirmenin amacı karlılığı ve verimliliği düşük kuruluşların özel sektör mülkiyetine devredilmesi olarak belirlenmiş fakat amaçla gerçekleşen sonuç farklı olmuştur. 2000 yılından sonra karlılığı yüksek kuruluşlar özelleştirilerek kamu gelir kaybına uğratılmıştır.

4.3.9. Ekonomik Büyüme

Türkiye ekonomisinde 1960-1980 yıllarını kapsayan içe dönük sermaye birikim rejimi döneminde neoliberal döneme göre daha dengeli bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde GSMH’deki artış olarak tanımlanan büyüme oranı ortalama yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. 1979 yılında Türkiye’nin yaşadığı krizle ekonomide yüzde 0.5 daralma olmuş, ekonomik daralma 1980 yılını da etkileyerek yüzde 2.8’lik bir negatif büyüme yaşanmıştır.

1980 sonrası neoliberal dönüşümle ekonomide büyüme oranları daha istikrarsız bir görünüm izlemektedir. Özellikle kriz dönemlerinde ekonomide büyük daralmalar gerçekleşmiştir. 1980-1989 arasında ortalama büyüme oranı yüzde 4.8 olmuştur. Fakat 1988 ve 1989 yıllarında büyüme oranları büyük düşüş göstererek yüzde 1.2 düzeyinde kalmıştır. Bu durum içe dönük sermaye birikim rejiminin etkisiyle ortaya çıkan kaynak ihtiyacının, neoliberal dönüşümle artmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, üretimin finansmanı sorunu ortaya çıkmıştır. 1989 yılında finansal serbestleşmenin sağlanması ile yurt dışı sermayeye erişimin kolaylaştırılması büyüme oranlarında artışla gerçekleşmiştir. 1990 yılında yüzde 9.4 büyüme yaşanmıştır. Fakat büyümedeki istikrarsız yapı bu dönemden sonra başlamıştır.

Şekil 8: 1990-2009 büyüme oranları

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler

1990 sonrasında ekonomik büyümede görülen istikrarsız gelişimle birlikte kriz dönemlerinde büyüme oranlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. 1994 ve 1999 yılında yüzde 6.1 daralma yaşanırken 2001 kriziyle daralma yüzde 9.4 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de GSMH’nın sektörlere göre bileşimi incelendiğinde tarım kesiminin payının 1980 sonrası giderek azaldığı, hizmetlerin payının giderek arttığı görülmektedir. Sanayinin payı ortalama yüzde 23 civarında değişirken, yıllar itibariyle hizmetlerin payı yüzde 60’ın üstüne çıkmıştır. Tarım ülkesi olan Türkiye’de tarımın payı yüzde 10’un altına düşmüştür. Bu durum ülke nüfusunun büyük bir bölümünün tarım alanında istihdam edildiği gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde, tarımsal alanda ciddi bir istihdam kaybına neden olduğu görülmektedir. Tarımsal alandan çözülen emek, neoliberal dönemle birlikte kalifiye işgücüne ihtiyaç duyan sanayi ve hizmetler sektöründe kendine yer bulamamaktadır. Dolayısıyla bu aynı zamanda Türkiye’nin istihdam sorununu açıklamaktadır.

Tarımda çağdaş yöntemlerin kullanılmasıyla daha fazla ürün elde edilmesi mülkiyetin yapısına dokunmamakta, genel bir genişleme yaşanmasına rağmen tarım işçilerinin ücretleri ve üründen kendilerine düşen pay aynı kalmaktadır. Bairoch’a göre üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerindeki güçsüzlüğün başlıca nedeni, bu ülkelerin ortalama tarımsal verimlilik oranı bugün gelişmiş olan ülkelerin sanayi devrimi öncesindeki verim oranının yarısı olmasıdır (Galeano, 2005:169).

Tarımsal alana verilmesi gereken önemin sanayi sektörüne kayması Türkiye gibi tarım ülkelerinin kapitalist dönüşümden zarar görmesine neden olmuştur. Özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde toprak reformunun gerçekleştirilememesiyle, sanayileşmenin emek ve sermaye arasındaki ayrışma ile şekillenen sınıf yapısının benzeri tarımsal alanda tarım işçileri olan köylüler ile toprak sahibi arasında yaşanmaktadır. Ayrıca neoliberal politikaların tarımsal üretimi daraltan tarım reformları GSMH’da tarımın payını giderek azaltmıştır.

GSMH’da tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün payındaki orantısızlık, krizlerin sektörel bazda etkileri ile ekonomik krizin boyutunu belirlemektedir. 1960 ve 1970 yılında GSMH’da tarım kesiminin payının fazla olması tarımda yaşanan ekonomik bunalımın büyüme oranlarını düşürmesine ve ekonomik krizi derinleştirmesine neden olmuştur. GSMH’daki payı yüksek olan sektörün krizden etkilenmesi ya da kriz yaşaması ekonomik krizi şekillendirebilmektedir.

Büyümeyi önemli ölçüde etkileyen talep unsuru olarak tüketimin, kriz dönemlerinde azaltılmasını sağlayan daraltıcı IMF politikaları ekonominin daha da kötüye gitmesine neden olacaktır. Harcamalar yöntemine göre GSMH’da tüketim harcamaları önem taşımaktadır.

4.3.10. Emek Piyasası Gelişmeleri

Türkiye’de ücretler üzerinde farklı politikalar uygulanmıştır. 1980 sonrası neoliberal yeniden yapılanma ile ücretlerin, uluslararası ticarete ve yatırımların karlılığında maliyet düşürücü yönüyle ele alınmıştır. Söz konusu dönemde ihracata dayalı büyüme modelinin etkisiyle dış talep önem kazanmıştır. Emek gelirlerinin talep yaratıcı etkisi yerine emek, maliyet düşürücü bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

1980 sonrası verimlilik ve ücretler arasındaki ilişkiye bakıldığında ücretlerin verimlilik artışından daha yavaş arttığı görülmektedir. 1988 yılından sonra reel ücretler arttırılmış, emeğin talep yaratıcı etkisi dikkate alınmıştır. Buna göre artan ücretlerin talebi arttırarak üretimi yükseltmesi sonucu yatırım ve istihdamın artması beklenmektedir. Fakat talepteki artışa fiyat artışlarıyla cevap verilmesi enflasyonda artışa neden olarak reel ücretleri düşürmüştür. Enflasyonla birlikte reel ücretlerdeki düşüşe karşın artan fiyatların etkisiyle sanayi sermayesinin karlılığı artmıştır. Dolayısıyla kaybeden yine emek olmuştur.

1989 yılında karlılıkta artışın tetiklediği yatırım artışı için gerekli olan tasarrufların yetersizliği sorunu, 1989 yılındaki düzenlemelerle finansal serbestleşmeyle, yabancı sermaye girişi ile aşılmaya çalışılmıştır. 1990'lı yılların başında enflasyondaki yükselişin önüne geçilememesiyle birlikte reel ücretlerdeki düşüş sürerken, verimlilik giderek artmıştır. Fakat artan verimliliğe karşın faiz oranlarındaki yükselişin etkisiyle sermayenin üretimden elde ettiği kar, finansal piyasalarda elde edebileceği kardan düşüktür. Bir bakıma paranın alternatif kullanım alanı olarak finansal piyasalarda işlem görmesi ile sağlanacak faiz gelirleri, üretimden sağlanan kardan daha yüksek olmaya başlamıştır. Düşen kar oranları, yatırımların finansal alana yönelmesinin önemli bir nedeni olmuştur. Sermayenin genişleyen yeniden üretiminde, karların yeniden üretime yatırılmasıyla sermaye kendini sürekli genişletmektedir. Fakat bu dönemde üretimin karlılığını yitirmesi veya finansal yatırımların daha karlı hale gelmesi sonucu sermayenin genişleyen yeniden üretimi, finansal sermaye birikimiyle sağlanmıştır. Finansal sermaye birikimi üzerinde faiz oranlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Daha önce değinildiği üzere geç kapitalistleşen ülkelerde faiz oranlarının yüksek olması kamu açıklarının finansman ihtiyacının artması ve tasarruf yetersizliğinin sonucudur. Neoliberal politikalar, finansal serbestleşme sonucu faiz oranlarının yükselmesiyle, yatırımların üretim kesiminden finansal alana kaymasına neden olmuştur. Sonuç olarak, finansal sermaye birikimine yönelme istihdam artışlarını sınırlamıştır.

Neoliberal politikalar sonrası emek piyasasında verimlilikteki artış, üretimi artırırken istihdam üzerinde etkili olamamıştır. 2000 yılından sonra üretim artışı artan şekilde devam etmiştir. Fakat ekonomik büyümeye göre istihdamdaki değişimler büyümenin istihdam yaratamadığını göstermektedir. Dolayısıyla büyümenin kaynakları ve büyümeyi sağlayan unsurlar üzerinde durulmalıdır. Bugün üretimdeki artışa karşın istihdamın genişlememesi konusunda yapılan açıklamalarda üretimde artan emek yoğunlaşması ve kayıt dışı çalışanlar üzerinde durulmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi verimlilikte artışın kaynağı teknolojik gelişmelerden çok, emeğin çalışma saatlerinin uzatılması ile sağlanmıştır. Dolayısıyla artan üretim, artan çalışma yani artık emek zamanının artması ile karşılanmakta ve istihdam üzerinde bir etkisi olmamaktadır.

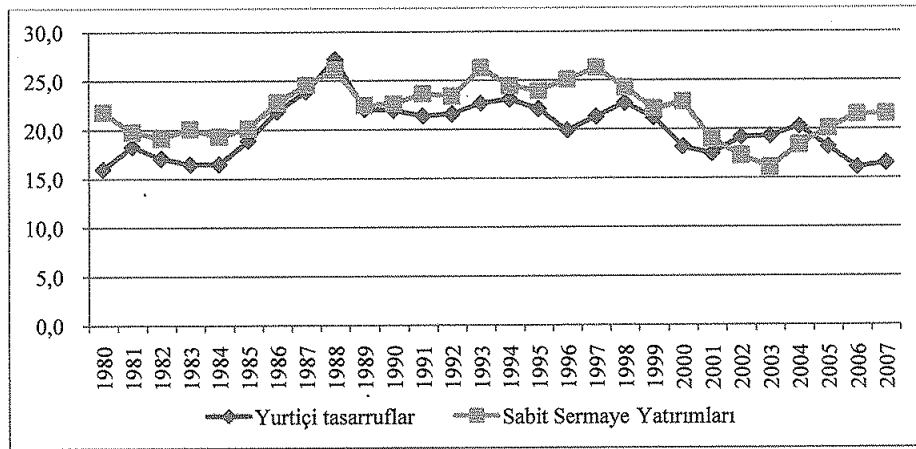
4.3.11. Yatırım ve Tasarruf

Türkiye'de 1980 yılına gelindiğinde içe dönük sermaye birikiminin döviz ihtiyacını arttırması sonucu dış kaynak ihtiyacı doğmuştur. Dolayısıyla ithal edilen ara malı ve hammadde için gerekli dövizin karşılanması sermaye hareketlerinin serbest bırakılması

ile sağlanmıştır. Türkiye’de tüketim eğiliminin yüksek olması, tasarruf eğilimi düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu bakımdan yapılan yatırımlar için gerekli kaynak yurt içi tasarruflardan sağlanamamaktadır. Hem tüketim eğiliminin yüksekliği hem de kurların düşük olması sonucu bu tüketimin ucuz ithalatla karşılanması, döviz gereksinimini de arttırmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde yatırımın ve tüketimin finansmanı borçlanma ve yabancı girişleriyle dış tasarruflardan sağlanmaktadır.

Türkiye’de tasarruf ve yatırımların GSYİH’ya oranına göre bir değerlendirme yapıldığında sabit sermaye yatırımlarının 1997 yılından sonra giderek azaldığı görülmektedir. 2001 krizinin ardından uygulanan programların düşük kur yüksek faiz politikasını gerekli kılması sonucu portföy yatırımları daha karlı hale gelmiştir. Dolayısıyla Sanayi sermayesinden (reel sermaye) finansal sermayeye (para sermaye) bir geçiş başlamıştır. Tasarruf oranlarında görülen düşüş 2001 krizinin ardından artmıştır. Genel olarak 1980 sonrası değerlendirmede yurtiçi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarının altında kalması bunun finansmanında artan dış kaynak kullanımını gözler önüne sermektedir. Buna ek olarak artan yabancı finansal sermaye girişiyle değer kazanan yerli para yurt dışı döviz cinsi borçlanmayı da arttırmıştır.

Şekil 9: Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH Oranları

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Sabit sermaye yatırımları aynı zamanda sermaye birikimini göstermektedir. Sermaye birikimi artık değerın gerçekleşmesi ile elde edilen sermayenin yeniden üretim sürecine sokulması ile gerçekleşmektedir. Kapitalistin artık değerın gerçekleşmesi ile elde ettiği sermayenin bir kısmı kapitalistin tüketim harcamalarına, bir kısmı yatırım harcamalarına girmektedir.

Tasarrufsa, gelirin tüketimden arta kalan kısmı olup, hane halkı ve kapitalist tarafından yeniden üretimin finansmanını sağlayarak sermaye birikimini gerçekleştirmektedir. 2001 yılından sonra krizin etkisiyle sabit sermaye yatırımlarında azalma ve tasarruf oranlarında artış gözlenmiştir. Bu durum yatırımlarda azalmayla birlikte

değerlendirildiğinde yatırım yapmak yerine tasarrufa gidildiğini göstermektedir. Genel eğilim 90'lı yıllardan itibaren tasarruf oranlarının düşüşünü gösterirken, sabit sermaye yatırımlarında 1997 yılında başlayan düşüş 2003 sonrası artışa dönüşmüştür. 1997 yılında yaşanan kriz ve arkasından uygulanan 1998 Yakın İzleme Anlaşması yatırımların düşmesinde etkili olmuştur. Uygulanan talebi kısıtlayıcı politikalar ve kamunun faiz dışı denge hedefi ekonomide daralmaya neden olmuştur. Devletin bütçe açığı ile kamu borçlanma gereğindeki artış faiz giderlerinde artışla sonuçlanmıştır. Kamu borçlanma tahvillerine olan talep artmıştır. Bankalar esas faaliyet alanlarından uzaklaşarak üretim ve tüketimin finansmanı yerine kamu finansmanına odaklanmıştır. Bu durumda ekonomide yatırım oranları azalmıştır.

4.3.12. Finansal Sektörün Yapısı

Türkiye için 1980 yılında başlayan küresel ekonomi ile bütünleşme süreci ve devamında IMF tarafından uygulanan neoliberal politikalar içerikli yapısal uyum programları finansal piyasalardan reel ekonomiye yansıyan bir istikrarsızlık dalgasını başlatmıştır. 1989 yılında kısa vadeli sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle, kamu harcamalarındaki artışın ve enflasyonun neden olduğu faiz oranlarındaki yüksekliğin yabancı portföy yatırımlarını arttırması ve bu durumun yüksek faiz- düşük kur sarmalı şeklinde politika olarak uygulanması, tüm ekonomiyi sanayileşme politikalarından uzak, tarımsal reformların geri plana itildiği ve kalkınma hedeflerinin rafa kalktığı bir dönüşüme sürüklemiştir.

Neoliberal uygulamalarla finansal piyasaların yapısında değişim gerçekleşmiştir. Finansal piyasaların temel görevi yatırımlar için ekonomiye kaynak sağlamak ve sağlanan kaynakların düşük meliyetle verimli alanlara dağıtımını gerçekleştirmektir. 1980 sonrası neoliberal dönüşümle kuralsızlaştırma ve serbestleşmeyle, ulusal ekonomilerin yurt dışı kaynaklara ulaşması amaçlanmış ve bu şekilde tasarruf yetersizliğinin daha düşük maliyetle dış kaynak kullanımıyla giderilmesi sağlanmıştır.

Finansal piyasalarda tasarruflar, iki alana yönelerek ekonomide kaynak kullanımına zemin hazırlamaktadırlar. Buna göre tasarruflar bankacılık sistemine ve sermaye piyasalarına aktarılmaktadır. Daha öncede bahsedildiği üzere gelişmiş ülkelerde sermaye piyasalarının kaynak tahsisindeki rolü yüzde 60, bankacılık sisteminin rolü yüzde 40 düzeyinde iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran sırasıyla yüzde 10 ve yüzde 90 olmaktadır. Türkiye'de finansal piyasalarda bankacılık sisteminin ağırlığı yüzde 90'dır. Sermaye piyasalarında ise işlem hacmi yüksek olmasına rağmen kısa vadeli fiyat hareketlerinden yararlanmak amacıyla yapılan spekülatif yatırımlar ön plandadır (Özel ve Özgür, 2005).

Sermaye piyasalarında işlem yapan yabancı yatırımcı sayısı oldukça yüksektir ve bu oranın yüzde 68 olduğu belirtilmektedir. Sermaye piyasalarının serbestleşmesi ve kuralsızlaştırılması yabancı tasarruf sahiplerine yeni yatırım alanları açmıştır. Dolayısıyla sermaye piyasalarının istikrarı yabancı yatırım girişlerinin devamlılığına bağlı olmaktadır.

Sermaye piyasalarının derinleşerek tabana yayılması Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorundur.

Ayrıca borsada yabancı yatırımcı oranının yüksekliği hisse senedi sahipliği sonucu kaynak transferine neden olmaktadır. Özellikle yabancı yatırımcılar finansal kurum hisselerine yönelmektedir. 2008 yılında takastaki yabancı payı bazı önemli finansal kurumlarda şu şekilde olmuştur; Halk Bankası yüzde 94, Garanti Bankası yüzde 88, Vakıfbank yüzde 73, Akbank yüzde 65, İş Bankası yüzde 63, Yapı kredi yüzde 50'dir. Bankaların karlılıklarındaki artış yabancı tasarruf sahipleri için çekici olmaktadır. Sermaye piyasasında işlem gören bankaların toplam karları 2007 yılında 8.3 milyar TL olurken bu kar 2008 yılında krizin etkisiyle 7.8 milyar TL'ye gerilemiştir. Ayrıca holding bünyesindeki halka açık şirketlerde yabancı yatırımcı oranı yüzde 50-60 arası değişmektedir (Altunkaya, 2008:27).

Bankalar 2001 yılından sonra kredi dağılımında tüketici kredilerine ağırlık vermişlerdir. 2001 yılından önce kamu açıklarının iç borçlarla karşılanması yüksek faizli devlet tahvillerine olan ilgiyi arttırmıştır. Böylece bankalar esas faaliyet alanlarından uzaklaşarak üretim ve tüketimin finansmanı yerine bütçe açıklarının finansmanını sağlamıştır.

2001 kriziyle gelen değişimle bankaların sermaye yeterlilik oranlarının artırılması, bankacılık kesimini güçlendirmiştir. Buna karşın sermaye piyasasını derinleştirmek adına önlemler geri planda kalmış, 2006 yılında yabancı yatırımlara uygulanan stopaj vergisinin sıfıra indirilmesi ile kısa vadeli spekülasyon yatırım girişleri teşvik edilmiştir.

Bankalar 2001 krizinin ardından üretimin finansmanından ziyade tüketimin finansmanına yoğunlaşmıştır. Türkiye'de 2000 yılından sonra tüketici kredilerinin gelişimine baktığımızda büyümeye neden olan talep artışının kaynağı görülebilmektedir.

Tablo 9: Banka Kredilerinin Toplam Varlıklara Oranı

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
23	26,5	32,4	37,8	43,8	49,1	50,2	48,7

Kaynak: BDDK Verilerinden Hazırlanmıştır.

Tüketimin finansmanının artan banka kredilerinden sağlanmasıyla, gelecekteki gelirin bir kısmı harcanmış olmaktadır. Üretim açısından kredi, gelecekteki artık değer miktarının yani artan sömürü oranını ifade etmektedir.

4.3.13. Para Politikası ve Enflasyon Hedeflemesi

Para politikası, merkez bankaları tarafından belirlenen nihai ve ara hedeflere ulaşmasında kullanılan uygulamalar bütünüdür. Merkez bankalarının orta ve uzun vadeli hedefleri belirlenmekte bu hedefler doğrultusunda kısa dönemde etkili olan para politikası

araçları kullanılmaktadır. Neoliberal dönüşümle birlikte merkez bankasının orta vadeli nihai hedefi fiyat istikrarı olarak belirlenmiş ve bu hedefe ulaşmak amacıyla para politikası aracı olarak faiz oranları kullanılmıştır.

1989 yılından sonra, finansal serbestleşme süreci ile merkez bankasının rolü önemli bir değişme göstermiş ve fiyat istikrarı ön plana çıkmıştır. 1983 yılından sonra para politikası aracı olarak reeskont faizleri kullanılmış ve reeskont kredileri ile ekonomide likidite sıkışıklığını önlemek amaçlanmıştır. 1989 yılında yapılan düzenleme ile reeskont kredilerinin orta vadeli kredi olarak verilmesi uygulaması durdurulmuş, bankaların likidite ihtiyacını karşılayacak şekilde kısa vadeli olması sağlanmıştır. Bu düzenlemede amaç, merkez bankasına fiyat istikrarına yönelik etkin bir para politikası aracının sağlanması olmuştur. Bunda finansal ayırım girişlerinin teşvik edilmesi için reel getirilerin yüksek tutulması amacı ve finansal girişimcilere güven verilmesi amacı etkili olmuştur. Dolayısıyla merkez bankası fiyat istikrarına odaklanmış, üretim ve işgücü piyasasında ortaya çıkan sorunlarda merkez bankasının sorumluluğu azaltılmıştır.

Fiyat istikrarının sağlanması yabancı yatırım girişlerine bağımlı bir ekonominin önemli hedeflerinden olmuştur. Buna ek olarak merkez bankasının rezerv oranı da yabancı yatırımcılar açısından güven unsuru yaratmaktadır. Bu bağlamda merkez bankası rezervlerinin gücü, ekonominin kriz dönemlerinde yabancı para çıkışını döviz kurlarında yüksek bir devalüasyona neden olmadan sağlayabileceğini göstermektedir. Fakat yüksek rezervler aynı zamanda ekonomide atıl duran para anlamına gelmektedir.

1990-1997 yılları arasında merkez bankası hazineyi finanse etmiş ve hazine tarafından alınan borçların geri ödenmemesi ekonomide para arzını arttırarak enflasyona neden olmuştur. 1998 yılında merkez bankası enflasyonu kontrol altına almak amacıyla döviz kurları enflasyon oranına göre arttırılmış ve hazinenin sağladığı kaynak üzerine sınırlama getirilmiştir.

2000 yılından sonra gelişmiş birçok ülkede uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi sonra gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Fakat uygulamanın IMF tarafından belirlenen mali disiplinin sağlanması, işlevsel bir döviz piyasasının olması, enflasyon oranlarının düşük olması ve ülkenin finansal gelişimini tamamlayarak finansal piyasaların derin olması ön koşulları genellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlanamamıştır. Türkiye'nin de bu stratejiye geçişi bu nedenle gecikmiştir.

Türkiye'de 2000 ve 2001 krizlerinin ardından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile 2002 yılından 2006 yılına kadar örtük enflasyon hedefi uygulanmış, 2006 yılından sonra açık enflasyon hedeflemesine geçilerek, piyasa güçlerinin enflasyon beklentisi şekillendirilmeye çalışılmıştır. Dalgalı kur rejimi altında sıkı para politikası uygulanmış ve faiz oranları belirlenen enflasyon düzeyinin sağlanması için politika aracı olarak kullanılmıştır. Amaç toplam talebin azaltılması olmuş ve bu amaca ulaşmak için faiz oranlarının yükseltilerek harcamaların kısılması sağlanmak istenmiştir. Bu programa “düşük kur-yüksek faiz” uygulaması adı verilmiştir. Gelişmekte olan dışa açık ülkeler açısından

düşük kur-yüksek faiz uygulaması ödemeler dengesi açıklarına ve düşük kur dolayısıyla döviz cinsi borçlanmayı ucuzlatmasıyla dış borçların artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilerek, para politikası hedeflenen enflasyonun sağlanması amacıyla kullanılmıştır. Fakat uygulama sonucunda hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki fark hedeflenen oranın iki katı olmuştur. 2006 yılında hedef yüzde 5, gerçekleşen yüzde 9.6; 2007 yılında hedeflenen yüzde 4 gerçekleşen yüzde 8.4; 2008 yılında hedeflenen yüzde 4, gerçekleşen yüzde 10.6 olmuştur (Badurlar, 2009). Merkez bankasının enflasyon hedeflemesine geçerek fiyat istikrarına odaklanması istihdam artışı ve ekonomik büyüme sağlamada etkin kaynakları ve mekanizmaları dikkate almayarak tek amaç çerçevesinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Merkez bankasının hedefleri arasında fiyat istikrarı bulunmasına rağmen diğer hedefleri olan ekonomik büyüme, işsizliğin azaltılması ve gelir dağılımı neoliberal politikalar ile devre dışı bırakılmıştır.

4.3.14. Gelir Dağılımı

Kapitalist sisteme dayalı neoliberal politikalar, temelde piyasa ekonomisinin etkin kaynak dağılımını sağlayacağını ve bu şekilde bölüşüm sorununun ortadan kalkacağını ileri sürmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi neoliberal dönem, devletin ekonomideki görevinin yeniden tanımlandığı bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte piyasa ekonomisinin işlerliği, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığına bağlıdır. 1980 sonrası neoliberal dönüşümle birlikte emek ve sermaye arasındaki dengenin giderek bozulduğu ve sermayenin kazanımlarının emek aleyhine arttığı bir dönem başlamıştır.

Neoliberal politikalarla kamu harcamalarının azaltılması amacıyla sosyal harcamaların kısılması, gelir dağılımını fakir kesim aleyhine bozmuştur. Bununla birlikte devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini azaltan özelleştirme politikaları, sermaye gruplarını arasında yaşanan bölüşüm sorununa neden olmuştur.

Buraya kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda devletin uyguladığı maliye politikalarının gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla neoliberal dönemle birlikte devletin yeniden dağıtım fonksiyonu, emek aleyhine bozulmuştur. Aynı etki özelleştirmeler aracılığıyla küçük sermaye grupları içinde söz konusudur. Neoliberal dönemle birlikte sadece emek ve sermaye arasında değil, aynı zamanda emek ve sermaye grupları arasında da gelir dağılımı dengesizlikleri yaşanmaktadır. Finansal sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve artan dış kaynak ihtiyacı nedeniyle yükselen faiz oranları sonucu küçük işletmeler kaynak sağlama sorunu yaşamaktadırlar. Fakat büyük sermaye gruplarının dış kaynaklara ulaşma imkanı daha olmaktadır. Bu durum sermaye grupları arasındaki bölüşüm sorununun göstergesidir. Emek grupları arasındaki bölüşüm sorunu kalifiye emek ve kalifiye olmayan emek arasındaki ücret eşitsizliğinin sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarımsal alandaki çözülme ve hizmetler sektörünün GSMH’deki payının artması kalifiye emek ihtiyacını arttırmıştır.

Türkiye’de neoliberal dönemle birlikte gelir dağılımı ücretli kesim aleyhine bozulmuştur. Gelir dağılımındaki bozulmaların göstergesi olarak kullanılan yüzde grupların milli gelirden aldığı pay ve Gini katsayısı dağılımdaki eşitsizliği açıkça göstermektedir. Tabloda görüldüğü üzere, neoliberal dönüşümle birlikte gelirin yüzde 45’ine nüfusun yüzde 20’si sahipken, gelirin kalan yüzde 55’i nüfusun yüzde 80’i tarafından paylaşılmaktadır.

Şekil 10: Yüzde 20’lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar , 2004-2005

Yüzde 20’lik gruplar	Türkiye		Kent		Kır	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci yüzde 20	6.0	6.1	6.4	6.4	6.3	6.1
İkinci yüzde 20	10.7	11.1	10.8	11.5	11.2	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.2	15.8	15.2	16.0	15.8	15.9
Dördüncü yüzde 20	21.9	22.6	21.4	22.6	22.7	22.6
Beşinci yüzde 20	46.2	44.4	46.1	43.5	43.9	44.2
Gini Katsayısı	0.40	0.38	0.39	0.37	0.37	0.38

Kaynak: TÜİK 2005 Gelir Dağılımı Verilerinden Hazırlanmıştır.

Birinci yüzde yirmilik dilim gelirden en az payı alan kesimi göstermektedir. Buna göre en az payı ala yüzde 20’lik kesimin gelirden aldığı pay yüzde 6 olurken, toplam gelirden en fazla payı alan grup olan beşinci yüzde 20’lik dilim, gelirin yüzde 44’üne sahiptir. Bu aynı zamanda gelirin büyük bir bölümünün belli bir kesimin elinde toplandığı göstermektedir. Gelirden en az payı alan birinci yüzde yirmilik dilimin gelirden aldığı pay yüzde 6.1 iken, gelirden en fazla payı alan beşinci yüzde yirmilik dilimin payı yüzde 44.2’dir. Kırsal alanda yüzdeler itibariyle incelenen gelir dağılımı eşitsizliği aynı zamanda toprak reformu eksikliğinin sonucu olarak tarımsal gelirin belli ellerde toplandığının ifadesidir.

Sonuç olarak ücretler aleyhine bozulan gelir dağılımı yoksulluğu arttırmaktadır. Bu bağlamda neoliberal küreselleşme iddia edildiği gibi herkes için refahı sağlayamamıştır. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, ekonomide yaşanan krizlerin reel kesime yansımaya neden olarak, krizin şiddetini arttırmaktadır. Ücret düşüklüğü sonucu gelirden düşük pay alanlarının oranının fazla olması kriz sonrası ücretli kesim aleyhine değişen durum gelir dağılımını daha da bozarken krizden etkilerini derinleştirmektedir.

SONUÇ

Kapitalizmin doğuşu 1700 yıllarında sanayi devriminin temelini atılmasıyla başlamıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin dünya ekonomisine yayılarak küreselleşme sürecini başlatması toplumsal ilişkilerin yeni düzende yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Marks'ın kapitalist üretimin biçimini toplumsal ilişkileri içerecek şekilde açıklaması, günümüzün emek, sermaye ilişkilerini ve bu ilişkilerin neden olduğu eşitsizlikleri anlamada yardımcı olmaktadır.

Kapitalizm, feodal üretim ilişkilerinin çözülerek, tarımsal nüfusun üretim araçları mülkiyetinden koparılıp işçi sınıfına dönüştürülmesi üzerine kurulmuştur. İngiltere'de gerçekleşen sanayi devriminin etkisi ve sömürgelerden gelen hammaddelerle sermaye birikim süreci hızlanmıştır. Kentlerdeki işsiz orduları sanayileşmeye ucuz emek girdisi sağlayarak üretimi ve karları arttırmıştır. 1980 sonrası neoliberal dönüşüm gelişmekte olan ülkeler üzerinde benzer etkiye sahiptir. Ancak tarımsal reformların ve politikaların eksikliği, neoliberal dönüşüm amacıyla uygulanan yapısal uyum programlarının etkisi ile tarımdan çözülen işgücüne istihdam yaratamamaktadır. Sanayi ve tarım politikalarının eksikliği istihdam yaratan bir büyümenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. IMF tarafından yapısal uyum olarak uygulatılan programlar piyasa ekonomisine geçişi hedeflerken, bu programların kalkınma politikası bulunmamaktadır. Neoklasik teori çerçevesinde şekillenen politikalar ile piyasa ekonomisine geçiş, kaynakları etkin dağıtarak toplam refahı arttıracak iddiasına sahiptir.

Gelişmekte olan ülkelerde neoliberal politikalar aracılığıyla küresel ekonomiye bütünleşme sermaye birikim sürecinde ve ekonominin genel dengelerinde bozulmalara yol açmıştır. Her ülkeye özgü farklı yapısal sorunlar, kriz dinamiklerini harekete geçirmiş gibi görünse de, temel sorun neoliberal yeniden yapılandırmanın ülke özgüllüklerini dikkate almayan uygulanış biçimidir. Gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişme aşamasında yaşanan dönüşümler incelendiğinde dışarıdan uygulatılan bir kapitalizm ve dışa açılma sürecinin emek ve sermaye arasında adil bir dağılıma olanak sağlayan başarılı örneklerini bulmak zor görünmektedir.

Neoliberal yapılanmadan önce, içe yönelik sermaye birikim rejimi uygulayan gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme amacıyla yatırıma önem vermişler ve ithal edilen ürünlerin üretimine yönelmişlerdir. Ancak, yatırımların artması, ithal girdi ihtiyacını arttırarak döviz gereksinimine neden olmuştur. Döviz ihtiyacındaki artış ve sermayenin kendini sürekli genişletme isteği ile ülke içinde sermaye birikiminin sınırlarına gelinmiştir. Bu dönemde tüm dünya ekonomisinin enflasyon ve işsizlikle gelen durgunluğa girmesi ve iç piyasalarda birikimin sınırlarına ulaşılarak karların düşmeye başlaması, sermayeyi yeni karlı yatırım arayışlarına yöneltmiştir. Keynesyen müdahaleci politikalar yerini sermayenin tam hareketliliğini sağlayan neoliberal politikalara bırakmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin içe yönelik birikim rejimlerinin aksaklıkları, neoliberal politikaların neden olduğu makro ekonomik dengesizliklerle birleşerek, 1990 sonrası finansal krizlere neden olmuştur. Üretimden giderek uzaklaşan sermayenin finansal varlıklar

üzerinden para kazanmaya başlaması sermaye birikimini mali sermaye birikimine dönüştürmüştür.

Kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlayan süreçlerde yaşanan aksaklıklar bir sonraki dönemin krizlerini yaratmaktadır. Üretim ve dolaşım aşamasında ortaya çıkan aksaklıklar küreselleşme ile giderilmeye çalışılmaktadır. Neoliberal küreselleşme sermayenin genişleyen yeniden üretimine olanak sağlarken, kar oranlarındaki düşüşün önüne geçilmesi için maliyeti düşüren olanaklar da sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticareti ve doğrudan yabancı yatırımı serbest bırakması, düşük emek gücünden yararlanmak isteyen sanayi sermayesinin maliyetlerini düşürerek karlarını arttırmaktadır. Küresel ekonomide emek maliyetleri ve ücretler üzerinden süren karlılık arayışı, emek ve sermaye arasında emek aleyhine bozulan bir dengeleme sürecine neden olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan üretim ve dolaşım ilişkilerindeki bozulmaya, kapitalist üretim mantığına dayanan ve emek tarafından üretilen artık değerın bölüşüm sorunu eklenmiştir.

Bölüşüm sorunu neoliberal küreselleşme döneminde çözüm bulunamayan ve kendini giderek artan gelir dağılımı eşitsizlikleri, yoksullaşma ve kalkınmanın geri plana itildiği bir ekonomik yapıda derinleştirmektedir. Değerlendirilmesi ve üzerinde politika üretilmesi gereken en önemli kriz kapitalizmin bölüşüm krizidir. Finansal sermayenin hareketliliği, sermayenin kriz ortamında en az hasarla kurtulmasını sağlarken, krizin getirdiği sorunları emek işsiz kalarak ödemektedir. Emegın sahip olduğu işgücünü satacak ortamı bulamadığı krizlerde ve kriz sonrası toparlanma döneminde ücret gelirlerinden mahrum kalmasıyla, daralan ekonomiden çıkışın itici gücü olan talep giderek gerilemektedir.

IMF yapısal uyum programları ücretlerin düşürülmesi üzerinde odaklanmıştır. Maliyet düşüşü sağlayan ücret düşüşleri, dış ticarete rekabet avantajı sağladığı gibi ülke ekonomisinde de yatırımları ve üretimi arttıracaktır. Ücret artışları ise maliyetleri arttırarak karları düşürecek, artan ücretler artan talebe ve enflasyona neden olacaktır. Gelir dağılımında daha etkin bir bölüşümün gerçekleşmesi verimlilikteki artışa paralel ücret artışları ile sağlanabilmektedir. Ücretlerdeki artış enflasyon oranları doğrultusunda yapılmaktadır. Fakat bir önceki bölümde incelendiği gibi enflasyon hedeflemesi stratejisi gereği merkez bankası tarafından önceden belirlenen enflasyon hedefi dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla ücretlerde enflasyon oranlarına göre belirlenen artış, bir sonraki yıl yükselen enflasyonla eriyerek, enflasyondan arındırılmış reel artış eksi olmaktadır. Örneğin verilen yüzde 5 ücret artışı 2008 yılı enflasyon oranı yüzde 10 olarak gerçekleştiğinde gerçek satın alma gücünde düşüş ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ihtiyaçlar ve hayat standartları gelecekte elde edilecek gelir üzerinden borçlanmayla karşılanacaktır.

Borçlanarak tüketim, kapitalist ekonominin yeni dönemdeki yaygınlaşan özelliğidir. Borçlanmanın sekteye uğradığı yerde kriz patlak vermekte ve sermaye birikiminde yavaşlamaya neden olmaktadır. Tüketim ve üretimin finansmanı aynı zamanda büyümenin finansmanı olmakta, bu açıdan da büyük önem taşımaktadır. Neoliberal

politikalar üretimin ve büyümenin finansmanını kısa vadeli finansal varlıklara ve iç ve dış borçlanmalara bağlı yabancı tasarrufların girişine bırakmıştır. Ancak, neoliberal politikaların, bütün olarak değerlendirildiğinde, ekonomide neden olduğu cari açık, yüksek borçlanma, faiz oranlarının yüksekliği, kamu açıkları gibi yapısal sorunlar kısa vadeli finansal sermaye için risk olarak algılandığında ani sermaye çıkışları yaşanarak kurların yükselmesiyle finansal kriz başlar.

Finansal piyasalardan reel kesime yansıyan krizler, temelde reel kesimin yapısal sorunlarının sürdürülebilirliğinden duyulan şüpheyle başlamaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yüksek faiz ortamında kısa vadeli finansal sermaye girişini arttırmaktadır. Dalgalı kur sisteminin uygulanmasıyla ulusal paranın değer kazanması, yerli sermayenin yurt dışından döviz cinsi ucuza borçlanmasını sağlayacaktır. Artan döviz cinsi borçlanma, ani sermaye çıkışıyla yabancı paranın değer kazanmasına neden olacaktır. Borç geri ödenmesinde yaşanan sorunlar tüm ekonomiyi etkileyecektir. 2001 yaşanan bankacılık krizinin sistematiği bu şekilde gelişmiştir. Ekonominin finansal yapısının merkezini oluşturan bankaları etkileyen kriz aynı zamanda üretim ve dolaşımı sekteye uğratarak, artık değer in gerçekleşmesi sorunu yaratmaktadır.

Kapitalizmle gelen serbestleşme dalgası, dış ticaretin ve sermaye akımlarının hareket sınırlarının kaldırılması dünya ekonomisiyle entegrasyon olarak tanımlanmıştır. Entegrasyon kelime anlamı olarak bütünleşme, tamamlama anlamı taşıırken dış ticarete amacın tamamlama mı yoksa rekabete dayalı kar mı olduğu tartışılan bir konu olmuştur. IMF programlarında ihracat mallarında rekabet edebilirlik, karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanmaktadır. Ucuza üretilen malın ihracatı diğer ülkelere göre rekabet avantajı sağlamaktadır. Dolayısıyla maliyet düşüşleri, sağlanacak olan rekabet avantajının önemli bir parçasıdır. Neoliberal politikalar maliyet düşüşünün ücret düşüşleriyle sağlanması açısından, esnek emek piyasası yaklaşımını getirmiştir. Düşük ücretler malın ucuza üretilmesini sağlayacaktır. Dış ticaret küresel ekonomide daha ucuza üretilen malların ithal edilmesi ve görece olarak daha ucuza üretilen malların ise ihraç edilmesi üzerine şekillenmiştir. Ancak ucuza ithal edilecek malın gerektirdiği döviz ihtiyacının sağlanması gelişmekte olan ülkeler için bir sorundur. Bu bağlamda cari işlemler açığı aynı zamanda ithalatın finansmanında yaşanan güçlüğü bir göstergesidir ve kısa vadeli sermaye finansman açısından önemli bir kalem olmaktadır. Kısa vadeli sermayeyi çekmek için kullanılan yüksek faiz oranları, ihraç malları için gerekli olan ithalatın sağlanması için ihtiyaç duyulan dövizin bu yolla sağlanması ülke ekonomisi açısından maliyettir. Üretimi kısıtlanarak maliyetinden daha ucuza ithal edilecek olan malı üreten üreticilerin gelirlerinde oluşan düşüş, gelişmekte olan ülkelerin özellikle tarımsal alandaki çözülmenin önemli bir sebebi olmuştur. Artan işsizlik ve yoksullaşma tarımsal nüfusu fazla olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı serbest ticaret mantığının maliyeti olmaktadır.

Bir başka önemli makro istikrar konusu finansal sermaye ve doğrudan yabancı sermaye açısından enflasyon oranlarının düşük olması ve fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Enflasyon hedeflemesi varlıkların reel getirilerinin yüksek tutulması açısından önemlidir. Enflasyonun düşürülmesi ve düşük düzeyde tutulması için neoliberal politikalar sıkı para ve

maliye politikalarını dayatarak, talebin kontrol altında tutulmasını amaçlamışlardır. Bütçe açıkları kamu harcaması demek olup bir anlamda toplam talepte artıştır ve enflasyona yol açmaktadır. Para politikasında, faiz araç olarak kullanılarak hedeflenen enflasyon oranına ulaşılmaya çalışılmalıdır.

Amerika’da konut piyasalarında yaşanan kriz altında finansal piyasalarda ortaya çıkan kredi türevlerinin büyük etkisi bulunmaktadır. Türev piyasalar henüz yaratılmamış bir değer üzerinden yapılan işleme dayanmaktadır. Kapitalizmin finansallaşması olarak tanımlanan bu dönemde sermaye birikiminin yerini mali sermaye birikimi almıştır. Kar oranlarındaki düşüşün önüne geçmek veya üretimden daha karlı alanlara yönelmek amacıyla sermaye, finans sermayesi olarak finansal piyasalara yönelmiştir. Sermayenin genişleyen yeniden üretiminde Marks pra sermaye ile satın alınan emek ve üretim araçlarının üretim sürecinde artık değer yaratmasıyla kar elde edildiğini belirtmiştir. Mali sermaye birikiminde para üretim sürecine girmeden para olarak bir değer yaratmaktadır. Dolayısıyla yaratılan paranın artık değer yani üretim olarak bir karşılığı olmadığı gibi, üretim sürecinin yokluğu istihdamın yaratılamamasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak özetlersek, neoliberal politikalar küreselleşmenin ideolojisi olarak değerlendirildiğinde, küresel ekonomiye entegre olmanın politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme kapitalizmin gerçekleşme biçim olarak tanımlanmaktadır. Kapitalizmde kar güdüsüne dayalı sermaye birikimi, rekabetle birlikte değerlendirildiğinde sermaye, sürekli yeni pazarlar ararken aynı zamanda artık değer miktarını da arttırmaya çalışmaktadır. Sermayenin bu arayışı tüketim ve Pazar sorununu aşma çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu sorunları aşma çabalarının tıkanması krizleri ve aşma biçimleri de neoliberalizmi yaratmıştır. Neoliberal politikalar aracılığıyla hayata geçen neoliberalizm ve küreselleşme, Washington Uzlaşmasına dayalı serbestleşme ve kuralsızlaştırma uygulamaları içermektedir. Kuralsızlaştırma politikaları krizlere neden olduğu gibi, ülkeleri borçlanmaya ve dış kaynaklara dayalı bir finansman biçimine bağımlı hale getirmektedir. Bu ülkelerde aynı zamanda makro ekonomik dengesizlikler giderek derinleşerek, işsizlik artmakta, büyüme düşmekte, borçlanma yükselmekte ve gelir dağılımı giderek bozulmaktadır. Bununla birlikte bu ülkelerde görülen iyileşmeler de toplumun geneline yaygınlaşamayan, belli kesimleri içeren kısmi düzelmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalist dönüşümü içeren neoliberal yeniden yapılanma geliştirmekte olan ülkeler açısından kriz eğilimleri yaratmaktadır. Aynı zamanda 2008 yılında başlayan Amerika bankacılık ve türev piyasalarına dayalı kriz, kapitalizmin kriz yaratan eğilimini bir kez daha göstermiştir. Kar peşinde koşan sermaye ve ekonomik aktörler piyasanın etkin işleyişini sağlayamadığı gibi kriz zemini hazırlamışlardır. Geliştirmekte olan ülkelerin daha adil bir gelir dağılımına sahip refah içinde yaşayan bir toplum sağlayabilmeleri için yapısal uyum politikaları yerine kalkınma içerikli, ülkelerin yapısal özelliklerine uygun ve sorunlarına çözüm getirebilecek politikalar uygulanmaları gerekmektedir.

Ayrıca neoliberal dönüşümle ortaya çıkan bölüşüm sorunu ve gelir dağılımındaki orantısızlık, devletin etkili politikaları ile çözülebilir. Devletin emek ve sermaye arasındaki

gelir dağılımı dengesini sağlayacak, yeniden dağıtım mekanizmasını üstlenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda karların sermayede toplanmasının ve gelir dağılımındaki bozukluğun giderek artmasının önlenmesi açısından şirketlerin kurumsallaşarak halka açılması etkin ve derin bir sermaye piyasası aracılığıyla gerçekleştirilmesi yararlı olabilecektir. Ayrıca bazı kurumların çalışanlarının hisse senetleri sahipliği ile şirkete ortak olmasını sağlayarak, elde edilen kardan çalışanların yararlanmasını sağlamak da etkili bir çözüm olabilmektedir. Borsadaki yabancı paylarının yüksek olması ve spekülasyon tehlikesi bu tür hisse senedi sahipliğine olan ilgiyi azaltmaktadır. Amerika’da emeklilik fonlarının borsaya yönelmesi sonucu borsadaki düşüşün emeklilerin büyük oranda zarar görmesine neden olmuştur. Etkin fonlar kurularak yabancı payının düşürülmesi, sermaye piyasalarının kumarhane ekonomisi tanımlamasından uzaklaştıracak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve çalışanların hisse senedi sahipliğinin sağlanması karların tabana yayılması açısından yararlı olabilmektedir.

Bu bakımdan değerlendirildiğinde neoliberallerin iddia ettiği gibi serbest piyasa ekonomisi ekonomide etkin kaynak tahsisini sağlamada yetersizdir. Emek ve sermaye arasındaki denge yeniden sağlanmalı ve sınıflar arasındaki güç ilişkileri, zayıf olanın yoğun biçimde sömürülmesine meydan verecek yapıdan uzak olmalıdır.

KAYNAKÇA

AB Genel Sekreterliği. 2011. “Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paktı”. http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf.

Adda, Jacques. 2007. Ekonominin Küreselleşmesi. İletişim Yayınları. İstanbul.

Aghion, P., Bacchetta P., ve Banerjee A. 2000. “A Simple Model of Monetary Policy and Currency Crises,” *European Economic Review Papers and Proceedings* 44(4-6).

Akçadağ, E. 2012. “Ekonomik Krizin Vurduğu Son Avrupa Ülkesi: İspanya ”.<http://www.bilgesam.org/incele/59/-ekonomik-krizin-vurdugu-son-avrupa-ulkesi---ispanya/#.VOUvXfmsXX5>, (Erişim: Mayıs 2019).

Akerlof, G. 1970. “The Market for Lemons: Quality, Uncertainty, and the Market Mechanism. *George Akerlof Quarterly journal of economics* 84:488-500/488-500.

Aktan, Coşkun Can; Hüseyin Şen, 2001. Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayı II*, Sayı:42, Kasım –Aralık 2001, s. 1225-1230.

Alantar, Doğan.”Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”http://www.finanskulup.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/SayY_81_Ekim_2008.pdf..(Nisan 2019)

Alogoskoufis, G. 2012. “Greece’s Sovereign Debt Crisis: Retrospect and Prospect”. *Athens University of Economics and Business and Liquidit*”, *Journal of Political Economy*, Vol.91, No:3, pp.401-419.

Arestis, Philip and Sawyer, Malcolm C. 2011, Reinventing Fiscal Policy . The Levy Economics Institute Working Paper No. 381. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=414480> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.414480>

Ataş, B. 2013. Küresel Ekonomik Krizler Ve Ülkelerin Küresel Krizlerden Sonraki Toparlanma Performanslarına Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı

Bakır, Onur.2009.Özelleştirme Gerçeği. Ankara:<http://www.ozellestirmekarsitiplatform.org/?p=260>, 2009. Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılandırmada Ülke Uygulamaları. (Erişim: Mayıs 2019).

Balcerowicz, L. ve diğ. 2013. “Economic Growth in the European Union”. *Lisbon Council*.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu. 2009. *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*, Çalışma Tebliği (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı). Ankara: BDDK Doküman Merkezi.

Baran, Paul. 2007. “Büyümenin Ekonomi Politikası”. Eriş Yayınları.İstanbul.

Beker, V. 2014. “The European Debt Crisis: Causes and Consequences”. *Stock & Forex Trading*.

Bensaid, B,Olivier, J.1997. “The Instability of Fixed Exchange rate systems when raising the nominal interest rate is costly”. *European Economic Review*,1997. vol. 41. issue 8. 1461-1478.

Boratav, Korkut. 2010. “Krizden Etkilenme Tablosu:Çevre Ekonomileri”.<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/krizden-etkilenme-tablosu-cevre-ekonomileri-19386> Mayıs 2019

.....2015. “Yunanistan Nasıl Çökertildi?”.
<http://www.sendika.org/2015/01/yunanistan-nasil-cokertildi-korkut-boratav/>, Mayıs 2019

Borgh, E. 2013. “The Impact Of Anti-Crisis Measures And The Social And Employment Situation”. *European Economic and Social Committee*.

Bağımsız Sosyal Bilimciler. 2007. “İlkyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış”. Bağımsız Sosyal Bilimciler 2007 Yılı Raporu. Haziran 2007.

.....2007.”Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”.İstanbul:<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisat.html>. (Erişim:Mayıs 2019)

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası.2014. “İtalya Ülke Raporu”.
<http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/39-italya.pdf>. (Erişim: Mayıs 2019)

Bustelo, P., Garcia, C. ve Olive, I. 1999. Global and Domestic Factors of Financial Crises in Emerging Economies: Lesson From The East Asian Episodes.ICEI Working Paper No.16

Caprio, G. ve Klingebiel, D. 1996. Bank Insolvencies: Cross Country Experience The World Bank Policy Research Department Finance and Private Sector Development Division.

Çakar, Vesile. 2003. Yabancı Sermayeli Banka Girişleri Ve Ulusal Bankacılık Sektörleri Üzerine Etkileri. Tcmb; Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Chang R. and A. Velasco. 1998, Financial Crises in Emerging Markets: A Canonical Model, NBER Working Paper Series, 6606, June.

Chang, R. ve Velasco, A. 1998. The Asian Liquidity Crisis. Federal Reserve Bank of Atlanta Working Paper 98-11. National Bureau of Economic Research Cambridge, Mass. USA.

Conde, J.I. ve diğ. 2013. “Austerity Measures in Crisis Countries – Results and Impact on Mid-term Development: The Fiscal Crisis in Spain”. *ZBW – Leibniz Information Centre for Economics*.

Cop, B. 2013. “Güney Avrupa’da Ekonomik Kriz ve Toplumsal Hareketler”. *İTÜ Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kağıdı No:5*.

Countriesquest. 2015. “Economy Overview”, <http://www.countriesquest.com/europe/portugal/economy/overview.htm>, (Erişim: Mayıs 2019)

Darıcan, Mehmet Fatih. “Ekonomik Krizler ve Türkiye”. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/319382>. (Erişim: Nisan 2019)

Delice, G. 2003. “Finansal Krizler: Teorik Ve Tarihsel Bir Perspektif” Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, ss. 57 – 81.

Demirgüç-Kunt, A. and E. Detragiache 1998, The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries, IMF Staff Papers, 45(1). DTÖ Türkiye Daimi Temsilciliği 1998. Doğu Asya Krizi, Dış Ticaret Dergisi, http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/1d_ouasya.html , 17 Şubat 2019

Diamond, W. Douglas ve Philip, Dybvig. 1983. “Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity”. The Journal of Political Economy, Vol. 91, No. 3. pp. 401-419.

Dobb, Maurice. 2000. Kapitalizm Gelişimi Üzerine İncelemeler. Bilim Dizisi, İstanbul.

..... 2001. Kapitalizm Dünyası ve Bugünü. Bilim Dizisi. İstanbul.

Durusoy, S. ve Şamiloğlu, Ö. 2012 “AB’nin Zayıf Ekonomik Halkası Yunanistan’ın Ekonomik Krizi Dinecek mi?”, *Alternatif Politika Dergisi*, C.4, S.1, ss.84-128.

Eaton, John. 1990. Ekonomi Politik. Bilim ve Sosyalizm Yayınları, İstanbul.

Ekşi, İ.H. 2007. Finansal Krizlerin KOBİ’ler Üzerindeki Etkileri ve Başarılı-Başarısız KOBİ’lerin Kriz Dönemi Stratejileri.

Ekzen, N. 2008. “1980 Washington Mutabakatından-2007/08 Washington Krizine: Alternatif Hep IMF”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/EkzenDec08.pdf (Erişim: Şubat 2019)

Encyclopedia of the Nations. 2015a. "Portugal - Overview of economy", <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Portugal-OVERVIEW-OF-ECONOMY.html>, 12 Mart 2019-07-03

Encyclopedia of the Nations. 2015b. "Italy - Overview of economy", <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Italy-OVERVIEW-OF-ECONOMY.html>, 4 Mart 2019.

Erarslan, C. 2013. Küresel Finansal Krizin Evrimi: Mortgage Krizinden Avrupa Borç Krizine Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları. İstanbul: Der Yayınları.

Ercan, Fuat.2009."Krizi Anlamak". İktisat Dergisi (4). 17-49.

Erdönmez, Pelin Ataman. 2004. Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar. Türkiye Bankacılar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı 54 , Ankara.

Eren, Aslan, Süslü, Bora, 2001, Finansal Krizler Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi, Yeni Türkiye, Sayı: 41, İstanbul.

Euro Challenge. 2012. *Spain: An overview of Spain’s economy*.

Euro Challenge. 2014a. *Portugal: An overview of Portugal’s economy*.

Euromoney. 2014. "Euromoney Special Report: Portuga", <http://www.euromoney.com/Media/documents/shared/euromoney/guides/Portugal-guide-2014.pdf>. 19 Nisan 2019

European Commission. 2015. European Economic Forecast: Winter 2015.

Feldstein, M. 1999, Self-Protection for Emerging Market Economies, NBER Working Paper Series, 6907, January.

Focus-economics. 2015a. "Portugal Economic Outlook", <http://www.focus-economics.com/countries/portugal>, 21 Mart 2019

Focus-economics. 2015b. "Italy Economic Outlook", <http://www.focus-economics.com/countries/italy>, 9 Mart 2019

Galeano, Eduardo 2005. Latin Amerika’nın Kesik Damarları. Çitlembik Yayınları. İstanbul.

Ginsborg, P. 2003. "A History of Contemporary Italy: Society and Politics: 1943-1980". *Palgrave Macmillan*.

Göze, Ayferi. 2000. Siyasal Düşünceler Ve Yansımalar. Beta Yayınları. İstanbul.

Grabel, Ilene ve Ha- Joon Chang. 2005. Kalkınma Yeniden. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara.

Güloğlu, Bülent; Altınoğlu, Ender. 2002. Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, No:27, S.1-25.

Gümüş, İ. ve Tatlıyer, M. 2013 “Güney Avrupa Refah Rejimi’nin Borç Krizi”, *İş Ahlakı Dergisi*, C.6, S.1, ss.1-37.

Hart-Landsberg, Martin. 2008. Neoliberalizm Mitler ve Gerçekler. Çiğdem Çıdamlı, Deniz Şimşek, Levent Aydeniz Barış Baysal (drl.). Neoliberalizm ve Kriz. Kalkedon, İstanbul. 79-103.

Harvey, David. 2003. A Brief History Of Neoliberalism. Oxford University.

Healy, S. ve diğ. 2013. “A Study Of The Impact Of The Crisis And Austerity On People, With A Special Focus On Greece, Ireland, Italy, Portugal And Spain”. *Caritas Europa*.

Hurma, E. 2013 “Ekonomik Krize Karşı Alınan Önlemler: Yunanistan, İtalya ve İspanya Örnekleri”, *TBMM Aylık Bülteni*, S.184, ss.24-25.

Hutchison, M. ve Mcdill, K. 1998b. Empirical Determinants of Banking Crises:

Işık, S. ve Togay, S. 2002. Para Krizi Modellerinin Eleştirisi ve Uluslararası Para Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. Cilt: 17, Sayı: 191. Sf. 31-53.

Japan’s Experience in International Perspective. Department of Economics Social Sciences 1 University of California, Santa Cruz Santa Cruz, CA 95064 USA.

Kaminsky, G. ve Reinhart Carmen, M. 1999. “The twin crises: the causes of banking and balance-of-payments problems”. American Economic Review. University of Maryland, College Park, Department of Economics. Munich Personal RePEc Archive.

..... 1997. Leading Indicators of Currency Crises, IMF Working Paper, No:79, July, Washington DC.

Karakayalı, Hüseyin. 2003. Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi. Güleç Matbaacılık. İzmir.

Karluk, Rıdvan, Tonus, Özgür; Çatalbaş, Nazım. 2006. Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye.S.L.<http://www.econturk.org/tonus.pdf>.12 Nisan 2019.

Kaya, Recep.2018.”Finansal Krizler Sonrası Uygulanan Ekonomi Politikalarının Makro Değişkenler Üzerine Etkisi: 2008 Küresel Finansal Krizi ve Türkiye Örneği”.T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kazgan, Gülten. 1978. İktisadi Düşünce ve Politik İktisatın Evrimi. Remzi Kitabevi. İstanbul.

..... 2005. Küreselleşme ve Ulus Devlet. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Keyder, Çağlar. 1984. Kriz Üzerine Notlar. İlhan Tekel (Drl.). Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınevi. Ankara. 30-56.

Kibritçioğlu Aykut; 2001. Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001.

Krugman, Paul. 1998. “Currency Crises”. <http://www.web.mit.edu/krugman/www/crises.html>, 1998.

Leahy, A ve diğ. (2014). “The European Crisis And Its Human Cost: A Call For Fair Alternatives And Solutions”. *Caritas Europa*.

Mamede, R.P. (2012) “Causes, Consequences, and Ways Out of the Crisis: A Perspective from EU’s Periphery”, *Green European Journal*, C.1, ss.30-46.

Mishkin, Frederic. 2001. Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries, NBER Working Paper Series, 8087, January.

Minsky, Hyman P. “The Financial Instability Hypothesis” The Jerome Levy Economics Institute of Bard College Working Paper No. 74. 1992. Prepared For Handbook Of Radical Political Economy, Edited By Phillip Arestis And Malcolm Sawyer, Edward Elgar: Aldershot, 1993.

Nelson, R. 2010. “Greece’s Debt Crisis: Overview, Policy Responses, and Implications”. *Congressional Research Service*.

Nelson, R. 2011. “Greece’s Debt Crisis: Overview, Policy Responses, and Implications”. *Congressional Research Service*. No:13, ss.488-500.

Obstfeld, M. 1994. “The Logic Of Currency Crises”. *NBER Working Papers* 4640, 64.

Oktar, S. ve Dalyancı, L. 2010 “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.29, S.2, ss.1-22.

Oltheten ve diğ., 2003. “Greece In The European Union: Policy Lessons From Two Decades Of Membership”. *The Quarterly Review of Economics and Finance*.

Onaran, Özlem. 2002. Krizlerden Kriz Beğenin, Türkiye ve Güney Kore Usulleri. Masis Kürkcügil (Drl.). Bizim İçin Ağlama İmf. Everest Yayınları. İstanbul.

Orhangazi, Özgür. 2007. “Neoliberalizm”, Kavram Sözlüğü-1. Fikret Başkaya (Drl.), Özgür Üniversite Kitaplığı: 54. İstanbul.

Önder, İzzettin. <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/238/2.pdf>. “Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi”. (Erişim: Nisan 2019)

- Özatay, Fatih.2014.”Finansal Krizler ve Türkiye”.Doğan Kitap.İstanbul
- Özcan, M. 2008 “İrlanda Ekonomisi ve Küresel Ekonomik Kriz”, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.28.
- Özdurak, Tufan Samet.2013.”Türkiye Ekonomisi Ders Notları”.On İki Levha Yayıncılık.İstanbul
- Richard, S. 2014. “Crisis exit strategy for Ireland: the Results and the Challenges?”. *Fondation Robert Schuman, European Issues*.
- Rodrik, Doni. 2002. “Trade Policy Reform As Institutional Reform.:Development, Trade And The Wto: A Handbook 2002. Washington D.C.
- Saad-Filho, Alfredo. Mart 2008. Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler, Alfred Saad-Filho Ve Deborah Johnston (Drl.). Neoliberalizm Muhafız Bir Seçki. Yordam Kitap. İstanbul. 191-201.
- Sakellarides, C. ve diğ. 2014 “The impact of the Financial Crisis on the Health System and Health in Portugal”, *World Health Organization*.
- Semmler, W. ve Semmler, A. 2013. “The Macroeconomics of the Fiscal Consolidation in the European Union”. <http://wp.comunite.it/workshop/euro/Semmler.pdf>, 12 Mayıs 2019
- Seyidoğlu, H. 1999. Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul
- Sezgin, Z. 2012 “Küresel Krizin İkinci Perdesi: 2011 Avrupa Borç Krizi”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.2, ss.141-150.
- 2013 “Avrupa Borç Krizinin İzini Sürmek: Mali Disiplin”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.23, ss.81-90.
- Şahin, Tolgahan.2011.”Finansal Krizler ve Kriz Öncü Göstergeleri”.T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Şanlı, G.A. 2015. “Yunanistan Avrupa’yı kurtarabilir mi?”, <http://www.epyas.com/Content/Files/Reports/b7196672-aab2-4c14-9fcb-a74884b314a0.pdf>, (Erişim:Mayıs 2019).
- Şen, Ali. 2006.”Asimetrik Bilgi-Finansal Kriz İlişkisi”. https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_14/1-24.pdf. (Erişim:Mayıs 2019)
- Şenses, Fikret.2013.”Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma-Seçme Yazılar” Drl. Fikret Şenses.

Takahaşı, H.K., 1951, The Transition From Feudalism To Capitalism. Science and Society, 128-146.

Taştan, V. 2013 “Euro Krizi: Krizin Temelleri ve Çözüm Yolları”, Uluslararası Politika Akademisi.
<http://politikaakademisi.org/euro-krizi-krizin-temelleri-ve-cozum-yollari/>, 6 Şubat 2019

Tekgöl, Yelda ve Cin, Fatih. “Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynesyen Alternatif Yaklaşım”.
<http://www.avekon.org/papers/1107.pdf> (Mayıs 2019)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.1999. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler Yıllık Rapor.
https://tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3c9a308d-19f3-49ea-8463-881cd6332ec9/1999_+Yillik_Rapor.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3c9a308d-19f3-49ea-8463-881cd6332ec9-mh5yW4p (Erişim: Mayıs 2019)

Topçu, M. ve diğ. 2013 “AB Borç Krizi ve Aktarım Mekanizmaları İle Yayılımı: Türkiye’ye Muhtemel Etkileri”. *International Conference On Eurasian Economies*. St.Petersburg.

Toporowski, Jan.2007, Parasal Uygulamanın Tanıdık Sığınağı: Neoliberal Uluslararası Para ve Finans Rüyası. Alfredo Saad- Filho (Drl.) Neoliberalizm Muhafız Bir Seçki. Yordam Kitap. İstanbul. 179-190.

Turgut, A. (2006-2007) “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, *TÜHİŞ- İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C.20, S.4-5, ss.35-46.

Turgut, A. 2006 “Finansal Krizlerde IMF’nin Rolü ve Önemi: 1997 Asya ve 2000-2001 Türkiye Krizleri”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.10, ss.1-14.

Vural, R. 2011 “Yunan Krizinin Dinamikleri ve Olası Sonuçları”, *21.Yüzyıl Dergisi*, S.36, ss.80-88.

Weeks, John. 2006. Latin Amerika’da İhracat, Yabancı Yatırım ve Büyüme. Fikret Şenses, Erineç Yeldan Ahmet Köse (Drl). İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar. İletişim Yayınları. İstanbul. 125-154.

Whelan, K. 2012. “ELA, Promissory Notes and All That: The Fiscal Costs of Anglo Irish Bank”. University College Dublin.

Whelan, K. 2013. “Ireland’s Economic Crisis The Good, the Bad and the Ugly”. *University College Dublin*.

Wright, Erik Olin. 2009. Marksist Birikim Ve Bunalım Teorisinde Almaşık Perspektifler. Nail Satlıgan ve Sungur Savran (Drl.). Dünya Kapitalizminin Krizi. Belge Uluslararası Yayıncılık. İstanbul.172-218.

Woods, S. 2014. “The Greek Sovereign Debt Crisis: Politics and Economics in the Eurozone”. *University of Washington*.

Yalman, Galip. 1984, Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları, İlhan Tekeli (drl.), Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım, 1984. Yurt Yayınevi, Ankara, 83-164.

Yay, Turan, Yay, Gülsüm Gürkan ve YILMAZ, Ensar. 2001, Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 47, İstanbul.

Yayla, Yavuz. “Feodalizmden Kapitalizme Geçiş: Robert Brenner ve Siyasal Birikim”. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/631866> . (Nisan 2019)

Yücel, İ.L. 2012 “Avrupa Birliği Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Etkinlik Ölçümü Üzerine Bir Uygulama”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.31, S.2, ss.19-37.

EKLER

Tablo 11: Doğu Asya Ülkeleri Cari Açık/GSYİH(%)

	Endonezya	Kore	Malezya	Filipinler	Tayland	Çin	Singapur
1990	-2,8	-0,69	-2,03	-6,08	-8,5	3,09	8,33
1991	-3,65	-2,83	-8,69	-2,28	-7,71	3,27	11,29
1992	-2,17	-1,28	-3,74	-1,89	-5,66	1,33	11,38
1993	-1,33	0,3	-4,66	-5,55	-5,08	-1,94	7,57
1994	-1,58	-1,02	-6,24	-4,6	-5,6	1,26	16,12
1995	-3,18	-1,86	-8,43	-2,67	-8,06	0,23	16,81
1996	-3,37	-4,75	-4,89	-4,77	-8,1	0,87	15,65
1997	-2,24	-1,85	-4,85	-5,23	-1,9	3,24	15,37

Kaynak: Corsetti ve Diğerleri, 1998

Tablo 12: Doğu Asya Ülkeleri GSYİH Büyüme

	Kore	Endonezya	Malezya	Filipinler	Singapur	Tayland	Çin
1991	9,13	6,95	8,48	-0,58	7,27	8,18	9,19
1992	5,06	6,46	7,80	0,34	6,29	8,08	14,24
1993	5,75	6,50	8,35	2,12	10,44	8,38	12,09
1994	8,58	15,93	9,24	4,38	10,05	8,94	12,66
1995	8,94	8,22	9,46	4,77	8,75	8,84	10,55
1996	7,10	7,98	8,58	5,76	7,32	5,52	9,54
1997	5,47	4,65	7,81	9,66	7,55	-0,43	8,80

Kaynak: Corsetti ve Diğerleri, 1998

Tablo 13: Doğu Asya Ülkeleri Enflasyon Oranları

	Kore	Endonezya	Malezya	Filipinler	Singapur	Tayland	Çin
1991	9,30	9,40	4,40	18,70	3,40	5,70	3,50
1992	6,22	7,59	4,69	8,93	2,32	4,07	6,30
1993	4,82	9,60	3,57	7,58	2,27	3,36	14,6
1994	6,24	12,56	3,71	9,06	3,05	5,19	24,2
1995	4,41	8,95	5,28	8,11	1,79	5,69	16,9
1996	4,96	6,64	3,56	8,41	1,32	5,85	8,30
1997	4,44	11,62	2,66	5,01	2,00	5,61	2,80

Kaynak: Corsetti ve Diğerleri, 1998

Tablo 14: Doğu Asya Ülkelerinde Bütçe Açığının GSYİH'ya Oranı

	Kore	Endonezya	Malezya	Filipinler	Singapur	Tayland	Çin
1990	-0,68	0,43	-3,10	-3,47	10,53	4,59	-0,79
1991	-1,63	0,45	-2,10	-2,10	8,58	4,79	-1,09
1992	-0,50	-0,44	-0,89	-1,16	12,35	2,90	-0,97
1993	0,64	0,64	0,23	-1,46	15,67	2,13	-0,85
1994	0,32	1,03	2,44	1,04	11,93	1,89	-1,22
1995	0,30	2,44	0,89	0,57	13,07	2,94	-1,00
1996	0,46	1,26	0,76	0,28	14,1	0,97	-0,08
1997	0,25	0	2,52	0,06	9,52	-0,32	-0,75

Kaynak: Corsetti ve Diğerleri, 1998

Tablo 15: Doğu Asya Ülkelerinin Kamu Borçlarının GSYİH'ya Oranı

	Endonezya	Kore	Malezya	Filipinler	Tayland
1990	45,7	8,3	81,3	51,3	18,4
1991	40,3	11,5	76,4	49,7	13,3
1992	42,7	11,5	66,1	52,8	10,9
1993	37,5	10,9	59,3	67,1	8,4
1994	36,6	10	50,1	56,4	5,8
1995	30,9	9	42,8	na	4,7
1996	24,1	8,6	na	na	3,7

Kaynak: Chang ve Valesco, 1998

Tablo 16: Doğu Asya Ülkeleri Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlara Oranı

Yıllar	Kore	Endonezya	Malezya	Filipinler	Singapur	Tayland	Çin
1990	30,87	15,92	12,43	14,48	17,51	29,63	16,85
1991	28,19	18,00	12,14	15,27	18,92	33,13	17,89
1992	26,99	20,52	18,18	15,93	19,91	35,22	19,01
1993	25,85	20,17	26,58	14,01	17,87	53,01	17,80
1994	25,47	18,05	21,13	14,29	13,28	60,67	17,40
1995	51,60	20,87	21,19	13,38	14,56	72,36	18,91
1996	50,20	24,98	27,83	19,34	19,81	41,41	19,72

Kaynak: Corsetti ve diğerleri, 1998

Tablo 17: Doğu Asya, Meksika M2Y/Rezervler

Yıllar	G.Kore	Endonezya	Malezya	Filipinler	Tayland	Meksika
1990	6,56	6,16	2,91	16,30	4,58	5,78
1991	8,33	5,51	2,99	4,82	4,11	4,45
1992	7,20	5,61	2,64	4,35	4,10	5,04
1993	6,91	6,09	2,10	4,90	4,04	4,35
1994	6,47	6,55	2,48	4,86	3,85	19,16
1995	6,11	7,09	3,33	5,86	3,66	4,95
1996	6,51	6,50	3,66	4,50	3,88	4,54
1997	10,50	-	4,99	5,97	4,08	3,97

Kaynak: Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:12